

ISSN 2307–4558 (print)
ISSN 2414–9489 (online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

М О В А

**НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ЧАСОПИС
З МОВОЗНАВСТВА**

Часопис засновано в 1993 році

№ 43

2025

Одеса
«АСТРОПРИНТ»
2025

УДК 81(05)

З а с н о в н и к : О д е с ь к и й н а ц і о н а л ь н и й у н і в е р с и т е т і м е н і І . І . М е ч н и к о в а

У часописі представлено дослідження актуальних теоретичних і прикладних проблем лінгвістики на матеріалі різних мов: української, англійської, французької, португальської, німецької, болгарської, сербської, хорватської, македонської, китайської, японської, російської, праслов'янської. Адресовано широкому колу філологів: науковцям, методистам, викладачам, студентам.

The journal presents researches of topical issues in theoretical and applied linguistics based on material in different languages, namely Ukrainian, English, French, Portuguese, Bulgarian, Serbian, Croatian, Macedonian, Chinese, Japanese, Russian, Proto-Slavonic. The publication addresses a wide circle of philologists, including scholars, teachers, trainers and students.

Головний редактор
Editor-in-Chief

Євгеній Миколайович СТЕПАНОВ
Ievgenii M. Stepanov

Заступники головного редактора
Deputy Editors-in-Chief

Тетяна Юрївна КОВАЛЕВСЬКА і Ольга Василівна ЯКОВЛЄВА
Tetiana Yu. Kovalevska and Olha V. Yakovlieva

Відповідальний секретар
Executive Secretary

Наталія Георгіївна АРЕФЬЄВА
Nataliia G. Arefieva

Редакційна колегія:

к. філол. н. А. М. Варинська (Україна), д. філол. н. Н. Вульф (Німеччина), д. філол. н. В. Л. Іващенко (Україна), д. філол. н. А. К. Ішанова (Казахстан), д. філол. н. А. К. Каїржанов (Казахстан), д. філол. н. Н. В. Кондратенко (Україна), д. пед. н. М. Р. Кондубаєва (Казахстан), д. філол. н. Н. В. Кутуза (Україна), д. філол. н. Л. Ю. Мірзоєва (Казахстан), д. філол. н. І. Б. Морозова (Україна), д. філософії (PhD). А. Т. Онгарбаєва (Казахстан), к. філол. н. А. І. Пенчева (Болгарія), д. пед. н. К. Ю. Протасова (Фінляндія), к. філол. н. Ш. І. Рамазанова (Туреччина), д. філол. н. Г. Хентшель (Німеччина), д. філол. н. Я. П. Целлер (Німеччина), д. філол. н. А. Чапіга (Польща), д. філол. н. Чжу Цзяньган (Китай), д. філол. н. Г. С. Яроцька (Україна).

The Editorial Board:

Alla Varynska (Ukraine), Nadja Wulff (Germany), Victoria Ivashchenko (Ukraine), Asima Ishanova (Kazakhstan), Abai Kairzhanov (Kazakhstan), Nataliia Kondratenko (Ukraine), Mariyam Kondubaeva (Kazakhstan), Nataliia Kutuzova (Ukraine), Leyla Mirzoyeva (Kazakhstan), Iryna Morozova (Ukraine), Aliya Ongarbayeva (Kazakhstan), Antoniya Pencheva (Bulgaria), Ekaterina Protassova (Finland), Shelale Ramazanova (Turkey), Gerd Hentschel (Germany), Jan Partick Zeller (Germany), Artur Czapiga (Poland), Zhu Jianguang (China), Galyna Yarotska (Ukraine).

Рецензенти:

Г. К. Аюпова, к. ф. н., доц. ЄНУ ім. Л. М. Гумільова (Казахстан); **Н. О. Бігунова**, д. ф. н., проф. ОНУ ім. І. І. Мечникова (Україна); **Гао Жунго**, д. ф. н., проф. Хунанського пед. ун-ту (КНР); **С. І. Георгієва**, к. ф. н., доц. ОНУ ім. І. І. Мечникова (Україна); **І. М. Дерік**, к. ф. н., доц., зав. каф. Південноукраїнського НПУ ім. К. Д. Ушинського (Україна); **В. Г. Долгов**, д. ф. н., доц. БДУ ім. А. Руссо (Молдова); **О. Дьорінг**, д. ф. н., проф. Хунанського пед. ун-ту (КНР); **Д. А. Ігнатенко**, к. ф. н., продекан БДУ ім. А. Руссо (Молдова); **О. О. Кон**, к. ф. н., доц., декан Південноукраїнського НПУ ім. К. Д. Ушинського (Україна); **О. М. Новак**, к. ф. н., доц. ОНУ ім. І. І. Мечникова (Україна); **Н. В. Петлюченко**, д. ф. н., проф. Дрезденського технічного ун-ту (Німеччина); **Т. Д. Полиця**, к. ф. н., доц. Вінницького нац. медичного ун-ту (Україна); **Г. Є. Прісовська**, к. ф. н., доц., зав. каф. НУ "Одеська політехніка"; **Н. А. Сиздикбаєв**, к. ф. н., доц. Казахського ун-ту міжнародних відносин і світових мов ім. Абилай Хана (Казахстан); **О. В. Сирота**, к. ф. н., доц. БДУ ім. А. Руссо (Молдова); **О. О. Сікорська**, к. ф. н., доц., зав. каф. Одеського нац. медичного ун-ту (Україна); **Д. Ф. Стоянова**, к. ф. н., доц. ОНУ ім. І. І. Мечникова (Україна); **С. І. Терехова**, д. ф. н., проф. Київського нац. лінгвістичного ун-ту (Україна); **О. В. Тищенко**, д. ф. н., проф. Трнавського ун-ту Св. Кирила і Мефодія (Словаччина); **Хе Вінці**, к. ф. н., декан ПМ Хунанського пед. ун-ту (КНР); **Чень Шаосюн**, к. ф. н., доц. Хучжоуського пед. ун-ту (КНР).

Технічний секретар / Technical Secretary: к. ф. н., доц. **О. В. Мальцева / Olha V. Maltseva**

ЗМІСТ**ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОГО І КОМПАРАТИВНОГО МОВознавства, ПЕРЕКЛАДОзнавства**

<i>Woesler M.</i> STRATEGIES FOR TRANSLATING CULTURALLY LOADED INFORMATION FROM CHINESE IN THE CONTEXT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: A QUADRILINGUAL COMPARATIVE STUDY	5
<i>Pladi A. I.</i> ETYMA SLAVICA: TOPONIMIA	13
<i>Sukhobrus L. S.</i> A COMPARATIVE STUDY OF COMPOUND LEXEMES IN “IF CATS DISAPPEARED FROM THE WORLD” BY GENKI KAWAMURA AND “WILL” BY WILL SMITH	18
<i>Глуценко В. А.</i> АКТУАЛІСТИЧНИЙ МЕТОД І ЙОГО СТРУКТУРА	32
<i>Дядечко Л. П., Ван Бінцзі.</i> ОБРАЗНІСТЬ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ БУКВЕНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОМУ АСПЕКТАХ	37
<i>Попова О. В.</i> ДИСТИНКТИВНІ ПАРАМЕТРИ СИНЕРГІЗМУ ПЕРЕКЛАДУ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ ДОКУМЕНТІВ В АКАДЕМІЧНІЙ СФЕРІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ, НІМЕЦЬКОЇ, КИТАЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)	45

ПИТАННЯ ПРАГМАЛІНГВІСТИКИ, ДИСКУРСОЛОГІЇ І КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

<i>Saldanha A.</i> MAGIC AND REALISM IN PORTUGUESE SOCIOARTISTIC (SOCIAL-AESTHETIC) DISCOURSE AFTER THE CARNATION REVOLUTION: WHEN A WINGED REPTILE HERALDS A NEW ERA	54
<i>Stepanov Ie. M., Luo Sicheng.</i> COGNITIVE POTENTIAL OF THE BODILY CODE OF LITERARY METAPHOR	62
<i>Ареф'єва Н. Г.</i> СОНЦЕ В ДЗЕРКАЛІ БОЛГАРСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ	67
<i>Фатех Г. С.</i> ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ІЗ СОМАТИЗМАМИ В ХУДОЖНІЙ КАРТИНІ СВІТУ АНТОНА ЧЕХОВА: УНІВЕРСАЛЬНЕ І СПЕЦИФІЧНЕ	76
<i>Хрустик Н. М.</i> ФЕМІНІТИВНИЙ ПРОСТІР У ТВОРІ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ «ТОВАРИШКИ»: СЕМАНТИКО-СЛОВОТВІРНИЙ АСПЕКТ	83
<i>Чернцова О. В., Ваң Лілі.</i> УНІВЕРСАЛЬНЕ Й НАЦІОНАЛЬНО-СПЕЦИФІЧНЕ У ЗМІСТІ АКСІОЛОГІЙНИХ КОНЦЕПТІВ ЛІНЬ І 懶 [lǎn]	88

CONTENTS

ISSUES OF GENERAL AND COMPARATIVE LINGUISTICS, TRANSLATION STUDIES

<i>Woesler M.</i> STRATEGIES FOR TRANSLATING CULTURALLY LOADED INFORMATION FROM CHINESE IN THE CONTEXT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: A QUADRILINGUAL COMPARATIVE STUDY	5
<i>Iliadi A. I.</i> ETYMA SLAVICA: TOPONIMIA	13
<i>Sukhobrus L. S.</i> A COMPARATIVE STUDY OF COMPOUND LEXEMES IN “IF CATS DISAPPEARED FROM THE WORLD” BY GENKI KAWAMURA AND “WILL” BY WILL SMITH	18
<i>Glushchenko V. A.</i> THE ACTUALISTIC METHOD AND ITS STRUCTURE	32
<i>Diadechko L. P., Wang Bingji.</i> THE FIGURATIVENESS OF EAST SLAVIC LETTER PHRASEOLOGY IN LINGUISTIC, CULTURAL AND TRANSLATION ASPECTS	37
<i>Popova O. V.</i> DISTINCTIVE PARAMETERS OF SYNERGISM IN TRANSLATION OF ECONOMIC AND LEGAL DOCUMENTS IN THE ACADEMIC SPHERE (ON THE MATERIAL OF ENGLISH, GERMAN, CHINESE AND UKRAINIAN)	45

ISSUES OF PRAGMALINGUISTICS, DISCOURSEOLOGY, AND COGNITIVE LINGUISTICS

<i>Saldanha A.</i> MAGIC AND REALISM IN PORTUGUESE SOCIOARTISTIC (SOCIAL-AESTHETIC) DISCOURSE AFTER THE CARNATION REVOLUTION: WHEN A WINGED REPTILE HERALDS A NEW ERA	54
<i>Stepanov Ie. M., Luo Sicheng.</i> COGNITIVE POTENTIAL OF THE BODILY CODE OF LITERARY METAPHOR	62
<i>Arefieva N. G.</i> SUN IN THE MIRROR OF BULGARIAN PHRASEOLOGY	67
<i>Fateh H. Ie.</i> PHRASEOLOGICAL UNITS WITH SOMATISMS IN THE CHEKHOV’S ARTISTIC PICTURE OF THE WORLD: UNIVERSAL AND SPECIFIC FEATURES	76
<i>Khrustyk N. M.</i> FEMALE SPACE IN OLENA PCHILKA’S STORY “TOVARYSHKY” (“SCHOOLMATES”): SEMANTIC AND WORD-FORMING ASPECTS	83
<i>Cherntsova O. V., Wang Lili.</i> UNIVERSAL AND NATIONALLY-SPECIFIC FEATURES IN THE CONTENT OF THE AXIOLOGICAL CONCEPTS OF <i>LEN’</i> AND 懒 [lǎn] (<i>LAZINESS</i>)	88

ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОГО І КОМПАРАТИВНОГО МОВОЗНАВСТВА, ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

DOI: <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2025.43.330756>

UDC 811.581'25:004.8:82-31

WOESLER Martin,

Ph.D. in Chinese Studies, Professor, Distinguished Professor of Hunan Normal University; 36 Lushan South Road, Yuelu District, Changsha, Hunan, 410081, China; Academician, European Academy of Sciences and Arts, Salzburg, Austria; Research Associate, Media Design University, Berlin, Germany; Research Associate, Witten/Herdecke University, Witten, Germany; phone: +86 150 11388818; e-mail: woesler@hunnu.edu.cn; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9254-0562>.

STRATEGIES FOR TRANSLATING CULTURALLY LOADED INFORMATION FROM CHINESE IN THE CONTEXT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: A QUADRILINGUAL COMPARATIVE STUDY

Summary. The *purpose* of this study is a comprehensive quadrilingual comparative analysis of machine and human translation approaches to culturally loaded information in contemporary Chinese literature. The *object* of analysis is the translation of culturally loaded linguistic units from Yu Hua's novel "Brothers" (兄弟) from Chinese into English, French, and German. This study compares human translations by professional translators with machine translations generated by ChatGPT and DeepL artificial intelligence systems across all three target languages. The research *methodology* employs systematic comparative analysis of material culture terms, stylistic units, and sociocultemes across four languages. Through comprehensive quadrilingual comparative analysis, this research *concludes* that cultural transfer strategies vary significantly between target languages and cultural contexts, while AI translation systems demonstrate consistent limitations across all target languages, particularly when dealing with emotionally nuanced content containing extensive background cultural and historical information. The study contributes to translation studies by providing systematic empirical evidence for the continuing necessity of human cultural expertise in literary translation while identifying specific areas where AI systems might serve as auxiliary tools.

Key words: culturally loaded information, artificial intelligence, machine translation, human translation, quadrilingual comparison, Chinese literature, Yu Hua, literary translation, cross-cultural communication.

Problem Statement

In the contemporary landscape of digital transformation and artificial intelligence advancement, the translation field confronts unprecedented opportunities and challenges regarding the comparative effectiveness of machine versus human translation methodologies. While certain domains increasingly favor automated translation solutions, literary discourse presents unique complexities that require sophisticated cultural knowledge and creative adaptation.

The translation of culturally loaded information represents a critical challenge in cross-cultural literary communication. Such information encompasses linguistic units that carry specific cultural connotations, historical contexts, and emotional associations that extend far beyond their semantic meaning. When examining contemporary Chinese literature, particularly works that span significant historical and social transformations, the adequate translation of culturally loaded elements becomes essential for preserving both aesthetic and cultural integrity.

Current artificial intelligence systems demonstrate remarkable capabilities in semantic accuracy and syntactic processing, yet their effectiveness in handling culturally loaded information remains underexplored, particularly in multilingual comparative contexts. The question of whether AI translation limitations are universal across different target language families or specific to certain linguistic and cultural contexts requires systematic investigation.

Research Questions and Hypotheses

This study addresses the following primary research questions:

1. *How do human translators and AI systems differ in their approaches to translating culturally loaded information from Chinese literature into different European languages?*
2. *Are AI translation limitations in handling culturally loaded content universal across target language families, or do they vary according to specific linguistic and cultural contexts?*
3. *What patterns emerge when comparing translation strategies across Germanic (English, German) and Romance (French) language families?*

Research Hypotheses:

- **H1:** Human translators demonstrate superior cultural adaptation capabilities compared to AI systems across all target languages examined.
- **H2:** AI translation limitations in cultural competence are universal rather than language-family specific.
- **H3:** Different target language families require distinct cultural adaptation strategies for effective translation of Chinese culturally loaded content.

Literature Review

Culturally Loaded Translation Theory

Culturally loaded information, as defined in linguoculturology, encompasses linguistic units that represent objects, phenomena, events, and cultural practices specific to particular national histories and cultural contexts (Nida, 1964; Vermeer, 1989). These units possess non-equivalent or background components that distinguish one culture from others, making their translation particularly challenging.

Eugene Nida’s influential classification divides culturally loaded words into five categories: material, traditional-ethnographic, religious, social, and linguistic [12]. This taxonomic framework has gained widespread recognition and provides systematic approaches to analyzing cultural translation challenges. Recent scholarship has expanded this framework to include temporal and contextual dimensions [1; 9].

AI Translation and Literary Texts

Recent studies have examined AI translation capabilities in literary contexts, with mixed results. Research indicates that while AI systems excel in semantic accuracy, they face significant challenges in handling cultural nuances, register variations, and creative language use [4; 17].

Specific studies of Chinese-English AI translation reveal persistent difficulties with culturally specific terms, idiomatic expressions, and historical references [22]. However, most existing research focuses on bilateral language pairs, leaving multilingual comparative analysis underexplored.

Cross-Cultural Translation Studies

Cross-cultural translation research emphasizes the importance of cultural competence in addition to linguistic competence [2; 3]. Studies indicate that effective translation of culturally loaded content requires deep understanding of both source and target cultures, creative problem-solving abilities, and sensitivity to cultural adaptation needs [14; 18].

Research on Chinese literature translation has identified recurring challenges in conveying cultural specificity while maintaining accessibility for target culture readers. Previous studies have established systematic frameworks for analyzing AI translation of Chinese culturally loaded content, identifying consistent patterns of AI limitations in cultural adaptation [15; 16].

Research Methodology

Research Design

This study employs a comparative qualitative research design, analyzing translation approaches across four languages (Chinese source text plus English, French, and German target texts) using systematic content analysis methodology.

Corpus Selection

The research corpus consists of the first ten chapters of Yu Hua’s novel “Brothers” [21] and their corresponding translations:

- **English:** Translated by Eileen Cheng-yin Chow and Carlos Rojas [5].
- **French:** Translated by Angel Pino and Isabelle Rabut [13].
- **German:** Translated by Ulrich Kautz [8].

AI Translation Systems

Contemporary AI translations were generated using:

- **ChatGPT-4** (OpenAI, 2024 version)
- **DeepL Translator** (DeepL GmbH, 2024 version)

Analytical Framework

The analysis employs a comprehensive three-category classification system for culturally loaded units established in translation studies scholarship. Material culturally loaded units encompass terms denoting material culture including food, clothing, and cultural locations that carry specific cultural connotations beyond their functional meaning. Stylistically colored units include paretias, euphemisms, and idiomatic expressions that convey cultural wisdom, social conventions, and figurative meaning em-

bedded in cultural contexts. Socioculturemes represent social, political, and historical cultural markers that reflect specific cultural values, power structures, and collective memory.

Data Collection and Analysis

Culturally loaded terms were identified through systematic reading of the source text and cross-referenced across all language versions to ensure comprehensive coverage of cultural elements. Translation strategies were categorized using established translation studies typologies developed by Vinay and Darbelnet [20] and Newmark [11], providing theoretical foundation for strategy classification. The comparative analysis examined translation strategy patterns across target languages to identify consistency or variation in approach, assessed the coherence of AI versus human translation methodologies, evaluated cultural adaptation effectiveness in preserving source culture meaning while achieving target culture accessibility, and analyzed register and style preservation across different linguistic and cultural contexts.

Analysis and Results

Material Culturally Loaded Units

Food Culture Translation Patterns

The translation of food-related culturally loaded terms reveals systematic differences between human and artificial intelligence approaches across all target languages. Human translators consistently employ cultural domestication strategies, adapting terms to familiar culinary vocabulary specific to each target culture’s gastronomic traditions and social contexts. This approach demonstrates deep understanding of how food terminology functions within different cultural frameworks and social situations.

Example 1: 馒头 [mántou] — Steamed bread / bun

Language	Human Translation	ChatGPT	DeepL
English	steamed buns	mantou	steamed bread
French	petits pains à la vapeur	mantou	pain cuit à la vapeur
German	gedämpfte Brötchen	Mantou	gedämpftes Brot

Tab. 1: Example 1 馒头 [mántou] — **Steamed bread / bun**

The analysis of this basic Chinese food term across the four languages reveals distinct patterns in translation strategy. The English human translation „steamed buns“ reflects familiarity with American Chinese restaurant terminology, making the concept immediately accessible to English-speaking readers while preserving the essential characteristics of the food item. The French translation “petits pains à la vapeur” employs traditional French bakery language that emphasizes the bread-making tradition central to French culinary culture, demonstrating cultural adaptation that resonates with French readers’ culinary experiences. The German translation “gedämpfte Brötchen” draws on German bread culture, which holds particular significance in German-speaking countries, showing sensitivity to the cultural importance of bread varieties in German society.

In contrast, AI systems demonstrate consistent but limited approaches across all languages. ChatGPT uniformly transcribes the Chinese term as “mantou” across English, French, and German, suggesting a transcription strategy that preserves the foreign element but may leave readers without cultural context for understanding. DeepL provides functional descriptions in each language (“steamed bread,” “pain cuit à la vapeur,” “gedämpftes Brot”), focusing on the cooking method and basic food category while missing opportunities for cultural adaptation that would enhance reader comprehension and cultural accessibility.

Example 2: 三鲜面 [sānxiān miàn] — Three-fresh noodles

Language	Human Translation	ChatGPT	DeepL
English	house-special noodles	three-fresh noodles	triple-fresh noodles
French	nouilles aux trois délices	nouilles aux trois fraîcheurs	nouilles triple fraîcheur
German	Nudeln mit drei Köstlichkeiten	Drei-Frische-Nudeln	Nudeln mit drei frischen Zutaten

Tab. 2: Example 2 三鲜面 [sānxiān miàn] — **Three-fresh noodles**

This more complex culinary term demonstrates even greater divergence between human cultural adaptation and AI literal translation approaches. The English human translation „house-special noodles“ reveals sophisticated cultural knowledge of American Chinese restaurant terminology, where „house special“ indicates a premium dish with particular ingredients, conveying both the quality and local significance of this food item within Chinese restaurant culture. This choice demonstrates understanding of how Chinese cuisine has been culturally mediated in English-speaking contexts.

The French translation “nouilles aux trois délices” emphasizes culinary refinement through the term “délices” (delights), which draws on French gastronomic discourse that prioritizes pleasure, sophistication, and aesthetic appreciation in food description. This choice reflects French cultural values regarding cuisine as art and pleasure, demonstrating cultural adaptation that resonates with French literary and culinary traditions. The German translation “Nudeln mit drei Köstlichkeiten” creates a compound structure typical of German morphology while emphasizing the precious nature of the ingredients through “Köstlichkeiten” (delicacies), showing sensitivity to German linguistic patterns and cultural appreciation for food quality.

AI translations of this term remain significantly more literal and less culturally adapted. ChatGPT provides variations of “three-fresh noodles” or “nouilles aux trois fraîcheurs” and “Drei-Frische-Nudeln,” maintaining semantic accuracy but losing the cultural significance and premium connotations that the human translators successfully preserved. DeepL similarly offers functional descriptions that convey the basic concept while missing opportunities for cultural enhancement that would improve reader engagement and understanding.

Stylistically Colored Units

Proverbial Expression Translation

The translation of proverbial expressions presents particular challenges for cross-cultural communication, as these expressions encapsulate cultural wisdom, social values, and collective experience that may not have direct equivalents in target cultures. The analysis reveals sophisticated cultural knowledge among human translators who successfully identify appropriate target language equivalents that preserve both semantic meaning and cultural resonance, while AI systems demonstrate varying degrees of success depending on the availability of standardized equivalents in their training data.

Example 3: 有其父必有其子 [yǒu qí fù bì yǒu qí zǐ] — Like father, like son

Language	Human Translation	ChatGPT	DeepL
English	A chip off the old block	Like father, like son	The apple doesn't fall far from the tree
French	Tel père, tel fils	Tel père, tel fils	Tel père, tel fils
German	Wie der Vater, so der Sohn	Wie der Vater, so der Sohn	Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm

Tab. 3: Example 3 有其父必有其子 [yǒu qí fù bì yǒu qí zǐ] — **Like father, like son**

This classical Chinese expression about hereditary characteristics and family influence demonstrates the complexity of cross-cultural proverbial translation. The English human translation “A chip off the old block” represents sophisticated cultural adaptation that captures both the semantic meaning and the colloquial register appropriate for the narrative context. This choice demonstrates understanding that effective translation requires not just semantic equivalence but also cultural familiarity and appropriate register matching. The expression resonates with English speakers through its metaphorical imagery and common usage in family contexts.

The French translation “Tel père, tel fils” employs the classical French equivalent that carries literary and cultural resonance appropriate for the narrative context. This choice reflects the translator’s understanding of French literary tradition and the cultural significance of family heritage in French society. The parallel structure of the French expression mirrors the Chinese original while maintaining cultural authenticity. The German translation “Wie der Vater, so der Sohn” follows similar principles, using the established German equivalent that carries appropriate cultural weight and stylistic register.

AI systems show interesting variation in their handling of this proverbial expression. In English, ChatGPT provides the literal “Like father, like son” while DeepL offers “The apple doesn’t fall far from the tree,” both valid expressions but lacking the colloquial sophistication of the human choice. In French and German, both AI systems converge on the standard equivalents (“Tel père, tel fils” and “Wie der Vater, so der Sohn”), suggesting that these languages may have more standardized proverbial equivalents in AI training data. This pattern indicates that AI performance in proverbial translation may depend significantly on the availability of established equivalents rather than creative cultural adaptation capabilities.

Socioculturemes

Family Relationship Metaphors

The translation of metaphorical expressions for family relationships represents one of the most challenging areas for cross-cultural translation, as these terms often carry social judgments, emotional connotations, and cultural assumptions that vary significantly between societies. The analysis of such expressions reveals the creative problem-solving capabilities of human translators compared to the more literal and clinical approaches typically employed by artificial intelligence systems.

Example 4: 拖油瓶 [tuōyóupíng] — Children from previous marriage (literally “dragging oil bottle”)

Language	Human Translation	ChatGPT	DeepL
English	excess baggage	baggage from previous marriage	burden from a previous relationship
French	boulets	fardeau d’un précédent mariage	charge d’une relation précédente
German	Klotz am Bein	Ballast aus früherer Ehe	Belastung aus einer früheren Beziehung

Tab. 4: Example 4 拖油瓶 [tuōyóupíng] — Children from previous marriage (literally “dragging oil bottle”)

This Chinese metaphorical expression presents a particularly complex translation challenge, as it combines a physical action metaphor with social judgment about family structure. The literal meaning of “dragging an oil bottle” suggests burden and impediment, while the cultural context refers to children from previous marriages who are perceived as complications in new family relationships. The translation of this term reveals remarkable cultural creativity among human translators and significant limitations in AI systems’ ability to handle metaphorical and culturally sensitive content.

The English human translation “excess baggage” demonstrates sophisticated cultural adaptation by finding a travel-related metaphor that preserves the burden concept while using imagery familiar to English speakers. This choice captures both the impediment aspect and the emotional weight of the Chinese expression while employing a metaphor that resonates with contemporary English speakers’ experiences. The translation maintains the somewhat negative judgment implied in the original while using culturally appropriate imagery.

The French translation “boulets” represents particularly creative cultural adaptation, as this term literally means “cannonballs” but figuratively refers to burdensome people or situations. This choice demonstrates deep understanding of French colloquial language and cultural attitudes, as “boulets” carries exactly the right level of informal negativity and burden imagery to match the Chinese original. The metaphorical creativity shown in this translation exemplifies the cultural intelligence required for effective literary translation.

The German translation “Klotz am Bein” (literally “block on the leg”) provides another example of creative metaphorical adaptation, using a physical impediment metaphor that parallels the Chinese burden concept while employing specifically German imagery. This expression is culturally appropriate and widely understood in German-speaking contexts, demonstrating the translator’s ability to find equivalent metaphorical concepts across very different cultural and linguistic systems.

In stark contrast, AI systems provide uniformly clinical and literal descriptions that completely lose the metaphorical creativity and cultural resonance of the original expression. ChatGPT offers variations of “baggage from previous marriage” and “Ballast aus früherer Ehe” (ballast from earlier marriage), while DeepL provides “burden from a previous relationship” and similar clinical descriptions. These translations, while semantically accurate, fail to preserve the metaphorical creativity, emotional impact, and cultural specificity that make the original expression effective and that the human translators successfully maintained through their creative adaptations.

Cross-Linguistic Translation Patterns**Human Translator Strategies by Language Family**

The analysis reveals distinct translation approaches that correlate with both language family characteristics and individual cultural contexts, demonstrating that effective translation requires understanding of specific target culture expectations rather than general linguistic competence. English translation characteristics emphasize pragmatic adaptation with a focus on functional communication that makes Chinese cultural content accessible to English-speaking readers. This approach shows comfort with cultural borrowing, incorporating foreign elements when they enhance rather than impede understanding, and demonstrates preference for colloquial register that maintains accessibility while preserving narrative authenticity. English translators also exhibit syntactic flexibility, willing to adapt Chinese sentence structures to English norms while preserving semantic and cultural content.

French translation characteristics reveal a distinct approach that emphasizes explicitation, providing more explanatory context and cultural background than other target languages. This tendency reflects French literary translation traditions that prioritize reader comprehension through detailed cultural mediation. French translators demonstrate consistent preference for literary register, choosing elevated vocabulary and sophisticated expression that aligns with French literary culture’s emphasis on aesthetic refinement and linguistic precision. The translations show strong cultural sophistication, emphasizing aesthetic and intellectual appreciation that resonates with French cultural values regarding literature and art.

German translation characteristics display unique morphological integration through compound formation, taking advantage of German linguistic capabilities to create new terms that preserve Chinese concepts while conforming to German word formation patterns. German translators consistently prefer literary register, choosing vocabulary that reflects German literary tradition’s comfort with elevated

and formal expression. The translations demonstrate strong cultural domestication, adapting Chinese cultural content to German cultural frameworks and expectations, while maintaining semantic precision through specific vocabulary choices that capture nuanced meanings often lost in more general translations.

AI System Performance Analysis

ChatGPT demonstrates morphological awareness particularly evident in German translation, where it shows sensitivity to compound formation patterns and attempts to create German-style compounds when appropriate. The system maintains register consistency across languages, applying similar levels of formality and vocabulary sophistication regardless of target language cultural expectations. ChatGPT shows transcription preference for cultural terms, often preserving Chinese terminology across all target languages rather than seeking cultural adaptation, and displays limited cultural adaptation capabilities, focusing on semantic accuracy rather than cultural resonance or reader accessibility.

DeepL exhibits systematic consistency across languages, applying parallel strategies regardless of target language family or cultural context. The system demonstrates functional communication focus, prioritizing practical understanding over cultural adaptation or aesthetic considerations. DeepL shows cultural neutralization tendency, systematically reducing culture-specific elements in favor of more general or universal concepts, and maintains modern vocabulary preference, choosing contemporary terms rather than historically or culturally appropriate expressions that might better match the source text's cultural and temporal context.

Discussion

Cultural Competence Hierarchies

The comprehensive analysis reveals distinct hierarchies of cultural competence that emerge consistently across all target languages and cultural contexts examined. Human translators demonstrate the highest level of cultural competence through their ability to provide language-specific cultural adaptation that responds to the particular needs and expectations of each target culture. Their translations show creative metaphorical solutions that preserve source culture meaning while achieving target culture accessibility, often through innovative approaches that bridge cultural gaps without sacrificing authenticity. Human translators consistently demonstrate historical and social contextualization, placing culturally loaded terms within appropriate temporal and social frameworks that enhance reader understanding. They also show sophisticated register and style sensitivity, maintaining appropriate levels of formality, colloquialism, and literary sophistication that match both source text intentions and target culture expectations.

Advanced AI systems such as ChatGPT exhibit medium-level cultural competence, characterized by basic cultural term recognition that allows them to identify when terms carry cultural significance beyond their literal meaning. These systems show some morphological awareness, particularly evident in German translation where they attempt to create compounds appropriate to German linguistic patterns. However, their cultural adaptation remains limited, often failing to move beyond literal translation to achieve meaningful cultural bridging. Their register management proves inconsistent, sometimes matching appropriate levels of formality but often flattening stylistic distinctions that are crucial for effective literary translation.

Functional AI systems like DeepL demonstrate the lowest level of cultural competence, with primary focus on semantic accuracy rather than cultural resonance or adaptation. These systems exhibit systematic cultural neutralization, reducing culture-specific elements to more general concepts that may be universally understood but lack the cultural richness and specificity that make literary translation effective. They employ generalization strategies that prioritize broad comprehensibility over cultural authenticity, and consistently flatten register distinctions, treating all text as equivalent information transfer tasks regardless of stylistic or cultural requirements.

Cross-Linguistic Cultural Transfer

The study reveals that cultural transfer effectiveness depends significantly more on individual cultural contexts and translator cultural intelligence than on language family relationships or structural linguistic similarities. Despite English and German both belonging to the Germanic language family, they demonstrate markedly different cultural adaptation strategies that reflect their distinct cultural contexts, historical experiences, and literary traditions. English translations tend toward pragmatic accessibility and cultural borrowing, while German translations emphasize literary register and morphological integration, showing that shared linguistic ancestry does not predict translation approach.

French demonstrates distinct Romance language characteristics, particularly in its tendency toward explicitation and aesthetic refinement, but these characteristics appear to stem more from French literary culture and translation traditions than from broader Romance language family traits. The evidence suggests that cultural transfer success depends on translators' deep understanding of specific target

cultures rather than general linguistic competence or language family knowledge. Effective translation requires cultural intelligence that encompasses historical awareness, social sensitivity, aesthetic judgment, and creative problem-solving capabilities that extend far beyond linguistic skill.

AI Translation Limitations

AI systems demonstrate remarkably consistent limitations across all target languages examined, suggesting that current challenges in AI translation stem from fundamental technological constraints rather than language-specific problems. The most significant limitation involves cultural creativity deficit, where AI systems consistently fail to generate culturally appropriate metaphorical solutions that preserve source meaning while achieving target culture resonance. This limitation appears across all categories of culturally loaded content, from simple food terms to complex social relationships, indicating a fundamental gap in creative cultural adaptation capabilities.

Register insensitivity represents another universal AI limitation, manifesting as systematic flattening of stylistic and social distinctions that are crucial for effective literary translation. AI systems tend to treat all text as equivalent information transfer tasks, missing the subtle gradations of formality, colloquialism, and literary sophistication that human translators navigate expertly. This limitation proves particularly problematic in literary translation, where register and style carry significant meaning and contribute to aesthetic effect and cultural authenticity.

Contextual blindness emerges as a persistent AI weakness, evidenced by focus on individual terms rather than narrative integration and cultural coherence. AI systems often provide accurate translations of isolated cultural terms while missing the broader cultural and narrative contexts that determine appropriate translation strategies. This limitation results in translations that may be semantically correct but culturally inappropriate or aesthetically jarring within the larger work. Cultural neutralization represents perhaps the most systematic AI limitation, involving consistent reduction of culture-specific elements in favor of more general or universal concepts that sacrifice cultural richness and authenticity for broad comprehensibility.

Conclusions

This quadrilingual comparative analysis provides systematic evidence for the continuing necessity of human cultural expertise in literary translation while revealing consistent patterns of AI limitation across diverse target languages.

Key Findings

Cultural competence primacy emerges as the most significant finding, demonstrating that human translators' superior performance stems fundamentally from cultural creativity and contextual sensitivity that remains beyond current AI capabilities. This superiority manifests not merely in linguistic accuracy but in the ability to navigate complex cultural negotiations that preserve source meaning while achieving target culture accessibility and aesthetic effectiveness. Human translators consistently demonstrate creative problem-solving abilities that generate innovative solutions to seemingly untranslatable cultural concepts, while maintaining sensitivity to register, style, and cultural appropriateness that AI systems cannot replicate.

Universal AI limitations represent another crucial finding, as AI translation systems show remarkably consistent cultural competence limitations across all target languages examined, suggesting fundamental technological challenges rather than language-specific problems. These limitations appear to stem from current AI systems' inability to understand cultural context, generate creative adaptations, and navigate the complex negotiations between source and target cultures that effective literary translation requires. The consistency of these limitations across diverse target languages indicates that addressing them will require fundamental advances in AI cultural intelligence rather than language-specific improvements.

Target culture specificity emerges as a key insight, revealing that effective cultural transfer requires deep knowledge of individual target cultures rather than general linguistic competence or language family familiarity. Translators must understand not only linguistic structures but also cultural values, social conventions, historical contexts, and aesthetic traditions that shape how translated content will be received and interpreted. This finding challenges assumptions about the primacy of linguistic competence in translation and emphasizes the cultural intelligence required for effective cross-cultural communication.

Creative adaptation necessity represents perhaps the most important theoretical finding, demonstrating that the most effective translations require creative cultural adaptation that preserves source meaning while achieving target culture accessibility and aesthetic authenticity. This creative dimension distinguishes human translation from mechanical transfer and explains why AI systems, despite impressive semantic accuracy, remain inadequate for literary translation tasks that require cultural sensitivity and creative problem-solving.

Implications for Translation Practice

The findings suggest that AI systems serve most effectively as auxiliary tools for semantic understanding while human expertise remains essential for cultural adaptation, creative problem-solving, and register management in literary translation.

Future Research Directions

This study establishes comprehensive methodology for systematic Chinese literary translation analysis that provides foundation for extensive future research programs. The analytical framework developed through this quadrilingual comparison could be productively extended to additional Yu Hua works, including his short story collections, essays, and other novels, to determine whether the patterns identified in “Brothers” represent consistent characteristics of Yu Hua’s cultural loading strategies or vary across different works and genres. Such expansion would contribute to comprehensive understanding of how contemporary Chinese authors employ culturally loaded content and how different translation approaches affect cross-cultural literary communication.

The methodology could also be applied to other contemporary Chinese authors to test the universality of identified patterns and determine whether the translation challenges and AI limitations observed in Yu Hua’s work represent broader phenomena in Chinese literary translation or author-specific characteristics. Potential applications might include analysis of works by Mo Yan, Can Xue, Wang Anyi, Tie Ning, and other significant contemporary Chinese writers, providing comparative data that would enhance understanding of cultural transfer challenges across different literary styles and thematic concerns.

Reader reception studies represent another crucial research direction, involving cross-cultural analysis of how different translations are received, interpreted, and appreciated by target culture readers. Such studies would provide empirical evidence for the effectiveness of different translation strategies and cultural adaptation approaches, helping to validate theoretical insights about cultural competence and translation effectiveness. Additionally, temporal analysis of AI translation development using consistent methodology would allow researchers to track improvements in AI cultural competence and identify persistent limitations that require fundamental technological advances rather than incremental improvements.

The research contributes to translation studies by providing empirical evidence for human-AI collaboration models in literary translation while identifying specific areas for AI system improvement in cultural competence.

Acknowledgments

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author only and do not necessarily reflect those of the European Union [101126782].

References

1. Aixelá, J. F. (1996), “Culture-specific items in translation”, *Translation, Power, Subversion. Topics in Translation*, Alvarez, R. and Vidal, M. C.-A. (Eds.), Vol. 8, *Multilingual Matters*, Bristol, pp. 52–78. DOI : <https://doi.org/10.21832/9781800417915-005>.
2. Baker, M. (2018), *In Other Words : A Coursebook on Translation*. 3rd ed. London : Routledge, 390 p.
3. Bassnett, S. (2014), *Translation Studies*, 4th ed. London : Routledge, 208 p.
4. Castilho, S., Doherty, S., Gaspari, F., & Moorkens, J. (2021), “Approaches to human and machine translation quality assessment”, *Translation Quality Assessment*, Springer publishers, Chapter 2, pp. 9–38. DOI : https://doi.org/10.1007/978-3-319-91241-7_2.
5. Chow, E. C., & Rojas, C., trans. (2009), *Brothers : A Novel*, by Yu Hua, Pantheon Books, New York, 641 p.
6. Gao, R., Lin, Y., Zhao, N., & Cai, Z. G. (2024), “Machine translation of Chinese classical poetry : A comparison among ChatGPT, Google Translate, and DeepL translator”, *Humanities and Social Sciences Communications*, Vol. 11, Issue 1, pp. 1–10. DOI : <https://doi.org/10.1038/s41599-024-03363-0>.
7. Guerberof-Arenas, A., & Toral, A. (2020), “The impact of post-editing and machine translation on creativity and reading experience”, *Translation Spaces*, Vol. 9, Issue 1, pp. 155–186. DOI : <https://doi.org/10.1075/ts.20035.gue>.
8. Kautz, U., trans. (2009), *Brüder*, by Yu Hua, S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 766 p.
9. Leppihalme, R. (1997), *Culture Bumps : An Empirical Approach to the Translation of Allusions*, Multilingual Matters, Clevedon, 240 p.
10. Moorkens, J., Toral, A., Castilho, S., & Way, A. (2018), “Translators’ perceptions of literary post-editing using statistical and neural machine translation”, *Translation Spaces*, Vol. 7, Issue 2, pp. 240–262. DOI : <https://doi.org/10.1075/ts.00015.moo>.
11. Newmark, P. (1988), *A Textbook of Translation*, Prentice Hall, London, 293 p.
12. Nida, E. A. (2021), *Toward a Science of Translating*, Brill, Leiden, 341 p.
13. Pino, A., & Rabut, I., trans. (2010), *Frères*, by Yu Hua, Actes Sud, Arles, 1017 p.
14. Pym, A. (2014), *Exploring Translation Theories*, 2nd ed., Routledge, London, 192 p. DOI : <https://doi.org/10.4324/9781315857633>.
15. Stepanov, Ie. N., Ma, X. (2021), “Linguocultural features of Russian and Chinese phraseological units with pragmatonyms”, *Mova*, Vol. 36, pp. 22–28. DOI : <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2021.36.249728>.

16. Stepanov, Ie. N., Wang, Zh. (2024), “Strategies for translating culturally loaded information from Chinese in the context of the use of artificial intelligence (based on the translation of Yu Hua’s novel “To Live” / “活着»)”, *Mova*, Vol. 42, pp. 22–28. DOI : <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2024.42.325845>.
17. Toral, A., Wieling, M., & Way, A. (2018), “Post-editing effort of a novel with statistical and neural machine translation”, *Frontiers in Digital Humanities*, Vol. 5, Article no. 9, pp. 1–11. DOI : <https://doi.org/10.3389/fdigh.2018.00009>.
18. Venuti, L. (2008), *The Translator’s Invisibility : A History of Translation*, 2nd ed., Routledge, London, 336 p.
19. Vermeer, H. J. (1989), “Skopos and commission in translational action”, *Readings in Translation Theory*, A. Chesterman (ed.), Oy Finn Lectura Ab, Helsinki, pp. 173–187.
20. Vinay, J. P., & Darbelnet, J. (1995), *Comparative Stylistics of French and English*, John Benjamins, Amsterdam, 394 p.
21. Yu, H. [余华] (2005–2006), *兄弟 [Brothers]*, Shanghai Literature and Art Publishing House, Shanghai, 256 p.
22. Zhang, L., & Wang, M. (2023), “Cultural competence in AI translation systems : A Chinese-English case study”, *Computational Linguistics*, Vol. 49, Issue 2, pp. 301–328.

ВЬОСЛЕР Мартін,

доктор філософії (PhD) з китайських досліджень, професор Хунаньського педагогічного університету; вул. Лушань Південна, 36, район Юелу, м. Чанша, пров. Хунань, 410081, Китай; академік Європейської академії наук і мистецтв, Зальцбург, Австрія; науковий співробітник Університету медіадизайну, Берлін, Німеччина; науковий співробітник Університету Віттен/Гердека, Віттен, Німеччина; тел.: +86 15011388818; e-mail: woesler@hunnu.edu.cn; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9254-0562>.

СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ З КИТАЙСЬКОЇ МОВИ КУЛЬТУРНО НАВАНТАЖЕНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: КВАДРАЛІНГВАЛЬНЕ КОМПАРАТИВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Анотація. *Метою* цього дослідження є всебічний квадралінгвальний компаративний аналіз машинних і людських підходів до перекладу культурно навантаженої інформації з текстів сучасної китайської літератури. *Об’єктом* аналізу є переклад культурно навантажених мовних одиниць із роману Юй Хуа «Брати» (兄弟) з китайської на англійську, французьку та німецьку мови. У цьому дослідженні зіставлено переклади, виконані людьми, що є професійними перекладачами, і машинні переклади, виконані системами штучного інтелекту ChatGPT і DeepL з китайської мови на вказані вище три цільові мови. У *методології* дослідження використано системний компаративний аналіз термінів матеріальної культури, стилістичних одиниць і соціокультурем у чотирьох мовах. Через усебічний квадралінгвальний компаративний аналіз це дослідження приходить до *висновку*, що стратегії культурного переносу суттєво відрізняються між цільовими мовами та культурними контекстами, тоді як системи ШІ-перекладу демонструють систематичні обмеження в усіх цільових мовах, особливо у випадках обробки емоційно нюансованого контенту, що містить обширну фонову культурну й історичну інформацію. Дослідження є актуальним внеском у вивчення перекладу, надаючи систематичні емпіричні докази для потреб подальшої людської культурної експертизи в літературному перекладі, одночасно визначаючи конкретні області, де системи ШІ можуть слугувати допоміжними інструментами.

Ключові слова: культурно навантажена інформація, штучний інтелект, машинний переклад, людський переклад, чотиромовний компаративний аналіз, китайська література, Юй Хуа, літературний переклад, міжкультурна комунікація.

Статтю отримано 8.04.2025 р.

DOI: <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2025.43.336625>

UDC 811.16/38

ILIADI Alexander Ivanovich,

Doctor of Philological sciences, Full Professor of the Department of Translation, Theoretical and Applied Linguistics, South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky; 34 Staroportofrankivska Str., Odesa, 65020, Ukraine; mob.: +38 095 0812119; e-mail: alexandr.iliadi@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5078-8316>.

ETYMA SLAVICA: TOPONIMIA

Summary. The paper aims to address specific challenges in etymologisation of a group of Slavonic toponyms. The toponymy, introduced in the scientific use, is interesting because it preserves the lexical units lost in the appellative vocabulary and also archaic words, derived without appellative stage (the genuine formations), therefore their importance for Slavonic etymology and the reconstructed of Proto-Slavonic vocabulary can hardly be overestimated. Suggested paper sets the *goal* to give the etymological explanation of several Slavonic geographical names. Achieving this goal involves addressing four *objectives*: 1) to treat the historical morphology of the toponymic lexemes under consideration; 2) to characterize the toponymic lexemes in derivational terms; 3) to reconstruct the origin form and semantics of the words preserved in the toponymy; 4) to determine the internal Slavonic relations of the toponyms under analysis. *The objects* of proposed study

are Slavonic onomastic (toponymic) lexemes with unclear inner form or not entirely clear word-forming structure. **The subject** — etymological, phonetic, morphological, lexico-semantic features and the area of historically attested words and prototypes reconstructed while the analysis. **The results** of the study: 1) the sum of ancient lexemes, which presumably belonged to Proto-Slavonic vocabulary, got the etymological interpretation (**bugarъ*, **čvršakъ* (= **čvršjakъ*), **malozda*, **morozda*, **myrorěňь*, **strugarъ*, **vodotyjъ*, **vrzota*); 2) it is clarified (expanded) geography of the reflexes of the prototype **molky*, -*zve* early restored in the special literature; the reflexes of other prototypes that are reconstructed in the study manifest the isoglosses of complex configuration. **Conclusions** summarize the results of the reconstruction of the Proto-Slavonic vocabulary elements, generalizing the achievements of the procedure of the reconstruction and the etymological interpretation of the material. **Prospects** for further research in the field of Slavonic etymology are obvious.

Key words: reconstruction, comparative-historical linguistics, prototype, etymology, derivative, word-formation, toponymy, lexeme.

I. Introduction

Formulation of the problem. The etymologisation of Slavonic vocabulary has been and remains one of the leading directions in the Indo-European comparative and historical linguistics. Modern linguistic Slavonic studies draw on the fundamental researches on the history and geography of Slavonic vocabulary carried out in the light of the comparative and historical investigation, on the etymological dictionaries of the separate languages and the dictionaries of Proto-Slavonic lexical reconstruction etc., however, a new material, that is introduced in the scientific use, is outside the early published reference books on etymology. The new lexical data are valuable both the history of the vocabulary, morphology and the old dialectal relations of the separate Slavonic languages as well as the reconstruction of the Proto-Slavonic language condition. The onomastic vocabulary that is used in the practice of the etymological studies often preserves what was lost in the appellative lexicon or just keeps the archaic derivatives, formed without the appellative stage (the genuine formations). Thus, the data of onomastic have own scientific value, therefore their analysis will always be **relevant**.

The aim and objectives of the study. The *aim* of this paper is the etymological analysis of the group of presumably Slavonic toponyms. The *objectives* of the study are: 1) to treat the historical morphology of the toponymic lexemes under consideration; 2) to characterize the toponymic lexemes in derivational terms; 3) to reconstruct the origin form and semantics of the words preserved in the toponymy; 4) to determine the internal Slavonic relations of the toponyms under analysis.

The following **methods** are applied in the research: *comparative-historical, etymological, method of linguistic reconstruction*.

References to the previous studies. The referencies to the works of our precursors as well as the indication of the **material of this study** are given directly during the analysis. Further in the text of the paper data such widely known source as «*Etymological Dictionary of Slavonic Languages: Proto-Slavonic Lexical Stratum*» edited by O. N. Trubačev, A. F. Zhuravlev, and J. J. Varbot (short. — ESSA) is used.

Analysis of the latest research and publications. By virtue of the practical specificity of the selected type of research, we provide a critical review of our predecessors' scientific versions directly in the process of work with every analyzed example, if necessary.

II. Etymologies

2.1. Ukr. *Бугар* : Bulg. dial. *бугар*

Бугар, -*у*, *Бўгар* — the river, the left tributary of the Zgar river, the right tributary of the South Bug River and *Бўгар* — the swamp in the region of the current of the river [7, p. 73]. To the best of our knowledge there is one unsuccessful attempt to explain the hydronym. Cf. in [2, p. 19]: «Unclear name. May be, it is from the stem *Буг* (see *Південний Буг*), however, the nature of the final element of the hydronym is problematic. It can be made an assumption about its suffixal nature, cf. [...] a variant of the hydronym *Сїб* (*Соб*) of our basin — *Sobar*. However, those separate river names in other regions of Ukraine, having the similar outcome, do not give sufficient reasons for the treatment of this final element as a suffix».

There are two reasons for the failure in interpreting the hydronym: 1) isolation of *Бўгар* from the materially identical to Slavonic appellative vocabulary; 2) underestimation of the resources of Slavonic derivation, namely — the model with the suffix *-ar-*, that is very productive as a mean of word-formation of the geographical terms, which often become toponyms. The hydronym *Бўгар* reproduces Proto-Slavonic **bugarъ* as the extension of the root **bug-* in **buga* by the suffix *-ar-*, cf. Bulgarian dial. *бўга* 'humid, swampy place', Russian dial. *буга* 'coastal forest and shrub, flooded with the spring overflow' ~ Latvian *bauga* 'swampy place by the river' (ESSA 3: 78). The old chronology of the forming *Бугар* is confirmed by its literal analogy in the Bulgarian language, comp. here dial. *бугар* 'fount, protected by people from pollution' (when the underived *бўга* 'a small dig, filled with the water', 'boggy swampy place', 'swampy soil') (Bulgarian word is taken from: «The Dictionary of Local Geographical Terms of Bulgarian and Macedonian Languages» by Ė. A. Grigorian, 1975, p. 25).

As regards word-formation cf. Proto-Slavonic terms of the topographical nomenclature (including the water nomenclature):

**močvar̥* (: Slovenian dial. *mòčvar* ‘swamp, puddle’) < *močva ‘swamp, quagmire’ ([17, p. 652]; see also: ESSĀ 19: 85);

**sozar̥* ‘forked branch’ : *soxa; Bulgarian *вър̀х̀* ‘mountain peak’ : *в̀р̀х̀* ‘top’ etc. [13, p. 20–21];
**strugar̥* ‘river rapid’ < *struga ‘current, flow’ (see below).

So, we have an old isogloss, linking the hydronymy of the South Bug to Bulgarian hydrographical terminology.

2.2. Croat. *Čeršak*

Croat. *Čeršak* — the name of a tributary of the Zelina river. E. Dickenmann wonders whether the form of the hydronym is reliable, and defines it as unclear [10: I, 89]. In our view, doubts about the reliability of the form of this water name are superfluous, and it is convincingly explained as a reflex of Proto-Slavonic **čvršak̥* < **čvrx-jak̥* — suffixal derivative from the color name **čvrx̥* ‘black’ (: Bulgarian *чер* ‘the same’). This last lexeme as an archaism is derivationally primary to **čvrn̥* < **čvrx-n̥* (see, for example, in: (ESSĀ 4: 156–157: with the literature; **čvrx̥* and **čvrxn̥* reproduces still Indo-European word-forming relations: **krs-* : **krs-nó-* [Ibid.; 16, p. 694]), therefore and its derivative with *-jak-* turns out to be older, than **čvrn-jak̥* (the semantics of the reflexes see: [14: II, p. 228–229]). To the pattern «adj. → subst. with *-jak-*» cf. also **běl’ak̥* = **běl-jak̥* [14: I, p. 242–243]. I. e. there are two word-forming pares: **čvrx̥* > **čvrx-jak̥* VS **čvrn̥* > **čvrn-jak̥*, the second (innovative) of which supplanted the first pare in the appellative vocabulary almost everywhere. It is curious distribution of the elements of the etymological cluster of Proto-Slavonic **čvrx-* on the areas: the primary adjective is kept in Bulgarian, while derivative noun is preserved in Croatian hydronymy.

Root *e* reflects the dialectal development of the reduced vowel in the word built following the pattern of *t̥vt*, cf. *čvrviti > *cerviti* (the example is taken from: [12, p. 276] and [14: II, p. 266]: **č̣rviti*).

2.3. Old Croat. *Mirorien*

The document of 1272 about the area of border delineation between Topusk abbey and the lands of highlanders contains the fragment «ubi sunt due mete terree, de quibus directe descendendo versus orientem venit ad caputu cuiusdam fontis, *Mirorien* vocati [...]», where some fount or wellspring *Mirorien* is mentioned [15, p. 11]. E. Dickenmann very sparingly characterises this hydronym as «isolated. Reading is not trustworthy, hence is impossible. The derivative from *Mir-*; otherwise is unclear» [10: II, p. 39].

Singling out the *Mir-* here is doubtful, especially when uncertainty of the second part. We consider the written form to be quite correct, and reading *Mirorien* is proved by preserving Proto-Slavonic dial. *myro-rěny in the hydronym. PSlav. *myro-rěny is the nominal composite of the stem, attested in **myr̥* (: Russian dial. *мыр* ‘place, where the water cockles, swirls (because of the sunken snags or stone)’, cf. also feminine form *мырь*, *-u* ‘a faint ripple on the water surface in low winds’), *myriti (: Russian dial. *мы́рйтъ* ‘to swirls in the maelstrom; to ripple (of the water surface)’, *мы́рйт вода* ‘the water foams around the rapid of the river over the stone’; ESSĀ 21: 42–43), and *rěny (: Old Russian *рѣнь* ‘shoal, sandbank’). It is permissible to understand the semantics as ‘waves on the water surface, ripple in shallow water, sandbank’ or ‘sandbank, shallow water, where the water swirls over the stone or sanken snag’. If this etymology is correct, then Croatian hydronymy keeps the etymological correspondence for PSlav. verb *myriti and its derivative noun, which were previously reconstructed purely due to Russian dialectal data (ESSĀ 21: 43).

Digraph *ie* very accurately renders the dialectal pronunciation of the reflex of Proto-Slavonic *ě as *ije*, close to its articulation in the modern iyekavian dialects.

2.4. Russ. *Малозды*

Russian *Малозды* (plural) — hydronym, the right tributary of the Losvina river, the left tributary of the Dnieper river («Linguistic Analysis of the Upper Dnieper Region Hydronyms» by V. N. Toporov and O. N. Trubačev, 1962, p. 150). It is an example of the rarely used Proto-Slavonic word-derivative model with suff. *-ozd-* (the variant to *-ezd-*), cf. **glēm-ezd̥*, **glōm-ozd̥* (ESSĀ 6: 119–120, 137–138), *bol-ozda (as a part of Russian hydronym *Болоздина* ~ **bol-*, Lithuanian *balà* ‘swamp’ [11, p. 8–9]: here the prototype *bolzda is proposed for *Болозд-*, however, in light of the above this reconstruction needs to be clarified as *bol-ozda), and also *mor-ozda (see further).

By itself, the fact of singling out this word-formative element is the indicator of antiquity of the word, i. e. its belonging to Proto-Slavonic lexical heritage. PSlav. *malozda is the derivative from the root stem **mal-* ~ Greek *μέλας* ‘black’, cf. also Russ. *Малина* — the river in the Dnieper basin (ESSĀ 17: 159).

2.5. Russ. *Малохва, Молохва*

Russian *Малохва, Молохва, Молофа, Молохова* — the river, the right tributary of the Vehra river, the right tributary of the Sozh river. V. N. Toporov and O. N. Trubačev draw the conclusion: «The outcome of the word shows the same relations as in the *Волхва, Волфа*. As for the rest it is unclear» (see: «Linguistic Analysis of the Upper Dnieper Region Hydronyms» by V. N. Toporov, O. N. Trubačev, 1962, p. 225). We recognize here Proto-Slavonic *molky, *-zve*, i. e. the form of the oblique cases of the *ū*-stem that turned into *ā*-declension, cf. its reflexes represented in the hydronymy: Serbian, Croatian *mlākva* ‘the river or puddle that does not freeze in winter’, ‘puddle’, *mlakva* ‘puddle, pond’, dial. *mlāxva* ‘puddle’ (ESSĀ 19: 187–188). This name is a trace of existence of **mol-* on Eastern Slavonic terri-

tory, where, apart from $\bar{u}$ -stem in *Молохва* the only $\bar{a}$ -stem is preserved, cf. Belorussian dial. *мóлова* ‘swampy place in the meadow, in the marsh’, ‘quagmire, mire’ (ESSÁ 19: 188). The disappearance of the **molk-* in the appellative use resulted the vagueness of the inner form of the hydronym.

Regarding relatively late change of $\kappa\varepsilon > x\varepsilon$ cf. above Serbian examples. The sound ϕ on the place of $x\varepsilon$ is attested in Russian dialectal speech, cf. *фост* ‘tail’, *фáтум* ‘enough’.

2.6. Maced. *Морозда*

Macedonian *Морозда*, XVI century — oikonym (Kočanska nahija) [8: V/2, p. 290]. The genuine formation with the suff. *-ozd-* from the root **mor-* ‘dark’, cf. above **mal-ozda* < **mal-* ‘black’. We may confidently talk about a significant age of this lexeme, i.e. about Proto-Slavonic **mor-ozda*, because its suffix lost productivity still in Proto-Slavonic, for which a small number of words with *-ezd-/ozd-* (see above) are reconstructed. The supposed topographical meaning of the word may be reconstructed due to semantics of its cognate with suff. *-og-*, i.e. **mor-ogъ/*mor-oga*, comp. Ukrainian dial. *моріє* ‘lowland at all’ (ESSÁ 19: 237–238).

2.7. Ukr. *Стругар* : South Slav. *strugar*

Ukrainian *Стругар*, 1971 — the name of the water body in the Dnestr river basin [5]. Its exact equivalents are found in the hydronymy of Southern Slavs, cf.: Bulgarian *стругар* (as a part of the derivative with *-ън-ица* *Стругарница* — the river, the left tributary of the Brzj [4, p. 135]), Serbian **стругар* (in the derivative hydronym *Стругарски*; the basin of the Danube river [6, p. 311]), Slovenian **strugár* (in the form with the late vowel reduction, cf. *Strgar* — the name of the streams (in the region of Ljubljana and Krško) [9, p. 225]).

The word under consideration is Proto-Slavonic term of the hydrographic nomenclature **strugarъ* ‘river rapid’ (?), derived utilizing suff. *-arъ* from **struga* ‘current, flowing water’ (: Ukrainian dial. *стрүгá* ‘stream, creek with fast current’, Slovenian *strúga* ‘riverbed, ditch’ [3: V, 450]). Regarding the word-formation see above **bugarъ*.

2.8. Old Ukrainian *Водомы*“

Ukrainian old *Водомы*“ — oikonym in the modern-day Zhitomir region [1, p. 143], today’s *Водомі* — the village (it founded in 1415). We deal with the composite, where the first part is the root stem *вода*, while the second component is the noun, derived from praes. **tyjo* ~ **tyti* ‘to swel’, ‘to grow fat’. May be the oikonym is toponymised plural form of the anthroponym, as is the case with *Гладуни*, *Вовкоїди* and so on. But it is not excluded, that it is about the toponymisation of the plural form of the hydrographic term **водо-мыи*, that arose based on the set expression, comp. dial. (Podolie) *водá мiє* ‘the water comes (about high water, flooding)’ (2019; in our record). The reflexes of IE **teu-* : **tū-* ‘to overflow’, ‘to overflow the banks’ are attested in Lithuanian hydronymy (cf. **Тауја* > *Таујėnis* [18, p. 341] etc.), hence **мый* in *Водомы*“ could well be an old geographical term. It can not be ruled out that the composite itself is a part of Proto-Slavonic heritage in the local dialects, i.e. it is PSlav. **vodo-tyjъ* ‘[place of] flood of the river/water’. Cf. typologically close plural oikonyms: *Ставки*, *Розтоки* etc.

2.9. Serb. *Врзума*

Serbian *Врзума* — the mountain in the south of Montenegro (see: «Modern Montenegro» by Frilley G., Vlahović I. (Frilley and Vlohit) (1876), p. 16: given as *Верзума*). The toponymised participle of praes. act. (fem.) from *врзем се* (inf. *врсти се*) ‘to spin, swirl in one place’ (**врзота-врзот*). The basis of motivation is the visual image of the road or path that serpentine twists around the mountain (like it «wraps» the mountain). There is an example that is close to *Врзума* in semantic term; we mean Ukrainian *Говерла* — the mountain in the Wooded Carpathians ~ Serbian, Croatian *đvrfl* ‘a kind of female headwear’ (strip of cloth, that wraps round the head) < **ob-vrtla* (see: «Notes on Etymology of Some Common and Proper Names» by O. N. Trubačev in: *Etymology* 1971, p. 85).

III. Conclusions

1. The etymological analysis of the group of Slavonic toponyms enables to introduce a range of new objects into practice of the Proto-Slavonic vocabulary reconstruction, cf.: **bugarъ*, **čvršakъ* (= **čvrx-jakъ*), **malozda*, **morozda*, **myrorěнь*, **strugarъ*, **vodotyjъ*.

2. The structure of the words under consideration points the type of the model of their derivation, namely: the model with suff. *-ar-*, the model with suff. *-jak-*, the model with suff. *-ozd-*, and the model with the suffix of participles *-ot-*. PSlav. **malozda*, **morozda* expand the small list of known derivatives with *-ozd-*, and Serb. *Врзума* contrary to the relevant word-forming relations with *врзем се* reproduces the old participle fem. **vrz-ota*.

3. Several of the proposed etymologies uncover the separate inner Slavonic relations of the reflexes of common prototype, cf.: **bugarъ* (Ukrainian-Bulgarian isogloss), **čvršakъ* (Croatian-Bulgarian (Bulg. *чep*) isogloss), **molky*, *-zve* (Russian-Serbian isogloss), **myrorěнь* (Russian-Croatian (PSl. **myr-*) isogloss) and **strugarъ* (Ukrainian-Southern Slavonic isogloss).

Prospects for further research in the field of Slavonic etymology are obvious.

References I

1. Акти Житомирського городського уряду: 1590 р., 1635 р. [підгот. до вид. В. М. Мойсієнко; [відп. ред. В. В. Німчук]. Житомир: [б.в.], 2004. 249, [3] с.
2. Масенко Л. Т. Гідронімія Східного Поділля. Київ: Наукова думка, 1979. 102 с.
3. Мельничук О. С. (ред.). Етимологічний словник української мови. Київ: Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.
4. Михайлова Д. Местните имена в Берковско. Софія: БАН, 1986. 161 с.
5. Ономастичний архів Інституту української мови НАН України (Київ).
6. Павловић З. Хидроними Србије. Београд: Ин-т за српски језик САНУ, 1996. 421 с.
7. Словник гідронімів України / [ред. А. П. Непокупний, О. С. Стрижак, К. К. Цілуйко]. Київ: Наукова думка, 1979. 780 с.
8. Турски документи за историјата на македонскиот народ. Општинри пописни дефтери од XVI век за Кустендилскиот санџак / [прев., ред., комент. М. Соколски]. Скопје: Универзитетска печатница «Кирил и Методи», 1980–1983. Т. V, кн. 1–3.
9. Bezlaj F. Slovenska vodna imena. Ljubljana: SAZU, 1961. D. II. 365 s.
10. Dickenmann E. Studien zur Hydronymie des Savsystems. Heidelberg: Carl Winter, 1966. Bd I–II.
11. Iliadi A. I. Etymological Notes on Slavonic Vocabulary. 65–77. *Studia semasiologica*. Кіровоград: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2017. Р. 3–25.
12. Skok P. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Knj. I: A–J. Zagreb: JAZU, 1971. 788 s.
13. Sławski F. Zarys słowotwórstwa prastłowiańskiego. *Słownik prastłowiański* / [Pod red. F. Sławskiego]. Wrocław etc.: PAN, 1976. T. II. 367 s.
14. Sławski F., Jakubowicz M. (red.). *Słownik prastłowiański*. Wrocław etc.: PAN, 1974–2024. T. I–XI.
15. Smičiklas T. (ured.) *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. Vol. VI: *Diplomata annorum 1272–1290*. Zagreb: Tisak dioničke tiskare, 1908. 815 s.
16. Smoczyński W. *Słownik etymologiczny języka litewskiego* [współpraca redakcyjna M. Osłon; wydanie drugie, poprawione i znacznie rozszerzone, na prawach rękopisu]. 2019. Available at: [www.rromanes.org/pub/alii/Smoczyński W. Słownik etymologiczny języka litewskiego.pdf](http://www.rromanes.org/pub/alii/Smoczyński%20W.%20Słownik%20etymologiczny%20języka%20litewskiego.pdf).
17. Vaillant A. *Grammaire comparée des langues slaves*. Tome IV: *La formation des noms*. Paris: Éditions Klincksieck, 1974. 809 p.
18. Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1981. 408 p.

References II

1. Legal Acts (2004), *Zhytomyr the City Government: 1590, 1635 years* [Akty Zhytomyrskoho hrods'koho uriadu], Zhytomyr, 249, [3] s.
2. Masenko, L. T. (1979), *Hydronymy of Eastern Podolie* [*Hidronimia Shkidnoho Podillia*], Naukova dumka, Kyiv, 102 p.
3. Melnychuk, O. S. (ed.) (1982–2012), *Etymological Dictionary of Ukrainian Language* [*Etymolohichnyi slovnyk ukraïns'koi movy*], Naukova dumka, Kyiv, Vol. 1–6.
4. Mikhaylova, D. (1986), *Local Names in Berkovsko* [*Mestnite imena v Berkovsko*], BAN, Sofia, 161 p.
5. *Onomastic Archive of Institute of Ukrainian Language NAS of Ukraine* [*Onomastychnyi arkhiv Instytutu ukraïns'koi movy NAN Ukraïny*], Kyiv.
6. Pavlović, Z. (1996), *Hydronyms of Serbia* [*Hidronimi Srbije*], Institut za srpski jezik SANU, Beograd, 421 p.
7. *Dictionary of Hydronyms of Ukraine* (1979) [*Slovnnyk hidronimiv Ukraïny*], Naukova dumka, Kyiv, 780 p.
8. *Turkish Documents (1980–1983), about the History of Macedonian People* [*Turски документи за историјата на македонскиот народ*], Univerzitet'ska pečatnica «Kiril i Metodi», Skopje, T. V, vol. 1–3.
9. Bezlaj, F. (1961), *Slovenska vodna imena*, SAZU, Ljubljana, D. II, 365 s.
10. Dickenmann, E. (1966), *Studien zur Hydronymie des Savsystems*, Carl Winter, Heidelberg, Bd I–II.
11. Iliadi, A. I. (2017), “Etymological Notes on Slavonic Vocabulary. 65–77”, *Studia semasiologica*, RVV CDPV im. V. Vinnichenko, Kirovohrad, P. 3–25.
12. Skok, P. (1971), *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Knj. I: A–J, JAZU, Zagreb, 788 s.
13. Sławski, F. (1976), “Zarys słowotwórstwa prastłowiańskiego”, *Słownik prastłowiański* [Pod red. F. Sławskiego], PAN, Wrocław etc., T. II, 367 s.
14. Sławski, F., Jakubowicz, M. (red.) (1974–2024), *Słownik prastłowiański*, PAN, Wrocław etc., T. I–XI.
15. Smičiklas, T. (ured.) (1908), *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, Vol. VI: *Diplomata annorum 1272–1290*, Tisak dioničke tiskare, Zagreb, 815 s.
16. Smoczyński, W. (2019), *Słownik etymologiczny języka litewskiego* [współpraca redakcyjna M. Osłon; wydanie drugie, poprawione i znacznie rozszerzone, na prawach rękopisu], available at: [www.rromanes.org/pub/alii/Smoczyński W. Słownik etymologiczny języka litewskiego.pdf](http://www.rromanes.org/pub/alii/Smoczyński%20W.%20Słownik%20etymologiczny%20języka%20litewskiego.pdf).
17. Vaillant, A. (1974), *Grammaire comparée des langues slaves*, T. IV: *La formation des noms*, Éditions Klincksieck, Paris, 809 p.
18. Vanagas, A. (1981), *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Mokslas, Vilnius, 408 p.

ІЛІАДІ Олександр Іванович,

доктор філологічних наук, професор кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики факультету іноземних мов Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»; вул. Старопортофранківська, 34, м. Одеса, 65020, Україна; тел.: +38 095 0812119; e-mail: alexandr.iliadi@gmail.com; ORCID ID: 0000–0001–5078–8316

ЕТУМА SLAVICA: TOPONIMIA

Анотація. Статтю присвячено проблемам етимологізації групи слов'янських топонімів. Топонімія, введена в науковий обіг, цікава, оскільки зберігає лексичні одиниці, втрачені в апелювативному словнику, а також архаїчні слова, утворені без апелювативної стадії (генуїнні утворення), тож, їхню важливість для слов'янської етимології та реконструкції праслов'янського словника навряд чи можна переоцінити. Пропоноване дослідження має на меті дати етимологічне пояснення кільком слов'янським географічним назвам. Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) пояснити історичну морфологію розглянутих топонімів; 2) схарактеризувати лексеми з позицій словотворення; 3) реконструювати питому форму та семантику слів, збережених у топонімії; 4) визначити внутрішньослов'янські відношення аналізованих топонімів. **Об'єкт** пропонованої студії становлять слов'янські ономастичні (топонімічні) лексеми із затемненою внутрішньою формою або не зовсім зрозумілою словотвірною структурою. **Предмет** — етимологічні, фонетичні, морфологічні, лексико-семантичні властивості й ареал історично засвідчених слів і прототипів, реконструйованих у процесі аналізу. **Результати** студії: 1) сума давніх лексем, які, гадаю, належали праслов'янському словнику, дістали етимологічну інтерпретацію (*bugarъ, *čьršaкъ (= *čьrxaкъ), *malozda, *morozda, *myrorěнь, *strugarъ, *vodotyjъ, *vьrzota); 2) уточнено (розширено) географію рефлексів прототипу *molky, -zve, раніше відновленого у спеціальній літературі; рефлексів решти прототипів, реконструйованих у студії, маніфестують ізголоси складної конфігурації. **У висновках** підбито підсумки результатів реконструкції елементів праслов'янського словника, узагальнено досягнення процедури реконструкції та етимологічної інтерпретації матеріалу. **Перспективи** подальших досліджень у галузі слов'янської етимології очевидні.

Ключові слова: реконструкція, порівняльно-історичне мовознавство, прототип, етимологія, похідне, словотворення, топонімія, лексема.

Статтю отримано 28.04.2025 р.

DOI: <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2025.43.336626>

UDC 811.111–115'373.611/.612

SUKHOBURUS Liudmyla Stanislavivna,

Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer, Department of English, The National University of Kyiv-Mohyla Academy, 2 Skovorody St., Kyiv, 04655, Ukraine; tel.: +380635724265; e-mail: liudmyla_sukhobrus@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-1605-9085>.

A COMPARATIVE STUDY OF COMPOUND LEXEMES IN “IF CATS DISAPPEARED FROM THE WORLD” BY GENKI KAWAMURA AND “WILL” BY WILL SMITH

Summary. The paper is concerned with the use of compound words in two stylistically and culturally distinct literary works: bestselling novel “If cats disappeared from the world” originally written by Genki Kawamura and “Will” by Will Smith. The **purpose** of the paper is to determine the innovative potential of the English word-formation system and to conduct a comparative analysis of the use of compound lexemes in translation of the philosophical novel “If cats disappeared from the world” by Eric Selland and a celebrity memoir in a conversational tone “Will”. The **material** under investigation, which is a corpus of approximately 45000 words from each text. This corpus was analyzed using the descriptive method in linguistics and the methods of continuous sampling, qualitative and comparative analysis. Morphological, syntactic, and orthographic aspects of the compounds are examined. The **results** of the study indicate that in the memoirs “Will” significantly more compound formations are used, with 254 compounds compared to 108 in “If cats disappeared from the world”. **Conclusions:** the American memoir demonstrates a higher frequency of noun (146), adjective (77) and verb (18) compounding, including phrasal compounds (9), rhyme-motivated (1) and ablaut-motivated (3) compounds. In contrast, the Japanese novel presents fewer compounds and limited structural variation: compound nouns — 72, adjectives — 33, and 3 phrasal compounds.

Key words: compound noun, compound adjectives, compound verbs, endocentric compounds, exocentric compounds, appositional compounds.

New lexemes are coined to describe realities, events, investigations, and facts providing a description of the world around us. Continuous developments and transformation of languages happen daily, and the English language is no exception. Compounding is known to be the oldest method of word-formation process and compacting information. Due to its vital productivity, it is also the most crucial one. Compounding or composition is the word formation branch of morphology. Chomsky holds a view that

speech is a result of thought that is used as a communicative resource by human beings [5]. Rapidly changing realities of the modern world give new ideas and phenomena for human thoughts to be comprehended and nominalized.

While compound words are common, their frequency and function may vary significantly depending on genre, authorial voice, and cultural background. Despite the growing interest in the morphology and semantics of compounds, little attention has been paid to how specific types of compounds are employed across different narrative styles and literary traditions.

The paper aims to fill that gap and introduce the notion of compounding including the orthographic, morphological and synthetical perspective of the compound nouns, adjectives, verbs, and phrases comparing the use of selected types of words in “If cats disappeared from the world” by Genki Kawamura and “Will” by Will Smith. The first one is a philosophical Japanese novel in Eric Selland’s English translation. It is an approximately 45000-word novel. The second work is a popular American celebrity memoir written by Will Smith and journalist Mark Manson. It is a 95000-word work; therefore, to have the same number of words in both works under analysis only seven chapters of novel “Will” are included with total number of words 45000. They are chapter 1 The Wall, chapter 3 Performance, chapter 4 Fear, chapter 5 Fantasy, chapter 6 Power, chapter 9 Purpose, chapter 12 Surrender.

To achieve the above-mentioned goals and sort out required material from the text corpus, the author applies the continuous sampling method. Also, it is possible to define common and different features in lexemes using the comparative method. Then the collected data were analyzed by means of the qualitative method.

Since word compounding is a highly productive method of word formation, researchers have worked on comprehending it. Among the authors who studied compounding are Valerie Adams, Laurie Bauer, Nigel Fabb, Ingo Plag, Sara Conti, and others. For instance, Bauer describes a compound as a lexeme containing two or more potential stems. A compound must contain at least two roots. Fabb delineates a compound as a word that “consists of two or more words” [8]. All of them define compounding as coining new complex formations based on the combining of pre-existing lexical material. The concept of “material” is introduced by Sara Conti. She mentions it as the blanket-word in comparison with the commonly used “root”, “stem” or “word”.

The compound words are divided into endocentric, exocentric, and appositional compounds according to semantic criteria. The main concepts to differ these types are a hyponym of the compound and a semantic head of a compound. An endocentric compound is a hyponym of a head element of a compound lexeme. Therefore, the meaning of the compound is clear from the content [18]. For instance, *tooth-brush*, *workbench*, *short-lived*.

By contrast, the semantic head of an exocentric compound is outside a lexeme. The other term is bahuvrihi. These compounds gain new meanings, even though they are coined from familiar words. Hence, they are without heads. In other terms, when endocentric compounds have the semantic head inside the compound, exocentric compounds have the semantic head outside the compound, such as pain-killers, light-headed. In addition, formations of Adj/N +Ned are generally included within the group of exocentric compounds [7].

Compared with them, copulative or appositional compounds have two or more semantic heads [17]. For instance, *poet-translator*, *honey-lemon*. The cohesion between constituents of compounds is not subordinate and both parts can be semantic heads. In the corpus there is a three-stem appositional compound adjective *goofy-gorgeous-genius* (thing). It is defined to be copulative since all the elements have equally important meanings without subordination.

Table 1

Structural classification of compound nouns, adjectives and verbs found in “Will” and “If cats disappeared from the world”

		Will	If cats	
Compound Nouns	Endocentric	106	62	
	Exocentric	40	9	
	Appositional	–	1	
Compound Adjectives	Endocentric	68	29	
	Exocentric	7	4	
	Appositional	2	–	
Compound Verbs	Endocentric	16	–	
	Exocentric	2	–	
Total		241	105	341

Table 1 presents a structural classification of compounds grouped into endocentric, exocentric, and appositional based on established morphological criteria. In terms of compound nouns, “Will” demon-

strates a clear dominance, with 106 endocentric, 41 exocentric and no appositional formations. In contrast, “If cats disappeared from the world” contains 62 endocentric, 9 exocentric and 1 appositional compound nouns. A similar trend is observed in compound adjectives, where “Will” again surpasses “If cats” with numbers 77 and 33. Endocentric adjective compounds are most common in both texts, with “Will” having 68 and “If cats” — 29. “Will” also includes 7 exocentric and 2 appositional adjective compounds, while “If cats” contains 4 exocentric and no appositional samples. Altogether, there are 341 compound words in both works. “Will” contains 18 compound verbs, 77 compound adjectives and 146 compound nouns, totaling 241 instances, while “If cats” contains only 33 compound adjectives and 72 compound nouns, for a total of 105, and no compound verbs. These results indicate that “Will” contains more than twice as many words than in “If cats” and there is a more frequent use of noun compounding in “Will”.

Orthographically, compounds can be formalized in three ways. Firstly, compounds with a hyphen are called hyphenated. In some cases, more than one hyphen is observed. For example: *face-to-face*. Secondly, closed compounds have neither hyphen nor space that are formalized as one word, such as *grassroots*, *humankind* or *whirlpool*. Thirdly, an open compound is written with a space. At first glance they look like phrases, such as *frying pan*, *boarding school*. Open compounds are not so numerous in comparison with the above-mentioned types. It is worth noting that compounds are sometimes formed in both an open and close way. For instance, **graveyard shift** (which means a period of work, for example, in a factory, that begins late at night and ends early in the morning) is an informal compound noun consisting of three roots: two of them “grave” and “yard”, are formed in a close way linking to the third noun “shift” in an open way.

According to Lieber, two forms of compounds are stated, such as root or primary compounds and synthetic compounds. When a root compound is a product of combining of bare lexemes, a synthetic compound involves two processes: compounding and derivation with the help of a set of affixes -er, -ing and passive adjectival -en [13].

Generally, compounds are classified into the following types: compound nouns, phrase compounds, compound verbs, compound adjectives, compound adverbs, rhyme-motivated compounds, ablaut motivated compounds, neo-classical compounds [2]. The most productive types are nouns and adjectives.

In the corpus under analysis, the following noun-types are spotted. They are defined into types according to the parts of speech. They are formed of noun-noun (amusement park, basketball), verb-noun (throw-pillow, breakbeat), noun-verb (sunset), adjective-noun (darkroom, freestyle), adjective-particle (close-up), particle-noun (outburst, withdrawal), verb-adverb (do-over), verb-particle (breakdown, countdown).

Although adjectives of noun-noun type are institutionalized and lexicalized, usually with a hyphen, they are generally not taken as adjectives. As they do not function as adjectives in isolation, generally they are defined as noun premodifiers. As a result, formations of this kind are included into the compound noun list [7].

Table 2

Compound nouns type range and number in the novel “If cats” by Genki Kawamura and “Will” by Will Smith (6 chapters)

	Will			If cats				
	End	Ex		End	Ex		Appositional	
Noun+Noun	78	24		45	3		1	
Verb+Noun				2				
Noun+Verb		2		2				
Adj+Noun	22	5		10				
Noun+Adj	1							
Adj+Particle					3			
Particle+Noun	2	4		2	1			
Verb+Adverb		1						
Verb+Particle	2	4			2			
V+V+V	1							
Adj+N+N				1				
Total	106	40		62	9		1	
Total	146			72				218

The table 2 provides numbers of compound nouns usage according to semantic criteria and morphological types. The number of compound nouns found in celebrity’s memoirs is significantly higher than in philosophical novel. Overall, 218 compound nouns are spotted. There are 146 compounds in “Will”

and 72 — “If cats”. The share of endocentric compounds of noun-noun type is the highest in both works “Will” and “If cats”, correspondingly 78 and 45. The next on the list of productivity are compounds of adjective-noun type, although there is a noticeable difference in numbers looking at the ratio in works. There 27 compounds in Will and 10 — “If cats”. Regarding semantic criteria, the prevailing number of compound nouns are endocentric with 106 from “Will” and 62 — “If cats”. The next on the list are — exocentric with total numbers of 40 (Will) and 9 (If cats) and only one lexeme is appositional found in the Japanese novel. Verb+Verb type of compound nouns is not found in the corpus, although triple-Verb type is noted. It is a conventional compound noun a win-win, which means a result that is good for everyone who is involved in the situation, with the third “win” used as an intensifier. *It was a win-win-win—Mimi got a great interview, I felt respected and appreciated, and Charlie got to shoot his shot* [16].

In terms of multi-root words or phrasal formations, such as *black-and-white* [16], *over-the-counter* (drugs) [12], the authors` attitude differ. Plag admits a compound to have an internal structure consisting of two elements and lack a right-head element. “... a compound is a word that consists of two elements, the first of which is either a root, a word, a phrase, the second of which is either a root or a word” [15]. He regards word of this type as lexicalized phrases. Conti insists they are “cases of syntactic conversion”. On the contrary Bauer treats such phrases as root compounds formed on phrasal bases and calls them phrase compounds admitting that this way is highly productive. This is the type where the head element is final and the first in the phrase or sentence. Even though these compounds rarely become fixed in dictionaries, they are common in written English, when a writer unifies the phrase using hyphens to describe phenomena. For instance, (Will) *water-rapids ride* (Will), *change-of-address form* [12]. Overall, there are twelve compounds of this type; nine in “Will” and three in “If cats disappeared from the word”. Noun-Particle-Noun type (hand-to-hand) is wide-spread in the corpus. Most of them are lexicalized.

From the viewpoint of the morphological perspective the classification of compound adjectives includes the following lexemes.

- Adjectival-headed compound types with a left-hand constituent being one of the premier lexical classes, such as: Noun+Adj, Adj+Adj, Verb+Adj.
- Participial combinations with present and past participles as right-hand constituents.
- Gram-Anderson distinguishes Adj+N and N+N compounds with suffix -ed that convey the meaning of possession. This type of formations is among adjectives [9].
- Compound formations of adjective-noun type is treated as adjectives when used in attributive position.

Table 3

Compound adjectives type range and number in the novel “If cats” by Genki Kawamura and “Will” by Will Smith (6 chapters)

Patterns	Will	If cats	
N-Adj	12	6	
Adj+N	15	7	
Adj+Adj	8	2	
N+Adjing	6	4	
N+Adjed	23	4	
Adj+Adj ing	5	3	
Adj+Adj ed	4	3	
N/Adj/+Ned	4	4	
Total	77	33	110

Table 3 illustrates the range and frequency of compound adjectives found in the texts under analysis. Overall, “Will” contains more than twice as many compound adjectives 77 compared to 33 in Kawamura’s novel, resulting in total of 110 lexemes. The most frequently occurring type in “Will” Noun-Adjective-ed compounds which appears 23 times, while in Cats, this pattern is found 4 times. “Will” also shows higher counts in Adjective-Noun compounds (15 vs 7), Noun + Adjectives patterns (12 Vs 6), and Adjective + Adjective (8 Vs 2). As to the rest of the patterns, like Adjective + Adjective-ing and Adjective + Adjective-ed the shares of instances are almost the same.

Self- is a very productive lexeme and interesting due to its morphological and lexical nature. There are sixteen occurrences of compounds with self- as a left-hand constituent as compound nouns and adjectives in “Will” and one was attested in Kawamura’s text. Self- is noted as prefix by Sara Conti, since it doesn’t function in isolation. On the contrary, Adams describes these compounds within N-verbal adjective and the N-verb(ing) groups with no distinction from standard nouns [1]. In this paper Adam’s classification is adopted and self-constituent is treated as a noun (Appendix 1,2).

Table 4

Morphological patterns with Self-constituent

Left-hand constituent	Right-hand constituent	Patterns	source
Self-	-discipline, -doubt, -esteem, distribution, -destruction, -belief (If)	Self-Noun	Will/If
	- destruct	Self-Verb	Will
	-judging, -defeating, -deprecating	Self-Adj-ing	Will
	-confident, -reliant, -aware, -destructive	Self-Adjective	Will
	appointed, -designated, -motivated	Self-Adjective-ed	Will

The table 4 outlines the morphological patterns of self-compounds. The compounds categories are based on grammatical nature of the second element (noun, adjective, verbs, and participle), which determines the overall syntactic function of the compound. The frequency and diversity of self-compounds in “Will” reflect the memoir’s emphasis on personal identity.

Furthermore, there is a noticeable range of compound adjectives of colour in both works. In Conti’s research this subgroup is introduced in both patterns Noun-Adjective and Adjective-Adjective as colour adjectives or nuancing [7]. Overall, six colour-lexemes are found in the corpus (4 — in “Will” and 2 — If cats) and three of them are institutionalized. They are mostly two-stem compounds, but one *fire-engine-red* in “Will”.

Table 5

Colour-adjectives

Left-hand constituent	Right-hand	Pattern	subgroup
Royal-, pale-, steel-	-blue	Adj-Adj	Colour adjectives or nuancing
Grayish-, charcoal	-red	Adj-Adj	
fire-engine-	-grey	N-Adj	
	-red	N-N-Adj	

Compound verbs are rather rare. And the results of the survey prove it, since only 18 compound verbs found in “Will” while none in “If cats”.

- In the corpus the following patterns are found:
 Noun+Adjective (court-martial)
 Adjective+Aerb (highlight),
 Particle+Verb (outlast, overhear, overcome, withdraw),
 Adjective+Verb (highlight),
 Adjective+Noun (freestyle),
 Noun+Noun (crash-test).

Table 6

Particle + Verb token of compound verbs

Left-hand constituent	Right-hand constituent
Over-	-see, -hear, -exaggerate, -come, -cast, -ride
Up-	-lift
Out-	-last, -work, -stretch, -burst
With-	-draw
Up-	-lift

The most productive pattern is Particle + Verb and the data shows that there are 13 compounds of this type in “Will” with particle over and out to be the most numerous with 6 and 4 instances. This type is genuine verbal formation. while others are formed by conversion from compound nouns. Conversion is also known as “functional shift” [10]. For instance, court-martial (noun) a military court, or a trial in a military court [4]. *And to disobey a command meant you faced a court-martial, and the punishment usually came in the form of a belt to your bare ass.*

Court-martial (verb) to judge someone in a military court. *He was fortunate that he wasn’t court-martialed—instead...*

Rhyme-motivated compounds are based on the rhyme between the elements, such as *hippity-hopping*. This example taken from “Will” is not conventional. It is a rhythmic variant used in musical context, like hip-hop.

I've been hearing you hippity-hopping around here your whole life! [16]

Ablaut-motivated compounds resemble rhyme-motivated compounds including vowel change only. For instance, jibber-jabber, click-clack, hip-hop. Compound hip-hop is widely used in “Will” as a noun and a noun modifier.

My story was very different from the ones being told by the young Black men who were launching the global phenomenon that would later become hip-hop. (noun-function)

Walking the halls of Overbrook that year was like walking through a hip-hop battleground [16]. In this example hip-hop function is a nouns modifier.

Table 7

Total number on compound formations in “Will” and “If cats disappeared from the world”

	Will	If cats	
Compound nouns	146	72	
Compound adjectives	77	33	
Compound verbs	18	–	
Phrasal compounds	9	3	
Rhyme-compounds	1	–	
Ablaut-compounds	3	–	
Total	254	108	362

Table 7 provides an overview of the total number of compound formations identified in both texts under analysis. The data confirm the overall tendency of compound lexemes in “Will”, compared to more lexically minimalist style of “If cats disappeared from the world” (254 Vs 108), resulting in total 361. Compound nouns and compound adjectives are the most productive categories. “Will” contains 146 compound nouns and 77 compound adjectives, while “If cats disappeared from the world” includes 72 compound nouns and 33 compound adjectives. Since compound verbs are generally rare, there 18 lexemes in “Will” and no examples in the Japanese novel. American memoir also contains 9 phrasal compounds, 3 ablaut compounds and 1 rhyme compound. English translation of the Japanese novel has 3 phrasal compounds and no rhyme- and ablaut-compounds.

Conclusions. This study examines the use of compound words in two stylistically and culturally distinct English-language works: “If cats disappeared from the world” by Genki Kawamura and “Will” by Will Smith (seven chapters). The comparative analysis focuses on structural and morphological characteristics of compound nouns, adjectives, and verbs. The findings demonstrate that “Will” contains significantly more compound formations across all grammatical categories. This includes not only a greater number of endocentric, exocentric, and appositional compounds, but also a wider variety of morphological patterns, particularly in compound adjectives and participle-based compound verbs. “Will” also features a diverse range of lexical creativity through phrasal, rhyme- and ablaut- motivated compounds.

By contrast, “If cats disappeared from the world” employs compound structures more sparingly and with less structural variation. This difference may be due to cultural background: Kawamura’s work is a translated philosophical novel, while “Will” is a contemporary American memoir rooted in oral storytelling, musicality, and self-reflection. The higher productivity of compounding in “Will” supports the view that this morphological process remains one of the most vital and dynamic word-formations in English, especially in expressive, autobiographical texts.

References I

1. Adams V. An introduction to Modern English word-formation. London and New York : Longman, 1973. 230 p.
2. Bauer L. English word-formation. *Cambridge textbooks in linguistics*. 2004. P. 28–30.
3. Benczes R. Creative Noun-Noun Compounds. *Annual Review of Cognitive Linguistics*. Jan 2005. Vol. 3. Issue 1. P. 250–268.
4. Cambridge dictionary. 2025. URL : <https://dictionary.cambridge.org/>
5. Chomsky N. The minimalist program : twentieth anniversary edition. Cambridge, Massachusetts : MIT Press, 1995. 409 p.
6. Collins English dictionary. 2020. URL : <https://www.collinsdictionary.com/>
7. Conti S. Compound Adjectives in English. Saarbrücken : VDM Publishing, 2010. 216 p.
8. Fabb N. Compounding. *The handbook of Morphology*. Edited by A. Spencer, & A. Zwicky. Oxford : Wiley, 1998. P. 66–83.
9. Gram-Andersen K. The ever-whirling wheel. A study in word-formation. Sussex : Temple House Books, 1995. 259 p.
10. Hudson G. Essential Introductory Linguistics. Oxford : Blackwell Publishers Ltd, 2000. 258 p.

11. Jurida S. H. Word Formation in English : Derivation and Compounding. *DHS*. 2018. No. 2 (5). P. 157–170.
 12. Kawamura G. If cats disappear from the world. London : Picador, 2018. 202 p.
 13. Lieber R. Introducing morphology. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2016. 292 p.
 14. Matthews P. H. Morphology. Cambridge : Cambridge University Press, 1991. 264 p.
 15. Plag I. Word-formation in English. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. 258 p. DOI : <https://doi.org/10.1017/9781316771402>.
 16. Smith W., Manson M. Will. London : Penguin Press, 2021. 432 p.
 17. Sukhobrus L. Compound nouns of noun + noun type in the English language. *Current issues of linguistics and translation studies*. Khmelnytskyi, 2025. Vol. 33. P. 37–43.
 18. Taqiyudin M. The Word-Formation Processes and Meanings of Compound Words in National Geographic Magazine Articles. *Lexicon Journal of English Language and Literature*. Indonesia : Universitas Gadjah Mada, 2023. Vol. 10. Issue 2. P. 95–107.

References II

1. Adams, V. (1973), *An introduction to Modern English word-formation*, Longman, London and New York, 230 p.
 2. Bauer, L. (2004), “English word-formation”, *Cambridge textbooks in linguistics*, pp. 28–30.
 3. Benczes, R. (2005), “Creative Noun-Noun Compounds”, *Annual Review of Cognitive Linguistics*, Volume 3, pp. 250–268.
 4. *Cambridge dictionary* (2025), available at : <https://dictionary.cambridge.org/>
 5. Chomsky, N. (1995), *The Minimalist program : twentieth anniversary edition*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 409 p.
 6. *Collins English dictionary* (2020), available at : <https://www.collinsdictionary.com/>
 7. Conti, S. (2010), *Compound Adjectives in English*, VDM Publishing, Saarbrücken, 216 p.
 8. Fabb, N. (1998), “Compounding”, *The handbook of Morphology*, A. Spencer, & A. Zwicky (eds.), Wiley, Oxford, pp. 66–83.
 9. Gram-Andersen, K. (1995), *The ever-whirling wheel. A study in word- formation*, Temple House Books, Sussex, 259 p.
 10. Hudson. G. (2000), *Essential Introductory Linguistics*, Blackwell Publishers Ltd, Oxford, 258p.
 11. Jurida, S. H. (2018), “Word Formation in English : Derivation and Compounding”, *DHS*, No. 2 (5), pp. 157–170.
 12. Kawamura, G. (2018), If cats disappear from the world, Picador, London, 202 p.
 13. Lieber, R. (2016), Introducing morphology, 2nd ed., Cambridge University Press, Cambridge, 292 p.
 14. Matthews, P. H. (1991), *Morphology*, Cambridge University Press, Cambridge, 264 p.
 15. Plag, I. (2018), *Word-formation in English*, 2nd ed., Cambridge University Press, Cambridge, 258 p. DOI : <https://doi.org/10.1017/9781316771402>.
 16. Smith, W., Manson, M. (2021), *Will*, Penguin Press, London, 432 p.
 17. Sukhobrus, L. (2025), “Compound nouns of noun+noun type in the English language”, *Current issues of linguistics and translation studies : Scientific journal*, Khmelnytskyi, Vol. 33, pp. 37–43.
 18. Taqiyudin, M. (2023), “The word-formation processes and meanings of compound words in National Geographic magazine articles”, *Lexicon Journal of English Language and Literature*, Universitas Gadjah Mada, Indonesia, Vol. 10 (2), pp. 95–107.

Appendix 1

Compound Nouns instances in the corpus of “Will” (W) and “If cats disappeared from the world” (If)

		Endocentric		Exocentric		Appositional
		Will	If	Will	If	
N+N	A	amusement park	airport			
	B	bedroom, battlefield, bathroom, bodyguard, bathtub, birthday, ballroom, barbershop	borderline, bookshelves, bathroom, barbershop, bedroom, bedtime, bedcover	basketball, baseball, beatbox, beatboxer, bedrock, bullshit	Blood-sugar	
	C	classmate, classroom, church-lady, court-martial, car-door, cowboy, choirboy, crosswalk, crash-test cubed-ice	chit-chat, clock repair, cardboard, cobblestone, cheesecake	chain-gang, counterpart, car-door,		
	D	daytime, doorway	doorstep			
	E	Easter-egg		Eyeliner		

	Endocentric		Exocentric		Appositional
	Will	If	Will	If	
F	Floodgate, Front door, Forearm, foothold	farmhouse	Football		
G	Girlfriend, Gateway, Graveyard	girlfriend	Grassroots		
H	homework, homegirl, homeboy, humankind, lunch- room, headache, hallway, hometown, household, handshake, headwind, halfway	humankind, home- town, homework housework	Homeroom, Hand- cuff, Headphone, Headliner		Honey-lem- on (If ⁶)
I		Ice-cream Inn-keeper			
J	junkyard				
K			Knee-jerk		
L	lifetime, love affair, lifeboat, landscape,	Life expectancy, landline, lifeline	Law enforcement, lighthouse		
M	mind-set, mountaintop, mixtape, moonlight,	mailbox			
N	notebook, nightclub				
P	playground, paper- work, passenger-side, pathfinder	pitchfork, postman, postcard, postmas- ter, paperback, part-time	potluck, punch line	painkiller,	
R	rotary-dial, roommate	roommate, roadside,	roller coaster, rock-bottom, knee-jerk		
S	sidewalk, school- teachers, school- yard, springtime, snowball, sweatsuit, sunglasses, showman, spotlight, soundproof, saddlebag, screen- writer, showtime, southwest self-doubt self-judging self-esteem self-distribution	self-belief, sunglasses, shoul- der length, spaceship sandbox side-glance sun-light	spiderweb		
		trademark, toothbrush			
W	waistband, week- end, workshop, windowsill	wristwatch wheelchair woodblock		watermelon	
Adj +N					
A					

		Endocentric		Exocentric		Appositional
		Will	If	Will	If	
	B	backflip backstage boarding school		broadcast,		
	D	Dressing room	Dining-room	darkroom,		
	E					
	F	Freestyle, Frying pan				
	G	grandfather, grand- mother, grandparent	gentleman			
	H	High school		highlight, handy- man, hard-core		
	L	living room, light year	Limited-edition, gentleman			
	M	mainstream, middle finger, mainland				
	N	newcomer, nice-guy				
	O	old-time, overcom- pensation				
	P	parking lot Public school		penthouse		
	R		roadside			
	S	supermarket	super-powers, supermarket			
	W		washing machine workbench, wildflower			
N+Adj		Court martial				
V+N			throw-pillow, stopwatch		whirlpool popcorn	
		Driveway,		dashboard, dreakbeat		
N+V			sunset	sneak peek		
V+V+V		Win+win+win				
N+P					time off	
V+P		put-downs count- down			breakdown	
V+V						
P+N		inside, outburst	outfit, outlook,	outcast, makeup, sign-in(table), in-laws	after-hours (show- ing)	
Adj+P					roundabout warm-up, close-up	
V+Adv				do-over		
Adj+N+N			Real-estate office,			

Compound Adjectives instances in the corpus of “Will” (W) and “If cats disappeared from the world” (If)

		Occurrence	Position	Source
N/Adj+Ned	bare-chested (endocentric)	Daddio, <i>bare-chested</i> , striding up the middle of the street right at me.	A	W
	bow-legged (exocentric)	I’m the <i>bow-legged</i> brother, there’ll never be another.	A	W
	hardheaded (exocentric)	In the past, I’d always felt like her parent trying to wrestle a <i>hardheaded</i> child into reality.	A	W
	hot-headed (exocentric)	He was a nice and funny guy, or he was lazy, impatient, <i>hot-headed</i> , unpopular, a loser who couldn’t get a date.	P	If
	light-headed (exocentric)	I felt <i>light-headed</i> and a bit dizzy—reminding me of a day ages ago when I’d felt a similar combination of physical exhaustion and emotional pain.	P	If
	many-colored (endocentric)	The <i>many-colored</i> envelopes flutter away into the pale-blue sky.	A	If
	white-haired (endocentric)	Later we ate lunch in a cafe «while listening to tango melodies played by an elderly <i>white-haired</i> guitarist.	A	If
	wild-minded (endocentric)	She set free the <i>wild-minded</i> pathfinder within me, whose vision had been narrowed by the obligations and expectations of being “Will Smith.”	A	W
Adj-N	all-time (endocentric)	He could get me any tape: Grandmaster Flash; Melle Mel and the Furious Five; the Treacherous Three; Kool Moe Dee battling Busy Bee Starski; and my <i>all-time</i> favorite, Grandmaster Caz and the Cold Crush Brothers.	A	W
	cubed-ice (endocentric)	And just like that, our family was now in the <i>cubed-ice</i> business, manufacturing, packaging, and delivering bags of ice throughout Philadelphia, into Jersey, and even as far as Delaware.	A	
	cutting-edge (exocentric)	Everything was <i>cutting-edge</i> , everything was hot; it was experimental and inspiring.	P	W
	deep-sea (endocentric)	There were <i>deep-sea</i> creatures hidden in her fathoms that defied my definition of life, that seem to have been created by another God.	A	W
	fluffy-feeling (endocentric)	So soft and warm, and fluffy-feeling.		W
	front-row (endocentric)	Her house had a huge porch, which served as my <i>front-row</i> seat to the drama of North Fifty-Fourth Street, and a stage on which I could join in the theatrics.	A	W
	full-time (endocentric)	Gigi worked the graveyard shift at the hospital, which allowed both of my parents to maintain <i>full-time</i> jobs.	A	W
	high-brow (exocentric)	It was pure Jazzy Jeff, mixing old-time, <i>high-brow</i> music with the scratches and rhythms of hip-hop.	A	W
	high-speed (endocentric)	Best of all, the 777 had dual, <i>high-speed</i> cassette replication capabilities...	A	W
	hot-spring (endocentric)	I remembered what my mother had said as I dashed around, trying to keep up with my father, who despite his compact, muscular frame, ran around the <i>hot-spring</i> resort with surprising grace.	A	If
	late-night (endocentric)	A few years ago a digitally re-mastered version of E. T. was showing on <i>late-night</i> television.	A	If
	low-budget (endocentric)	What a <i>low-budget</i> movie!	A	If
	low-key (exocentric)	It’s a quiet, <i>low-key</i> production, and probably won’t be a box-office hit.	A	If
	middle-class (endocentric)	about a mile away from Gigi in a <i>middle-class</i> neighborhood	A	W
	new-style (endocentric)	This created a frenzied, <i>new-style</i> dance party.	A	W
	nice-guy (endocentric)	Michaela began to refer to my <i>nice-guy</i> persona as “Uncle Fluffy.”	A	W

		Occurrence	Position	Source
	nutty-professor (endocentric)	Jeff finally popped out of his <i>nutty-professor</i> trance and snapped his headphones off.		W
	old-school (endocentric)	This guy had taken one of those <i>old-school</i> combination locks—the kind that everybody used for their lockers.	A	W
	old-time (endocentric)	Charlie Mack was like an <i>old-time</i> boxing trainer whose fighter had just got his whole ass handed to him in the previous round	A	W
	red-brick (endocentric)	I found myself standing in front of a <i>red-brick</i> building.	A	If
	upper-class (endocentric)	Another thing I wondered about was how was it that Cabbage came to speak like an <i>upper-class</i> gentleman.	A	If
	working-class (endocentric)	Later in the day we boarded a bus for La Boca, the old <i>working-class</i> district everyone talks about with its colorful houses, street musicians, and other attractions.	A	If
N-Adj	brand-new (endocentric)	I did finally convince everybody to put up \$200 a piece so we could purchase the <i>brand-new</i> SP-12 sampling beatbox.	A	W
	cartoonlike (endocentric)	My white friends tended to lean into my bigger, broader moments, when I was light and silly and displayed a <i>cartoonlike</i> physicality.	A	W
	cat-like (endocentric)	Cabbage rattled on, letting out a loud moan that sounded distinctly cat-like.	P	If
	charcoal-grey (endocentric)	A white shirt, striped tie, and charcoal-grey suit.	A	If
	Color-blind (endocentric)	Funny is <i>color-blind</i> ; comedy defuses all negativity	P	W
	Godawful (endocentric)	Go ahead—just go on and sing your lives away in front of this <i>godawful</i> station.	A	If
	hyper-real (endocentric)	The script would have to be written in a <i>hyper-real</i> , in-your-face kind of style, with more of a sense of theater.	A	If
	Lifelong (endocentric)			W
	psychoanalytical (endocentric)	Her Austrian accent makes everything she says ring with <i>psychoanalytical</i> authenticity	A	W
	self-aware self-confident self-reliant (endocentric)	Her curriculum centered on the idea of becoming a Free-standing Man. Essentially, a Freestanding Man is <i>self-aware</i> , <i>self-reliant</i> , <i>self-motivated</i> , <i>self-confident</i> , and utterly unswayed by people’s approval or disapproval.	P	W
	self-destructive (endocentric)	After about two years in the military, this <i>self-destructive</i> streak peeked through the veil of order and ended his service career.	A	W
	sky-blue (endocentric)	Today he wore a <i>sky-blue</i> Hawaiian shirt.	A	If
	steel-blue (endocentric)	That day, Dana pulled up in front of Jeff’s house in a brand-new, four-door, <i>steel-blue</i> Audi 4000 CS Quattro 5-Speed, and for the first time in my life, I saw a phone in a car.	A	W
	trustworthy (endocentric)	Michaela was trying to get me to put honesty and authenticity above my need for approval, as a means of cultivating trust in myself and becoming <i>trustworthy</i> to others.	P	W
	razor-sharp (endocentric)	From a very young age, I developed a <i>razor-sharp</i> intuition, an ability to attune to every emotion around me.	A	W
	video-rental (endocentric)	I was at a complete loss, so I decided to visit the local <i>video-rental</i> store, which, by the way, is not a Tsutaya store.	A	If
N+Participle (Present)	alien-annihilating (endocentric)	What you have come to understand as “Will Smith,” the <i>alien-annihilating</i> MC, the bigger-than-life movie star, is largely a construction.	A	W
	eerie-looking (endocentric)	This time he wore a black Hawaiian shirt with an <i>eerie-looking</i> print—a picture of the ocean at night.	A	If
	jaw-dropping (exocentric)	One afternoon, I started rapping live, which doesn’t sound like much today, but I promise you it was <i>jaw-dropping</i> back then—this was one of the first times it had ever happened on Philadelphia radio.	P	W

		Occurrence	Position	Source
	life-giving (endocentric)	His silky, fluffy, and warm body was <i>life-giving</i> .	P	If
	life-prolonging (endocentric)	Just so you know, this life-prolonging treatment has always worked out for me in the past.	A	If
	mind-altering (endocentric)	Ayahuasca contains a <i>mind-altering</i> compound called dimethyltryptamine (DMT) and is considered a sacred medicine, employed by serious spiritual seekers, not for recreational use.	A	W
	mouth-watering (exocentric)	Beautiful songs, beautiful scenery, feeling nauseous, people singing, planes flying across the sky, the thundering hooves of horses, <i>mouth-watering</i> pancakes, the endless darkness of space, cowboys firing their pistols at dawn...	A	If
	party-rocking (endocentric)	And just as the music crescendoed, I'd throw down a dagger of a line and Jeff would drop the beat into the funkier, hottest, <i>party-rocking</i> shit these Philly kids had ever seen in their lives.	A	W
	self-defeating (endocentric)	Whether they don't see the grander vision, or can't take the heat of the fresh challenge, or they're trapped by some hidden, <i>self-defeating</i> narrative, over and over I have suffered the pain of waving from the bow of the new ship as they're left behind, standing on the shore.	A	W
	self-deprecating (endocentric)	Russell recognized our honesty, vulnerability, and <i>self-deprecating</i> humor —unheard of in hip-hop at the time—as a passport to places rappers had never gone.	A	W
N+Participle (Past)	attack-trained (endocentric)	And if that didn't get your attention, Paul also went everywhere with an <i>attack-trained</i> German shepherd named Duke.	A	W
	bone-tired (endocentric)	I was relieved and sat down in the chair near the bedside, <i>bone-tired</i> .	P	If
	business-minded (endocentric)	LA girls always seemed organized and <i>business-minded</i> .	P	W
	bliss-filled (endocentric)	By this time, Melanie and I were living in that dreadful demilitarized zone between the <i>bliss-filled</i> old days of romance and hopeful possibilities, and the fast-approaching inescapable days of resentment, rage, and destruction.	A	W
	cream-colored (endocentric)	At the young age of four or five, hearing the phrase “the graveyard shift” filled me with images of ghouls and demons and my superhero grandmother slaying vile creatures just so she could feed me— while I lay in bed, safe and sound, caressing the silken edges of my <i>cream-colored</i> puffed blankie.	A	W
	cream-colored (endocentric)	Gradually this gentle, <i>cream-colored</i> light would spread all around.		If
	fantasy-driven (endocentric)	My <i>fantasy-driven</i> mind would splash all over those pages, sometimes even surprising me by what came out.	A	W
	frostbitten (endocentric)	I told the story of the night in Judy Stewart's basement when my exquisite lovemaking almost got me <i>frostbitten</i> .	P	W
	grief-stricken (endocentric)	I was <i>grief-stricken</i> , angry, anxious, and in pain. «He looked like he might be grief-stricken, or maybe just trying to think. He let out a deep breath and opened his eyes.	P	If
	handmade (endocentric)	<i>Handmade</i> instruments are strewn around a wooden altar. Blankets, cushions, mats, pillows, cover the floor.	A	W
	hell-bent (exocentric)	This was classic Daddio—he was so <i>hell-bent</i> on defying authority and rebelling against both his parents and the school that he jumped out of the frying pan of an agricultural boarding school and directly into the fire of the United States military.	P	W
	iron-willed (endocentric)	The Ewings were a large, wealthy Texas oil family, led by J. R., the <i>iron-willed</i> patriarch.	A	W
	military-minded (endocentric)	Because he was so <i>military-minded</i> , he was instilling structure and discipline to the level that most of these kids had never experienced.	P	W
	mochaccino-flavored (endocentric)	She was a <i>mochaccino-flavored</i> cutie—she had that sort of goofy-gorgeous-genius thing, a beguiling mixture of insecurity and quirkiness surrounding a simmering core of artistic brilliance.	A	W

		Occurrence	Position	Source
	New York-based (endocentric)	Dana was the little brother of <i>Lawrence</i> Goodman, founder of Pop Art Records, one of the first <i>New York-based</i> hip-hop labels.	A	W
	panic-stricken (endocentric)	I was panic-stricken.	P	W
	pin-striped (endocentric)	And so it was that two weeks later I found myself dressed in a cream, <i>pin-striped</i> three-piece Easter suit, sitting at the piano in Resurrection Hall.	A	W
	rocket-fueled (exocentric)	This hand-to-hand exchange across the country was what drove the <i>rocket-fueled</i> expansion of hip-hop.	A	W
	self-appointed (endocentric)	She was the <i>self-appointed</i> head of special events at Resurrection Baptist Church	A	W
	self-designated (endocentric)	And as the <i>self-designated</i> golden child, I had always committed to living up to my parents' hopes and dreams.	A	W
	self-motivated (endocentric)	Her curriculum centered on the idea of becoming a Freestanding Man. Essentially, a Freestanding Man is self-aware, self-reliant, <i>self-motivated</i> , self-confident, and utterly unswayed by people's approval or disapproval.	P	W
	silver-spangled (endocentric)	The Google search alone had me feeling exposed and vulnerable, so when she walked in carrying a <i>silver-spangled</i> Moroccan camel saddlebag, with indeterminate fur, and her first question was "What would make you happy?" I was instantly off balance.	A	W
	star-crossed (endocentric)	But at 4:00 a.m., less than three months into our <i>star-crossed</i> love affair, Mom-Mom should have been asleep but tragically decided she wanted a cup of coffee.	A	W
	stone-faced (endocentric)	Halle," I said, <i>stone-faced</i> .		W
	tree-lined (endocentric)	I grew up at 5943 Woodcrest Avenue on a <i>tree-lined</i> street of thirty grayish-red brick row homes, all connected.	A	W
	Vaseline-caked (endocentric)	The moonlight glints off my swollen, <i>Vaseline-caked</i> lips.	A	W
	work-related (endocentric)	He was a bit older than me, always willing to give me some advice, whether it was <i>work-related</i> or general life advice.	P	If
Adj-Adj	British-Iraqi (appositional)	I visited with famed <i>British-Iraqi</i> architect, the "Queen of the Curve," Zaha Hadid.	A	W
	grayish-red (endocentric)	I grew up at 5943 Woodcrest Avenue on a <i>tree-lined</i> street of thirty <i>grayish-red</i> brick row homes, all connected.	A	W
	Lebanese-French (appositional)	In 2017, I was on the jury at the Cannes Film Festival alongside Spanish director and screenwriter Pedro Almodóvar; German film director Maren Ade; Chinese actress Fan Bingbing; South Korean auteur Park Chan-wook; actress Jessica Chastain; French actress and director Agnès Jaoui; Italian director Paolo Sorrentino; and Gabriel Yared, a <i>Lebanese-French</i> composer.	A	W
	Overeager (endocentric)	Jeff walks across the stage, maybe a little <i>overeager</i> , just a bit too happy to be there, and extends a hand of greeting to DJ Cheese.	P	W
	Overprotective (endocentric)	After various painful and difficult treatments, he managed to beat the illness, but his mother became understandably <i>overprotective</i> , and Jeff found himself spending his days in the family basement surrounded by ten thousand of his father's and brothers' jazz, funk, and blues records.	P	W
	pale-blue (endocentric)	The many-colored envelopes flutter away into the pale-blue sky.	A	If
	royal-blue (endocentric)	She was looking fine as hell, wearing a <i>royal-blue</i> miniskirt and matching leather jacket.	A	W
	still-unsteady (endocentric)	Then the kitten mewed and walked on its <i>still-unsteady</i> feet to you, Father, and you picked it up and stroked it.	A	If
	super-most (endocentric)	Mom-Mom's <i>super-most</i> parenting mission was for me, and for all of her children, to go to college.	A	W
	wholesome (exocentric)	<i>Now, our show, Mr. Officer sir, is good, wholesome, family fun!</i>	P	W

		Occurrence	Position	Source
Adj+Participle (Present)	cross-referencing (endocentric)	She had a map of the United States; she was <i>cross-referencing</i> “engineering schools” with “cities and states where we had family members,” “cost of living” with “distance from Philadelphia.”	P	W
	fast-approaching (endocentric)	By this time, Melanie and I were living in that dreadful demilitarized zone between the bliss-filled old days of romance and hopeful possibilities, and the <i>fast-approaching</i> inescapable days of resentment, rage, and destruction.	A	W
	good-looking (endocentric)	Six foot two, smart, <i>good-looking</i> , the proud owner of a <i>fire-engine-red</i> convertible Pontiac.	A	W
	lofty-speaking (endocentric)	It looked like I’d become the retainer of the lofty-speaking cat.	A	If
	loose-fitting (endocentric)	Arrive at seven thirty, in <i>loose-fitting</i> clothes, and ceremony at eight. But it seemed like she needed to be talking more.	A	W
	overwhelming (endocentric)	But by the time we drove home the next morning, New York disappearing behind us, I was struck with an <i>overwhelming</i> conviction: I am not going to college.	A	W
	sad-sounding (endocentric)	Cabbage let out a <i>sad-sounding</i> meow.	A	If
	similar-looking (endocentric)	Aloha picked up a similar-looking box which was sitting next to the first one and gave it a shake.	A	If
Adj+Participle (Past)	deep-fried (endocentric)	Is it deep-fried shrimp?	P	If
	natural-born (endocentric)	And from the cocoon of a bullied, awkward kid, emerged a <i>natural-born</i> killer MC.	A	W
	newfangled (endocentric)	They started to make all sorts of <i>newfangled</i> things—you know, all those little doodads you’re not sure you really need, making more and more, going on and on...	A	If
	overwhelmed (endocentric)	Colors and cubes and angles—I am suddenly <i>overwhelmed</i> by the majesty of my surroundings.	P	W
	short-lived (Endocentric)	Both of my parents had <i>short-lived</i> marriages in their early twenties, and they both had daughters. But my reverie was <i>short-lived</i> .	A P	W
	short-lived (Endocentric)	This was during the “My Boom” of the late 1990s when it seemed like everyone was adopting short-lived obsessive interests.	A	If
	soft-spoken (endocentric)	Jeff was quiet, skinny, <i>soft-spoken</i> , and looked more like a science nerd than a samurai on the wheels of steel.	P	W

Appendix 3

Phrasal compounds in “If cats disappeared from the world” and seven chapters of “Will”

№	compounds	pattern	lexical status	occurrence
	Hand-to-hand	Noun+Particle+Noun	lexicalized	Will
	Head-to-head	Noun+Particle+Noun	lexicalized	Will
	Black-and-white	Adj+Particle+Adj	lexicalized	Will
	White-water-rapids	Adj+Noun+Noun	Non-lexicalised	Will
	Jedi-mind-trick	Noun+Noun+Noun	Non-lexicalised	Will
	Face-to-face	Noun+Particle+Noun	lexicalised	Will
	Eye-to-eye	Noun+Particle+Noun	Non-lexicalised	Will
	High-speed-dubbing	Adj+Noun+Noun	Non-lexicalised	Will
	Bigger-than-life (movie star)	Adj+Particle+Noun	Non-lexicalised	Will
	Over-the-counter	Particle+Article+Noun	Non-lexicalised	If cats
	Blow-by-blow	Noun+Particle+Noun	lexicalized	If cats
	Change-of-address (form)	Noun+Particle+Noun	Non-lexicalised	If cats

СУХОБРУС Людмила Станіславівна,

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської мови Національного університету «Кієво-Могилянська академія»; вул. Григорія Сковороди, 2, м. Київ, Україна, 04655; тел.: +380635724265
e-mail: liudmyla_sukhobrus@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-1605-9085>.

КОМПАРАТИВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СКЛАДНИХ ЛЕКСЕМ У «ЯКЩО КОТИ ЗНИКЛИ ЗІ СВІТУ» ҐЕНКІ КАВАМУРИ ТА «ВІЛЛ» ВІЛЛА СМІТА

Анотація. У статті розглядається використання складних слів у двох стилістично та культурно різних літературних творах: бестселері «Якщо всі коти у світі зникнуть», написаному Ґенкі Кавамуру, та мемуарах «Will» Вілла Сміта. **Метою** дослідження є визначення інноваційного потенціалу системи англійського словотворення та зіставний аналіз використання складних лексем у перекладі філософського роману «Якщо всі коти у світі зникнуть» Еріка Селланда та мемуарів знаменитості в розмовному тоні «Will». **Матеріалом** дослідження є корпус обсягом близько 45000 слів із кожного тексту. Його проаналізовано за допомогою описового методу в мовознавстві та **методів** суцільно вибіркового, кількісного та порівняльного аналізу. Досліджено морфологічні, синтаксичні та орфографічні особливості складених слів. **Результати** дослідження свідчать, що в мемуарах «Will» ужито значно більше складних утворень: 254 — проти 108 у «Якщо всі коти у світі зникнуть». **Висновки:** американські мемуари демонструють вищу частотність складних іменників (146), прикметників (77) і дієслів (18), включаючи фразові (9), римовано-мотивовані (1) та аблаут-мотивовані (3) складні слова. Натомість, японський роман містить менше складних слів і обмежену структурну варіацію: складні іменники — 72, прикметники — 33 та 3 фразові.

Ключові слова: складні іменники, складні прикметники, складні дієслова, ендцентричні сполуки, екзоцентричні сполуки, апозитивні сполуки.

Статтю отримано 14.04.2025 р.

DOI: <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2025.43.336627>

УДК 81–139:930

ГЛУЩЕНКО Володимир Андрійович,

доктор філологічних наук, професор кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету; вул. Генерала Батюка, 19, м. Слов'янськ, Донецька область, Україна, 84116; вул. Наукова, 13, 9-й навчальний корпус, м. Дніпро, Україна, 49131; тел.: +38 050 8860183; e-mail: sdpunauka@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2394-4966>

АКТУАЛІСТИЧНИЙ МЕТОД І ЙОГО СТРУКТУРА

Анотація. **Метою** статті є розкриття сутності та структури актуалістичного методу, його докладна характеристика з позицій широкого трактування методу як складної логічної одиниці гетерогенного характеру, з'ясування доцільності застосування терміна *актуалістичний метод* до праць лінгвістично-історіографічного спрямування, виявлення специфіки використання актуалістичного методу в лінгвістично-історіографічних студіях. **Об'єктом** вивчення виступає актуалістичний метод як складна логічна одиниця гетерогенного характеру. **Предметом** є сутність актуалістичного методу, його структурні особливості, сфера його застосування. **Результати** дослідження: по-перше, подано загальну характеристику актуалістичного методу й показано, що його сутність полягає у використанні сучасних знань для вивчення минулого та передбачення майбутнього, а саме: об'єкт вивчають у часі, розвитку, становленні його як системи, минуле об'єкта досліджують на підставі його відбиття в сучасному; по-друге, виявлено, що про використання актуалістичного методу доцільно говорити не тільки в природничих, а й у гуманітарних науках, зокрема в лінгвістичній історіографії; по-третьє, обґрунтовано тезу про те, що операційний компонент актуалістичного методу в працях із лінгвістичної історіографії може бути представлений як сукупність таких прийомів і процедур: аналіз джерел (лінгвістичних текстів) і синтез одержаних даних, порівняння, абстрагування та логічна історико-наукова реконструкція, що посідає центральне місце серед прийомів і процедур і протистоїть «асиміляції минулого». **Висновки:** 1. У структурі актуалістичного методу доцільно виділяти три різні компоненти: онтологічний, телеологічний, операційний. 2. Сфера застосування актуалістичного методу охоплює як природничі, так і гуманітарні науки, він є найважливішим знаряддям пізнання в лінгвістичній історіографії. 3. Специфіка актуалістичного методу як методу праць з лінгвістичної історіографії в зіставленні з порівняльно-історичним методом лінгвістики полягає: а) у специфіці об'єкта і предмета; б) у відмінностях в операційному (зокрема, у процедурі реконструкції) та в телеологічному компонентах. **Перспективи** подальших розвідок ми бачимо в поглибленому вивченні телеологічного й операційного компонентів актуалістичного методу.

Ключові слова: актуалістичний метод; трихотомія сучасне / минуле / майбутнє; гетерогенний феномен; структура; онтологічний, телеологічний, операційний компоненти; лінгвістична історіографія.

Постановка проблеми. У процесі написання праць лінгвістично-історіографічного спрямування дослідники стикаються з проблемою визначення провідного наукового методу, який застосовується при висвітленні наукової творчості мовознавців минулого.

Унаслідок дослідження цієї проблеми ми дійшли висновку, що в працях лінгвоісторіографічного характеру як провідний використовують актуалістичний метод. Можна назвати 2 наші монографії (у яких стисло викладено відповідний матеріал) і низку статей, написаних у співавторстві з дисертантами автора [2, с. 6–7; 1, с. 6–7; 6; 5; 4].

Загальновідомо, що термін *актуалістичний метод* традиційно застосовують у геологічних, біологічних, палеонтологічних, історичних студіях.

Ми запропонували звертатися до цього терміна у висвітленні лінгвоісторіографічного матеріалу і, отже, ввели цей термін у лінгвістичну історіографію. Нас підтримали В. М. Овчаренко, О. М. Абрамічева, К. А. Тищенко, І. М. Рябініна, О. В. Холодов, А. С. Орел, О. О. Клець, Н. В. Холодова, О. О. Фельчак, Т. І. Приступа, О. В. Карат, С. Ю. Пампура, Р. М. Ситняк, О. Й. Бурковська, В. В. Роман, О. В. Піскунов, К. О. Огієнко, М. Ю. Руденко, В. В. Святченко, А. В. Лихачова. Ці дослідники зробили вдалі спроби довести доцільність використання актуалістичного методу в лінгвоісторіографічному вивченні моделей мовного розвитку, теорій субстрату, мовних союзів, діахронічних універсалій, лексичних запозичень, соціальних діалектів, проблем походження східнослов'янських мов, джерел вивчення історії мови, реконструкції прамови, питань фонології, морфології та синтаксису тощо. Тим самим було продовжено й поглиблено розробку актуалістичного методу як методу студій з лінгвістичної історіографії.

Проте, за межами наукової школи «Методологія та історіографія мовознавства», яку ми очолюємо, термін *актуалістичний метод* не отримав поширення. На нашу думку, це спричинено тим, що більшість українських мовознавців звертається до проблем лінгвістичної історіографії лише спорадично (у деяких працях актуалізм використовують лише як один із етапів пізнання). Щодо зазначеної наукової школи, потрібно зауважити, що вона залишається поки єдиною в Україні школою лінгвоісторіографічного спрямування (така ж доля спіткала Міжвідомчу наукову лабораторію «Методологія та історіографія мовознавства», яка є науковим структурним підрозділом Донбаського державного педагогічного університету й Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України).

Вище ми назвали праці, у яких охарактеризовано актуалістичний метод. Проте, з нашого погляду, компоненти актуалістичного методу як методу студій з лінгвістичної історіографії заслуговують на поглиблений і більш детальний аналіз. Саме цьому присвячена пропонована стаття, в цьому полягає її актуальність.

Формулювання завдань. Метою пропонованої статті є розкриття сутності та структури актуалістичного методу в лінгвістиці, його докладна характеристика з позицій широкого трактування наукового методу як складної логічної одиниці гетерогенного характеру, з'ясування доцільності застосування терміна *актуалістичний метод* до праць лінгвоісторіографічного спрямування, виявлення специфіки використання актуалістичного методу в лінгвоісторіографічних студіях. Цю мету конкретизують такі завдання: 1) розкрити сутність актуалістичного методу; 2) виявити його структуру як гетерогенного феномена; 3) схарактеризувати актуалістичний метод за трьома його складниками: онтологічним, телеологічним і операційним; 4) з'ясувати доцільність застосування терміна *актуалістичний метод* до праць лінгвоісторіографічного спрямування; 5) виявити специфіку використання актуалістичного методу в лінгвоісторіографічних студіях. У статті використано описовий і зіставний методи.

Виклад основного матеріалу. Характеризуючи актуалістичний метод, ми виходимо із загальної концепції лінгвістичного методу, розробленої в низці наших праць. У них ми намагалися довести, що лінгвістичний метод доцільно тлумачити як складну логічну одиницю, що включає в себе три різні компоненти (складники): онтологічний, операційний і телеологічний. Як належність онтологічного компонента наукового (у тому числі лінгвістичного) методу доцільно розглядати такі засоби пізнання: принцип і підхід. Операційний компонент методу становить сукупність прийомів і процедур та методика їх застосування. Телеологічний компонент становить мета дослідження [2, с. 12–13; 1, с. 12–13].

Питання про актуалістичний метод (або метод актуалізму) як загальнонауковий метод теоретичного рівня наукового знання висвітлено в низці студій (Г. О. Подкоритов [9], Н. П. Французова [11] та ін.). Засобами цього методу досліджують об'єкти у часі, у розвитку, у становленні їх як певних системних утворень. Актуалістичний метод передбачає, що процеси, які відбувалися в минулому, можна пояснити на основі сучасних процесів.

Інакше кажучи, цей метод дає можливість за допомогою сучасних знань простежити розвиток об'єкта в минулому та передбачити майбутнє цього об'єкта. З позиції сучасного легше збагнути історичне минуле. Сучасний, розвинений стан явища або процесу пізнати легше, ніж його минулий стан. Отже, актуалістичний метод поєднує минуле й сьогодення через логічний аналіз і порівняння.

Виникає питання: чому знання, здобуті у вивченні процесів, що відбуваються зараз, можна певною мірою перенести на процеси, що відбувалися в минулому? Правомірність такої операції базується на низці закономірностей у розвитку предметів об'єктивного світу.

На перший план висувається діалектика сучасного й минулого. Будь-який об'єкт, що розвивається, є підсумком його попереднього розвитку. Структура тієї або іншої системи містить у собі в більш або менш трансформованому вигляді свою власну історію [9, с. 133].

Найвищий ступінь розвитку предмета містить у собі його попередні ступені; тому ментальне відтворення сутності цього найвищого ступеня є водночас і висвітленням його історії. Вивчаючи сучасність, ми частково вивчаємо й минуле. Проте це не є суто логічною операцією перенесення знань з однієї епохи до іншої. Доцільно говорити про дослідження одного й того ж об'єкта в часі, про вірогідніше програмування тенденцій майбутнього розвитку об'єкта.

Структура актуалістичного дослідження має певну схему, відповідно до якої виокремлені «сліди минулого» підлягають аналізу й інтерпретації на підставі сучасних знань про процеси й закономірності, що керують ними [11, с. 173]. Однак слід уникати так званої «асиміляції минулого», що виявляється в модернізації того, що реконструюється як феномен минулого [8, с. 84].

Актуалістичний метод широко використовують у низці наук для інтерпретації минулих подій і станів природи завдяки вивченню сучасних процесів. Тут доцільно говорити про дію закону аналогії.

Цей метод є одним із фундаментальних у геології. Виникнення актуалістичного методу пов'язане з вивченням саме геологічних явищ. Він є базовим у реконструкції геологічного минулого, вказуючи на те, що сучасні геологічні процеси є ключем до трактування колишніх активних процесів. Це стосується й суміжної термінології: термін *актуалізм* уперше з'явився в геологічній літературі середини XIX ст. (зокрема, в німецькомовних джерелах: *Aktualitätsprinzip* 'принцип актуальності'). Найефективнішим актуалістичний метод виявився в літології, вулканології, тектоніці. Адже ті процеси, які досліджують сучасні геологи (вивітрювання, осадження, викопні рештки, вулканізм, рух тектонічних плит тощо), діяли в минулому за тими ж законами [7, с. 4–7]. Так, аналіз осадових порід і скам'янілостей дає можливість відтворити особливості прадавнього моря, яке знаходилося на території сучасних Карпат.

Значну роль актуалістичний метод відіграє в біології. До висновку про те, що рослинність виникла у воді, біологи дійшли завдяки аналізу явищ, які спостерігаємо в сучасному рослинному світі. Учені припускають, що основні біологічні процеси (механізми спадковості, еволюції, функціонування клітин тощо) працювали в минулому так само, як вони працюють зараз. Це дає змогу плідно вивчати еволюцію організмів на Землі.

До циклу біологічних наук входить палеонтологія, у якій актуалістичний метод є провідним. Палеонтологи досліджують викопні рештки та порівнюють їх із сучасними організмами. Це уможливує відтворення закономірностей і картин життя минулих епох, включаючи вигляд і життєдіяльність викопних істот, середі їх існування [9, с. 132, 133]. Так, відомо, що коралові рифи формуються в теплих мілководних морях. Тому знайдені в кам'яних породах коралові викопні вказують, де в прадавню добу були мілководні моря.

Так само реконструюють історичні події й закономірності побудови прадавніх суспільств. Водночас, слід відзначити, що соціальні процеси є більш складними, ніж природні. Вони можуть змінюватися під впливом культури, ідеології, технологій. Незважаючи на це, аналогія із сучасними суспільствами дає можливість трактувати минулі події з погляду їх структури та причинно-наслідкових зв'язків. Так, дослідники порівнюють структуру давніх племен із структурою сучасних, що дає ключ до розуміння того, як виникли родові відносини та перші форми влади.

Актуалістичний метод під час дослідження історії мови базується на тому, що зміни фонологічних, лексичних, словотвірних, морфологічних, синтаксичних явищ у минулому можна пояснити на основі вивчення подібних явищ у сучасних мовах. Саме на цьому побудовані історико-типологічні дослідження.

Вважаємо найважливішою тезу Г. О. Подкоритова про те, що без застосування актуалістичного методу неможливе існування історіографії будь-якої науки [9, с. 138]. Із цієї тези випливає, що про використання актуалістичного методу доцільно говорити не тільки в природничих, а й у гуманітарних науках, зокрема в лінгвістичній історіографії.

Моделюючи структуру актуалістичного методу, відзначаємо, що онтологічний компонент цього методу містить принципи історизму, причиновості й системності як конкретизацію та вияв принципу загального зв'язку явищ. На нашу думку, ці принципи охоплюють найважливіші загальні твердження теорії пізнання, у межах яких об'єкт постає як система взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів, що знаходяться в безперервному розвитку внаслідок безперервності причинових ланцюгів. Ці принципи для актуалістичного методу не є специфічними; вони притаманні й лінгвістичному порівняльно-історичному методу [2, с. 7]. У межах онтологічного компонента, як бачимо, відмінностей між зазначеними методами немає.

Отже, ми визначаємо специфіку актуалістичного методу як методу праць з лінгвістичної історіографії в зіставленні з порівняльно-історичним методом, що полягає в наявності специфіки об'єкта і предмета, у відмінностях в операційному та телеологічному компонентах [2, с. 7]. Це видається нам дуже важливим.

Операційний компонент актуалістичного методу в працях з лінгвістичної історіографії може бути представлений як сукупність таких прийомів і процедур: аналіз джерел (лінгвістичних текстів) і синтез одержаних даних, порівняння, абстрагування та логічна історико-наукова реконструкція, що посідає центральне місце серед прийомів і процедур та протистоїть «асиміляції минулого» [2, с. 7].

Розгляньмо ці прийоми та процедури докладно.

Джерелами в межах лінгвістичної історіографії є лінгвістичні тексти, тобто праці мовознавців минулого, наприклад А. Шлейхера, А. Лескіна, Ф. де Соссюра, О. О. Потебні, Л. А. Булаховського, О. С. Мельничука. Важливим кроком є відбір фактів із першоджерел. Спочатку здійснюємо критику джерела, його зіставлення з іншими актуальними джерелами. На цьому етапі придатність факту визначаємо наявністю в ньому інформації, яка тісно пов'язана з темою дослідження.

Надалі виникає завдання виявити цінність певних фактів та їх важливість для відтворення цілісної картини об'єкта. Ці факти включаємо в систему історичних, причинових, системних, функційних зв'язків; у цій системі відбивається цілісність дослідження (*синтез одержаних даних*).

Прийом *порівняння* широко використовують не тільки для реконструкції архетипів, фонетичних законів тощо в межах порівняльно-історичного методу (що є загально визнаним), а й в актуалістичних дослідженнях, у зв'язку з чим актуалістичний метод іноді називають методом порівняння [9, с. 136–137]. Застосування прийому порівняння в студіях лінгвістичної історіографії спрямування має свою специфіку. Вона полягає в тому, що порівнюються не факти певної мови (споріднених мов), а наукові інтерпретації певного мовознавця (якщо відбувається еволюція його поглядів на мовні явища та процеси), різних лінгвістів, шкіл, напрямів того чи іншого періоду. Порівняння наукової спадщини різних учених дає можливість розглянути їх наукову діяльність у контексті розвитку лінгвістики, з'ясувати значення наукової творчості кожного з них для розвитку мовознавства.

Абстрагування полягає у «відволіканні» від певних фактів; цей прийом дає змогу переходити від конкретних явищ до загальних понять і законів. Абстрагування відіграє важливу роль під час висвітлення певних трактувань мовознавців минулого. Так, певна інтерпретація конкретних фактів мови свідчить про загальний підхід лінгвіста до мови як феномена, а в деяких випадках — і про його світогляд [5, с. 32].

Найважливішим операційним елементом актуалістичного методу є процедура *історико-наукової реконструкції*. Її специфіка полягає в тому, що мета лінгвістичного історіографа — реконструювати сам процес пізнання вченими мовних явищ і процесів. Проте, усвідомлюючи основи актуалістичного пізнання, потрібно звертати увагу не тільки на спільність поглядів сучасних мовознавців і їхніх попередників, а й на певні відмінності між їхніми позиціями. У працях з лінгвістичної історіографії загальну оцінку надають залежно від того, що нового внесли мовознавці в науку порівняно зі своїми попередниками та яке значення мали їхні праці для розвитку науки у добу написання цих праць (а не з точки зору сучасного рівня знань) [6, с. 117].

Важливо відзначити, що навіть помилкові (з погляду сучасної науки) твердження мовознавців минулого можуть відігравати позитивну роль в історії лінгвістики. Це стосується, наприклад, теорії двох періодів мовного розвитку, яка набула значного поширення в мовознавстві першої половини ХХ ст. Висунута Г. Гегелем, вона отримала підтримку в студіях Ф. Боппа, Я. Грімма, В. фон Гумбольдта, А. Шлейхера, Г. Курціуса, О. Х. Востокова, М. І. Греча, М. Н. Каткова, Ф. І. Буслаєва, І. І. Срезневського. Ідеться про доісторичний період утворення й удосконалення граматичних форм (і взагалі мовних елементів різних рівнів) та історичного періоду їх занепаду. Теорія двох періодів мовного розвитку належить до тих теорій (гіпотез), які, відігравши значну роль у науці (у нашому випадку — здійснивши значний вплив на становлення порівняльно-історичного мовознавства), надалі були відкинуті як недостатньо аргументовані. Така оцінка теорії двох періодів видається нам об'єктивною та історично виправданою, хоча в лінгвістичній історіографії давалися й суто негативні оцінки. Ми неодноразово писали про те, що в першій половині ХІХ ст. теорія двох періодів стимулювала пошук закономірностей розвитку мови, допомагала впорядковувати й узагальнювати матеріал історії індоєвропейських мов, а її подальше подолання стало можливим завдяки накопиченню й осмисленню цього матеріалу, що свідчить про вразливість тези щодо того, що в історичні часи (у писемний період) мовні системи вже не вдосконалюють свої засоби, а, навпаки, деградує, утрачають органічну стрункність і формальну завершеність [3].

Іншим прикладом може слугувати дослідження О. О. Потебнею східнослов'янського повноголосся. Він приділив цій проблемі значну увагу, оперував матеріалом не тільки східнослов'янських, а й західнослов'янських і південнослов'янських мов, однак потебнянське пояснення виникнення повноголосся не було прийняте в подальших студіях.

Змістом телеологічного компонента виступає мета студій з лінгвістичної історіографії.

Здійснене дослідження дає змогу зробити певні **висновки**:

1. У структурі актуалістичного методу доцільно виокремлювати три різні компоненти (складники): онтологічний, телеологічний, операційний.

2. Сфера застосування актуалістичного методу охоплює як природничі, так і гуманітарні науки. Він є найважливішим знаряддям пізнання в лінгвістичній історіографії.

3. Специфіка актуалістичного методу як методу праць із лінгвістичної історіографії в зіставленні з порівняльно-історичним методом у лінгвістиці полягає: а) у наявності специфіки об'єкта і предмета, б) у відмінностях в операційному (зокрема, у процедурі реконструкції) та в телеологічному компонентах.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в поглибленому й більш детальному вивченні телеологічного й операційного компонентів актуалістичного методу.

Література

1. Глущенко В. А. Порівняльно-історичний метод в українському та російському мовознавстві XIX ст. – 30-х рр. XX ст. : монографія. Слов'янськ : Видавець Б. І. Маторін, 2017. 255 с.
2. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. XIX ст. — 20-і рр. XX ст.) : монографія. Донецьк, 1998. 222 с. ISBN 966–507–035–2.
3. Глущенко В. А. Теорія двох періодів мовного розвитку : методологічний аспект. *Наукові праці : науково-методичний журнал. Філологія. Мовознавство*. 2013. Т. 223. Вип. 211. С. 12–15.
4. Глущенко В. А., Роман В. В., Руденко М. Ю. До питання про актуалістичний метод як метод студій із лінгвістичної історіографії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія*. 2020. Т. 1. № 45. С. 90–93.
5. Глущенко В. А., Тищенко К. А. Актуалістичний метод у працях з історії українського мовознавства. *Наукові праці [Чорноморський національний ун-т ім. Петра Могили] : науково-методичний журнал. Філологія. Мовознавство*. 2016. Т. 278. Вип. 266. С. 30–34.
6. Глущенко В. А., Тищенко К. А. Про актуалістичний метод у лінгвістичних дослідженнях. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія*. 2015. Вип. 14. С. 116–118.
7. Крокос В. І. Використання актуалістичного методу при інтерпретації геологічних процесів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Геологія*. 2014. Вип. 65. С. 3–10.
8. Кузнецова Н. И. Наука в её истории (методологические проблемы). Москва : Наука, 1982. 127 с.
9. Подкорытов Г. А. О природе научного метода : монография. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1988. 224 с.
10. Постовалова В. И. Историческая фонология и её основания : опыт логико-методологического анализа : монография. Москва : Наука, 1978. 203 с.
11. Французова Н. П. Исторический метод в научном познании (вопросы методологии и логики исторического исследования). Москва : Мысль, 1972. 303 с.

References

1. Glushchenko, V. A. (2017), *Comparative-historical method in Ukrainian and Russian linguistics of the 19th century – 30s of the XX century* : monograph [Porivnialno-istorychnyi metod v ukrainskomu ta rosiiskomu movoznavstvi XIX st. – 30-kh rr. XX st. : monohrafiia], B. I. Matorin Publ., Sloviansk, 255 p.
2. Glushchenko, V. A. (1998), *Principles Comparative-Historical Research in Ukrainian and Russian Linguistics (in the period of 70s 19th century – 20s 20 th century)* : monograph [Pryntsypy porivnialno-istorychnoho doslidzhennia v ukrainskomu i rosiiskomu movoznavstvi (70-i rr. XIX st. — 20-i rr. XIX st.) : monohrafiia], Donetsk, 222 p.
3. Glushchenko, V. A. (2013), “The Theory of Two Periods of Language Development : Methodological Aspect”, *Scientific Works: Scientific and Methodological Journal, Series : Philology. Linguistics* [“Teoriia dvokh periodiv movnoho rozvytku : metodolohichnyi aspekt”, *Naukovi pratsi : naukovo-metodychnyi zhurnal, Serii: Filolohiia. Movoznavstvo*], Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Vol. 223, Issue 211, pp. 12–15.
4. Glushchenko, V. A., Roman, V. V., Rudenko, M. Yu. (2020), “To the question of the actualist method as a method of linguistic studies”, *International Humanitarian University Herald, Series : Philology* [“Do pytannya pro aktualistychnyi metod yak metod studii iz lnhvistychnoyi istoriohrafiyi”, *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu, Serii: Filolohiia*], Vol. 1, No. 45, pp. 90–93.
5. Glushchenko, V. A., Tyshchenko, K. A. (2016), “The Actualist Method in Scholarly Publications on the History of Ukrainian Linguistics”, *Scientific Works: Scientific and Methodological Journal, Series : Philology. Linguistics* [“Aktualistychnyi metod u pratsiakh z istorii ukrainskoho movoznavstva”, *Naukovi pratsi : naukovo-metodychnyi zhurnal, Serii: Filolohiia. Movoznavstvo*], Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Vol. 278, No. 266, pp. 30–34.
6. Glushchenko, V. A., Tyshchenko, K. A. (2015), “On the Actualist Method in Linguistic Research”, *International Humanitarian University Herald, Series : Philology* [“Pro aktualistychnyi metod u lnhvistychnykh doslidzhenniakh”, *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu, Serii: Filolohiia*], Odesa, No. 14, pp. 116–118.
7. Krokos, V. I. (2014), “Using the Actualistic Method in the Interpretation of Geological Processes”, *Visnyk of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Series Geology* [“Vykorystannia aktualistychnoho методу pry interpretatsii heolohichnykh protsesiv”, *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Heolohiia*], No. 65, pp. 3–10. ISSN: 1728–2713/
8. Kuznetsova, N. I. (1982), *Science in its History (Methodological Problems)* [Nauka v yee istorii (metodologicheskie problemi)], Nauka publishing house, Moscow, 127 p.
9. Podkorytov, G. A. (1988), *On the nature of the scientific method* : monograph [O prirode nauchnogo metoda : monografiya], Leningrad State University publishers, 224 p.
10. Postovalova, N. I. (1982), *Historical Phonology and its Foundations : an Attempt at Logical and Methodological Analysis : monograph* [Istoricheskaya fonologiya i yeyo osnovaniya : opyt logiko-metodologicheskogo analiza : monografiya], Nauka publishing house, Moscow, 203 p.
11. Frantsuzova, N. P. (1972), *Historical Method in Scientific Cognition (Issues of Methodology and Logic of Historical Research)* [Istoricheskii metod v nauchnom poznanii (voprosy metodologii i logiki istoricheskogo issledovaniya)], Mysl' publishing house, Moscow, 303 p.

Volodymyr A. GLUSHCHENKO,

Doctor of Science (Linguistics), Professor of the Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Pedagogical University; 19, Heneral Batiuk Str., Sloviansk, Donetsk region, 84116, Ukraine; 13/9; Naukova Str., Dnipro, 49131, Ukraine; mob.: +38 050 8860183; e-mail: sdpunauka@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2394-4966>

THE ACTUALISTIC METHOD AND ITS STRUCTURE

Summary. *The purpose* of the article is to reveal the essence and structure of the actualistic method, to describe it in detail from the point of view of a broad interpretation of the method as a complex logical unit of a heterogeneous nature, to clarify the expediency of applying the term *actualistic method* to scholarly publications of linguistic-historiographic studies, to identify the specifics of using the actualistic method in historiography of linguistics. The actualistic method as a complex logical unit of a heterogeneous nature is *the object* of study. The essence of the actualistic method, its structural features, and the scope of its application are *the subject*. Our *results*: 1. The general characteristics of the actualistic method are presented. 2. It is shown that the essence of the actualistic method is to use modern knowledge to study the past and predict the future. A certain object is studied in time, in development, in its formation as a system; the past of the object is studied on the basis of its reflection in the present. 3. It is noted that the use of the actualistic method is appropriate not only in the natural sciences, but also in the humanities, in particular in linguistic historiography. 4. The thesis that the operational component of the actualistic method in works on linguistic historiography can be presented as a set of the following techniques and procedures: analysis of sources (linguistic texts) and synthesis of the data obtained, comparison, abstraction and logical historical-scientific reconstruction, which is central to the techniques and procedures and opposes the «assimilation of the past», is substantiated. **Conclusions:** 1. In the structure of the actualistic method, it is advisable to distinguish three heterogeneous components: ontological, teleological, and operational. 2. The scope of the actualistic method covers both natural and human sciences. It is the most important tool of knowledge in linguistic historiography. 3. The specificity of the actualistic method as a method of research in linguistic historiography in comparison with the linguistic comparative-historical method is: a) the presence of a specific object and subject, b) differences in the operational (in particular, in the reconstruction procedure) and teleological components. We see *the prospects* for further research in an in-depth and more detailed study of the teleological and operational components of the actualistic method.

Key words: actualistic method, present — past — future, heterogeneous phenomenon, structure, ontological, teleological, operational components, linguistic historiography.

Статтю отримано 16.04.2025 р.

DOI: <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2025.43.336628>

УДК 811.161'255.2'362'373.7=581:398.9:303.446.2

ДЯДЕЧКО Людмила Петрівна,

доктор філологічних наук, професор кафедри східнослов'янської філології та інформаційно-прикладних студій Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка; бульвар Шевченка, 14, м. Київ, 01033, Україна; тел.: +38(044)2392430; e-mail: eptonim@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-7638-7163.

ВАН Бінцзі,

аспірант кафедри східнослов'янської філології та інформаційно-прикладних студій Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (у 2020–2023 рр.); бульвар Шевченка, 14, м. Київ, 01033, Україна; тел.: +38 0637529500; e-mail: wangbj2013@foxmail.com; ORCID: 0000-0003-3981-4098.

ОБРАЗНІСТЬ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ БУКВЕНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОМУ АСПЕКТАХ

Анотація. *Метою* цього дослідження є зіставний аналіз вихідної та отриманої в результаті взаємоперекладу й перекладу на китайську мову образної основи східнослов'янських фразеологізмів з компонентами — назвами літер. *Об'єкт* аналізу — використані в українських, російських і білоруських творах, наявних в національних текстових корпусах, буквені усталені звороти та їх іншосхіднослов'янські та китайські еквіваленти. *Предмет* дослідження — перекладацькі стратегії щодо образності фразеологізмів у перекладах генетично спорідненими й культурно-історично наближеними мовами, з одного боку, а з іншого — генетично й культурно віддаленими. У студії в межах лінгвокультурологічного й перекладознавчого підходів використані як загальнонаукові *методи*, так і суто лінгвістичні: аналіз, синтез, описовий, порівняльний та зіставний методи, методи словникових дефініцій, перекладацького аналізу й опитування. *Галузь застосування* проведеного дослідження полягає у можливостях використання його результатів у подальших наукових розвідках у лінгвокультурології, теорії та практики перекладу, включно з машинним, корпусний лінгвістиці, лексикографії, теорії метафори. *Результатом* зіставного аналізу взаємоперекладів культурно зумовлених східнослов'янських буквених фразеологізмів і перекладів цих одиниць китайською є *висновки*: 1) про можливість до-

слівного перекладу без втрати образності вислову аналізованої групи з однієї східнослов'янської мови на іншу за відсутності прямого еквівалента; 2) про обмеженість використання письмово-графічного коду в перекладах китайською навіть тих буквених фразеологізмів, до складу яких входить гіперонім БУКВА; 3) про необхідність перемикавання на інший (найчастіше соматичний) код у перекладах китайською одиниць з ім'ям конкретної літери; 4) про доцільність у деяких випадках відтворення графічного зображення літери в китайському тексті.

Ключові слова: східнослов'янські мови, китайська мова, фразеологізм, система письма, метафора, лінгвокультурологія, перекладознавство, міжкультурна комунікація, літера.

Постановка проблеми. У сучасних умовах, коли міжкультурна комунікація набула глобальних масштабів, коли з'явилася перспектива більш або менш адекватного використання машинного перекладу, який стимулював пошуки науковцями меж ефективності його використання, особливо в області художнього перекладу, коли сама теорія перекладу перейшла на новий етап свого розвитку, традиційна проблема перекладу того, що нібито неможливо перекласти взагалі, зокрема ідіом, не втрачає актуальності. Поглиблене вивчення формування фразеологічних корпусів національних мов і створення фразеологічних словників усіх слов'янських мов, а також, зокрема, етимологічних словників української, російської та білоруської фразеології, показало: в цих корпусах, крім спільних питомих стійких зворотів, значно більше, ніж це передбачалося раніше, інтернаціоналізмів, що спрощує пошуки еквівалентів. Сприяють цьому й типологічні збіги, які виникають серед національно своєрідних фразеологізмів через схожість умов життєдіяльності народів, взаємодії їхніх культур, спільних історичних подій, що, звісно, не відмінює вагому частку самобутніх одиниць у фразеологічному корпусі певної мови. Аналіз таких стійких зворотів активізувався зі становленням лінгвокультурології, яка зосередила свою увагу на національно забарвлених культурно значимих концептах у складі фразеологізмів, зокрема так званих буквених, які на матеріалі східнослов'янських мов у зіставленні з даними китайського мовознавства в лінгвокультурологічному аспекті описувалися частково (лише звороти з архаїчним кириличним компонентом; див.: [6]), а в перекладознавчому ще не вивчалися зовсім, хоча соціальний запит на дослідження такого спрямування існує завдяки інтенсифікації слов'янсько-китайських міжмовних контактів.

Зв'язок із попередніми та суміжними напрямками. Опрацьовування пропонованої проблеми здійснюється на перетині фразеології, лінгвокультурології та теорії і практики перекладу, досягнення яких відомі й описані неодноразово. Серед нових фразеографічних видань, виконаних у руслі лінгвокультурології та націлених на міжкультурну комунікацію, привертає увагу словник Н. Г. Ареф'євої [1], де на прикладі двох східнослов'янських мов доведена своєрідність кожної з них, яка виявляється у співвіднесенні (не тотожності!) таких культурних символів, як рос. *берёза* — укр. *калина*, *блины* — *галушки* та ін.

Зрозуміло, чому для виявлення специфіки тої чи тої національної мови, вчені надають перевагу порівняльно-зіставному аналізу, звертаючись до іменників — компонентів стійких зворотів — позначень побутових, соціальних та ін. реалій, що виразно виокремлюють особливості кожної з досліджуваних мовних картин світу; див. статті такої тематики лише за останні два роки [4; 7; 11; 12] — список може бути продовжений. У сучасній науковій літературі до традиційних фразеологічних компонентів, що вивчають у мовознавстві, на кшталт зоонімів, фітонімів, соматизмів, колоративів, нумеративів, додалися ще назви букв. У складі української фразеології вони досліджувалися в роботі [9], німецької — [8]. Активніше вивчалися російські стійкі звороти з буквеним компонентом (див. останні огляди відповідних публікацій у статтях [2, с. 56; 5, с. 48–49]). У першій із цих праць розкрито механізм утворення азбучних фразеологізмів на основі метафори, у другій — на основі також інших тропів. У навчальному словнику [6] уперше на матеріалі всіх трьох східнослов'янських мов були описані фразеологізми, до складу яких увійшли назви букв архаїчної кирилиці, а також їхні китайські еквіваленти, представлені в перекладній лексикографії та художній літературі. Виявлені під час укладання словника факти і спостереження стимулювали цю розвідку.

Формулювання завдань. Метою цього дослідження є зіставний аналіз вихідної образної основи та отриманої в результаті перекладу буквених фразеологізмів з однієї східнослов'янської мови на іншу (зокрема, й машинного перекладу за допомогою програм DeepL Translate та Google Перекладач — далі DT і GP) та/або на китайську мову. Об'єктом аналізу стали використані в українських і російських творах, наявних у національних текстових корпусах або Інтернеті, усталені звороти з компонентом *буква* та його гіпонімами, а також їх переклади іншими східнослов'янськими мовами (білоруською — за допомогою перекладачів онлайн) і китайською¹. Предмет дослідження — межі збереження/трансформації вихідного образу фразеологізмів визначеної групи у процесі перекладу на генетично споріднені та історично й культурно наближені мови, з одного боку, а з другого — на генетично й культурно віддалені.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що однією з яскравих і визначальних ознак усталених зворотів є їх неперекладність на інші мови, яку перекладачі, за родом своєї діяльності, повинні долати.

¹ Вихідні дані перекладів, відсутніх у національних текстових корпусах та/або Інтернеті, наводяться у виносках.

Болгарські вчені С. Влахов і С. Флорін запропонували шляхи розв'язання задачі фразеологічної «неперекладності» на основі співвідношення між фразеологічною одиницею (далі — ФО) у вихідній мові (ВМ) та ФО в цільовій мові, на яку перекладають (ПМ): 1) $FO_{ВМ} = FO_{ПМ}$ (переклад за допомогою еквівалента); 2) $FO_{ВМ} \approx FO_{ПМ}$ (за відсутності повного еквівалента використовується аналог); 3) $FO_{ВМ} \neq FO_{ПМ}$ (коли ФО не має ні еквівалентів, ні аналогів, переклад здійснюється іншими — нефразеологічними — засобами) [3, с. 183].

Усі різновиди перекладацьких стратегій, що базуються на цих співвідношеннях, представлені у взаємоперекладах східнослов'янськими мовами, що, завдяки походженню й особливостям розвитку, мають спільний фонд як у питомій фразеології, так і в запозиченій із різних, насамперед західноєвропейських, мов. Не дивно тому, що в східнослов'янських мовах функціонують повні еквіваленти усталених зворотів з компонентами — гіперонімом на позначення графічних символів алфавітів та з іменами букв власних та іноземних азбук: блр. *ад А да Я* — рос. *от А до Я* — укр. *від А до Я*; *ад А да Z* — *от А до Z* — *від А до Z*; *ад альфы да амеги* — *от альфы до омеги* — *від альфи до омеги*; *начынаць з азоу* — *начинать с азав* — *починати з азів*; *прапісаць іжыцу* — *прописать ижицу* — *прописати іжицю*; *літара ў літару* — *буква в букву* — *буква в букву / літера в літеру*; *з вялікай літары* — *с большой буквы* — *з великої літери / букви* та ін. Такі еквіваленти послідовно відтворюються у перекладах, пор. фразеологічні кальки з грецької в українському й російському оригінальних текстах та їх переклади: *Людина — що б там не викоювалось, — вона, зрештою, універсум... Альфа і омега всього* (О. Гончар. Циклон). — *Человек, что бы там ни творилось, он, в конце концов, универсум... Альфа и омега всего¹*; *«Энергетика, — сказал строитель, — это основа основ, альфа и омега народной жизни»* (К. Паустовский. Рождение моря). — *«Энергетика, — сказал строитель, — это основа основ, альфа и омега народного життя»*. Такий же — еквівалентний принцип — застосовують в ГП білоруською: *Чалавек — што б там ні адбывалася — гэта ўсё ж такі сусвет... Альфа і амега ўсяго*; *«Энергетыка, — сказаў будаўнік, — гэта аснова асноў, альфа і амега народнага жыцця»*.

Серед тих алфавітних фразеологізмів, які не збігаються в східнослов'янських лінгвокультурах, багато одиниць із компонентами — буквеними іменами, запозиченими зі старослов'янської мови через посередництво церковнослов'янської. Як свідчать матеріали словника [6], такі фразеологізми відрізняються і кількісно, і за складом, і за функціонуванням. Їх найбільше у російській мові (62 ФО), удвічі менше в українській (31 ФО) і зовсім мало в білоруській, тобто є значний шанс віднайти українсько-російські відповідники, загальний фонд яких складає 29 зворотів, що особливо важливо, коли маємо справу з архаїчним, мало вживаним усталеним зворотом.

Важко однозначно відповісти, чим керувались перекладачі, коли, звертаючись до російської класики, добирали до фразеологізму *аза в глаза не знают / не видит* аналог *ні бе, ні ме (не знати)*. Можливо, їх привабляло те, що цей український зворот є більш функціонально активним й емоційно-експресивно зарядженим, ніж той, який має в своєму складі назву букви *аз*: *...как вести счёты да расчёты да управляют именем, я аза в глаза не знаю — ... як вести рахунки та розрахунки, та управляют маєтком, в цьому я ні бе, ні ме* (О. Островський. Без вини винні. Пер. О. Новицький)²; *Сперва надо азбуке выучиться и потом уже взяться за книгу, а мы ещё аза в глаза не видели. — Спершу треба абетку вивчити, а тоді вже й до книжки братися, а ми ще ні бе, ні ме* (І. Тургенев. Батьки і діти)³. Проте знаходимо й переклади тургенєвського роману з точним відповідником: *Спершу треба абетку вивчити і потім уже братися до книжки, а ми ще аза в очі не бачили*. Цей переклад супроводжувався зауваженням: «Аз — назва першої літери старої російської абетки. «Аза в очі не бачили» — тут у значенні: не пройшли ще основи науки»⁴, — що почасти свідчить про непоширеність звороту. Цей же уривок в іншому виданні не коментується⁵, що відповідає перекладацькій стратегії, яка є типовою щодо буквених стійких зворотів, бо спирається на спільну частину когнітивної бази носіїв східнослов'янських мов.

У цьому плані доречним видається порівняння перекладів, виконаних людиною самостійно та з допомогою комп'ютерних програм. Яскравий образ, побудований в ідіомі *писати мислите* 'жартівливе позначення ходи зигзагами (зазвичай про п'яного)' на основі форми літери М, яка в старовинній абетці називалася *мислите*, митці художнього перекладу, безумовно, зберігають у російських перекладах, див.: *...Напали з хмелью перелози, / Опухли очі, як в сови, / І весь обдуся, як барило, / Було на світі все немилу, / Мислите по землі писав* (І. Котляревський. Енеїда). — *...Эней, с похмелья цепеня, / Глаза тарашил, как сова. / Ему постыло всё на свете. / Он по земле писал мыслете, / Как бочка винная разбух⁶; ... вона схопилася за його руку, і вони пішли вперед; ніп, поспішаючи за ними, писав мислите і щось розмовляв сам з собою* (П. Мирний. Повія). — *...попадья схватила*

¹ Гончар О. Циклон / авториз. пер. с укр. И. Карабутенко и И. Новосельцевой. Москва : Сов. писатель, 1971. Ч. 1. С. 288.

² Островський О. М. П'єси [пер. з рос.]. Київ : Дніпро, 1973. С. 226.

³ Тургенев І. С. Батьки і діти / переклада Є. Сенік. Харків : «Космос», 1929. С. 28.

⁴ Тургенев І. С. Батьки і діти. Харків : Худ. літ-ра, 1935. С. 34.

⁵ Тургенев І. С. Записки мисливця. Батьки і діти. Київ : Державне вид-во художньої літератури, 1949. С. 314.

⁶ Котляревський І. П. Енеїда / пер. с укр. В. Потаповой. Москва ; Ленинград : Сов. писатель, 1964. С. 83.

его под руку, и они пошли вперед; поп, пытаясь догнать их, писал мыслете и что-то бормотал себе под нос (переклад О. Єгорової).

А в зворотному машинному перекладі (ДТ), що симптоматично, архаїзм **мыслете** не розпізнається, тож замість **мыслете** наводиться транслітероване слово: ...*mind, намагаючись наздогнати їх, писав мыслете і щось бурмотів собі під ніс*. Це призводить до руйнації фразеологізму. Аналогічне спостерігаємо у машинних перекладах білоруською мовою, в якій відповідний фразеологізм словниками не реєструється, з тією різницею, що в першому перекладі — з української — до архаїзму добирається слово з синонімічним коренем, а в другому — з російської — однокоренево: ... *святар, спляшаючись за імі, записує своє думки і розмаїляє сам з собою; ... поп, стараючись їх дагнаць, писає мысле і нешта мармытає себе пад нос* (ГП). Очевидно, що в базах електронних перекладачів не закладені ані застаріле слово, ані ідіома з ним і що професіонали не припускаються таких недоглядів, але серед тих, хто недостатньо знає мову, на яку перекладає, буквальне прочитання фразеологізму є типовою помилкою.

Дослівний переклад фразеологізмів із буквеним компонентом, коли в мові відсутній прями́й еквівалент, стає ледве не правилом: закладений початковий образ фразеологізму зрозумілий носіям мови-реципієнта завдяки знайомству з іменами літер старовинної слов'янської абетки — спільного джерела сучасної білоруської, російської та української писемності.

Це підтверджує проведене опитування, учасниками якого були студенти-філологи¹, що вивчали старослов'янську мову, тому знали початок кирило-мефодіївської азбуки. Із дванадцяти інтерв'ююваних на питання, чи знайомі вони з українським фразеологізмом *аз, буки, віди* та з російським *аз, буки, веди*, дев'ятеро дали негативну відповідь, двоє — позитивну, в одній анкеті зазначалося знайомство лише з російським усталеним зворотом. Заради об'єктивності зауважимо, що зворот був включений в українську частину словника [6, с. 8] певною мірою умовно, бо зафіксований лише в контекстах цитатного типу, наприклад: ...*Іван Федорович сходить до дяка і договориє за два мішки пшениці вивчити з Кириликом граматику. У понеділок Кирилик уже викрикував на всю хату аз, буки, віди... аз, буки, віди...* (П. Мирний. Рід). Російський зворот, що складається з назв перших трьох літер старовинної кирилиці, набув рис усталеності, але віднести його до загальновідомих фразеологізмів навряд чи можна: він має книжну стилістичну забарвленість і реєструється переважно в поетичних контекстах. На цьому фоні ще більш показовими стали відповіді на питання, що означають (можуть означати) вислови *аз, буки, віди* та *аз, буки, веди*. Одинадцять інтерв'ююваних витлумачили їх, у цілому, правильно. Більшість учасників (десятеро) дали визначення переносного метафоричного значення російського звороту та його українського еквівалента, зокрема, у такій формі: «перші літери старослов'янської абетки, початковий рівень знань», «елементарні основи науки, перші кроки в навчанні», «базові знання, ази чогось, основа знання», «знати ази, елементарні знання», «знати основи чогось»; один учасник — синекдотичного значення: «щось пов'язане з алфавітом (а, б, в)» (пор. з дефініцією 'російська або старовинна слов'янська азбука (іноді в протиставленні іншим система письма)' у словнику [6, с. 8]). І лише в одній анкеті під знаком питання було написано таке: «Я букви відаю (знаю)», — тобто архаїчні буквени імена були передані сучасними засобами української мови, що розкривало етимологічне, а не актуальне значення звороту.

Отже, зрозуміло, чому російській фразеологізм *ходить глаголом* 'ходити, зігнувшись так, що стати схожим на літеру Г', відсутній в українській мові, у репліці з драми О. Островського «Безприданниця» *Пополом перегнуло набок, совсем углом; так глаголом и ходит...* усі три перекладачі передають однаково — дослівно, зберігаючи таким чином стиль мовлення персонажа й образність висловлення та створюючи оказіональний для української мови зворот: *Поперек перегнуло набік, зовсім скрутило; так глаголом і ходить...; Пополовині перегнуло набік, зовсім кутом; так глаголом і ходить...; Навпіл перегнуло набік, зовсім під кут; так глаголом і ходить*². (Пор.: у базі ДТ це фразеологічне сполучення є: *Навпіл перегнуло набік, зовсім кутом; так глаголом і ходить...*, — а в ГП його немає, тому створюється безглузде висловлювання, зумовлене наявністю в російській мові омоніма — назви частини мови: блр. *Напалову перагнула набок, зусім кутом; так дзеяслоуем і ходзіць*; укр. *Навпіл перегнуло набік, зовсім кутом; так дієсловом і ходить*.)

Багато прикладів дослівного перекладу знаходимо, коли маємо справу з фразеологізмами з гіперонімом *буква*, щоправда вкрай недостатньо висвітленими у східнослов'янській лексикографії. Так, не зафіксований словниками, хоча відомий, згідно з даними текстових корпусів, у російській літературі починаючи з середини XVIII століття та предствлений у більше, ніж 20 фразовживаннях, зворот *ни одной буквы* 'зовсім нічого (з написаного, сказаного і под.)' перекладено буквально. Див. уривок з «Тараса Бульби» М. Гоголя та його переклади — людський українською та машинні українською і білоруською мовами: *Здесь были все бурсаки ... которые не вынесли из школы ни одной буквы...* —

¹ Участь студентів в опитуванні була анонімною й добровільною. Усі перед виконанням завдання були попереджені, що результати експерименту будуть оприлюднені в науковій публікації.

² Див. відповідно: Островський О. М. П'єси [пер. с рос.]. Київ : Дніпро, 1973. С. 169 <П'єсу «Безприданниця» переклала Н. Андріанова-Гордієнко. — Л. Д.>; Островський О. М. Вибрані п'єси [пер. з рос.]. Київ : Держ. літ. вид-во, 1936. С. 311; Островський О. М. Безприданниця [пер. з рос. Ів. Сенченка]. Київ : Мистецтво, 1946. С. 56.

Тут були всі бурсаки, які ... не винесли зі школи жодної літери... (переклад В. Шкляра; такий самий — жодної літери — у ДТ); Тут були йсе бурсаки ... якія не винесли са школы ніводнай літары... (ГП). Відповідники в українській та білоруській мовах важко назвати усталеними зворотами, тому що вдалося знайти лише поодинокі випадки їх використання: Ми викопали вже цілі гори скіфського золота, але ніде жодного слова, жодної літери. Безмовний, загадковий народ (П. Загребельний. Печеніги); ...аўтар вырашыў не выпраўляць ніводнай літары: гісторыя ёсць гісторыя. (Вясна, 24.12.2014). Принциповою є семантична відповідність перекладних словосполучень, граматично оформлених за власними законами мов-реципієнтів, яка не порушує образності російської фразеологічної єдності.

Те саме спостерігаємо у перекладах іншого російського фразеологізму — буква в букву, зафіксованого в більш, ніж 50 контекстах: Кузьма Кузьмич ... начал обряд — быстро, весело, то бормоча скороговоркой, то гудя за дьякона, то подпевая, но всё — честь честью, слово в слово, буква в букву... — Кузьма Кузьмич ... почав вінчання — швидко, весело, то бурмочучи скоромовкою, то гудучи за дьякона, то підспівуючи, але все — честь-по-честі, слово в слово, буква в букву...¹; Кузьма Кузьмич ... начаў абрад — хутка, весела, то мармычучы скороговоркай, то гудучы за дьякана, то падпяваючы, але ўсё — гонар гонарам, слова ў слова, літара ў літару... (ГП). Різниця лише в тому, що в другому випадку в українському перекладі в якості гіпероніма використаний синонім — спільнослов'янське слово², а не латинське. (Пор.: в єдиному оригінальному українському контексті, який удалося виявити в Інтернеті, бачимо лексико-граматичний варіант аналізованого звороту саме з запозиченим словом: Збігалось все — літера до літери, колір до кольору (Л. Баграт. Зло. 2002). У білоруській мові синонімія відсутня, отже, в перекладах закономірно виступає латинізм).

Пошуки способів подолання безеквівалентності ускладнюються, коли стійкий зворот є насправді унікальним або пов'язаним із реаліями, що різко контрастують із наявними в культурі носіїв мови-реципієнта (див. одну з останніх праць про людський та машинний переклад культурно навантажених слів: [10]). Саме така проблема постає перед перекладачами, якщо вони намагаються зберегти образність фразеологізмів з буквеним компонентом на китайському ґрунті, коли стикаються дві принципово різні системи письма.

Труднощі заповнення етнолінгвістичних лакун очевидні під час перекладу навіть тих східнослов'янських буквених усталених зворотів китайською мовою, що мають у своєму складі компонент-гіперонім: БУКВА є запозиченим концептом у китайській лінгвокультурі, не відображеним у її традиційному лексиконі. Цим пояснюється, що більшість стійких зворотів у перекладах східнослов'янських художніх творів передаються китайськими фразеологічними аналогами, а також нефразеологічними засобами.

Поняття букви об'єднує в собі всі елементи абетки, вона є мінімальною одиницею графічної системи української та російської мов, як і інших мов, де використовують алфавітне письмо. Мінімальною письмовою одиницею в китайській мові, як відомо, виступає ієрогліф (цзи), тому для збереження образності фразеологізму, у структурі яких наявна лексема буква, у китайському перекладі використовується зворот зі словом 字 (цзи / ієрогліф). Так, стійке словосполучення буква в букву зі значенням 'дуже точно, нічого не змінюючи (читати, розповідати й под.)' в одному випадку перекладається китайською за допомогою фразеологічного аналога 一字不差 (букв. 'немає жодного неправильного ієрогліфа'), де підкреслюється думка про те, що в тексті немає жодних порушень, помилок (пор.: у російському мовленні роблять акцент на точності відтворення): Друг мой, я хотел только тебя рассмешишь, но, клянусь, это настоящая иезуитская казуистика, и, клянусь, всё это случилось буква в букву, как я изложил тебе (Ф. Достоевский. Братья Карамазовы). — 我的朋友, 我不过想逗您一乐罢了, 但是我敢发誓, 这是地地道道的耶稣会狡辩, 我还敢起誓, 毫无虚言, 这事一字不差就是这样发生的, 就像我对您说的那样³. У другому випадку — в перекладі наведеного раніше уривка з роману О. М. Толстого «Хмурий ранок» — ФО буква в букву передана іншим фразеологізмом 逐字逐句 (букв. 'ієрогліф за ієрогліфом, фраза за фразою'), який підкреслює послідовний характер письма: 柯士玛·柯士密奇满意地哼了一哼, 搓搓那冻得冰冷的手, 开始举行仪式, 他急急忙忙、高高兴兴地念着, 一会儿利落地嘟囔, 一会儿营营地模仿辅祭, 一会儿吟唱, 可是一切都很合适, 逐字逐句都跟规定的一样⁴.

Це ж китайське слово 字 використовують перекладачі, коли звертаються до відтворення стійких зворотів нефразеологічними засобами, наприклад: Ты забывал, что убеждения сами по себе ничто, мёртвая буква... (А. Чехов. Дядя Ваня). — 你从来没有记住, 光有主张没有用, 那只是些死字眼 (переклад Цзяо Цзюйїня)⁵. Словосполучення мертва буква та його відповідники в інших мовах,

¹ Толстой О. Ходіння по муках. Кн. 3-тя. Хмурий ранок [пер. С. Ковганюка.] Київ : Держ. вид-во худ. літ-ри, 1955. С. 107.

² В машинному перекладі так само: ...але все — честь честью, слово в слово, буква в букву, як годиться (ДТ).

³ Zang Z. L. 《卡拉马佐夫兄弟》[The Brothers Karamazov]. Written by Fyodor Dostoevsky; translated by Zang Zhonglun. Shijiazhuang : Hebei Education Press, 2009. P. 1000.

⁴ Zhu W.《苦难的历程》[The Road to Calvary]. Written by A. Tolstoy; translated by Zhu Wen. Nanjing : Yilin Publishing House, 1997. P. 899.

⁵ 契诃夫. 櫻桃園: 契诃夫戏剧选. 焦菊隐译. 南昌: 江西教育出版社, 2016. 435 页.

носії яких сповідують християнство, є відомим фразеологізмом біблійного походження (див.: «...буква вбиває, а дух оживляє», — Друге послання Павла до Коринтян, 3 : 6). Для китайського читача 死字眼 (букв. ‘мертвий ієрогліф’) — це просто метафоричний вислів, який, проте, максимально наближений до вихідного образу.

Якщо під час перекладу фразеологізмів з компонентом *буква / літера* вдається зберегти образність у межах графічного коду, то маємо, зазвичай, іншу ситуацію, коли вони включають гіпоніми — найменування конкретних букв різних алфавітів. Згадаймо наведений раніше уривок з роману О. Гончара «Циклон», де використано зворот із назвами першої та останньої літери грецької азбуки *альфа і омега*. Для передачі смислу ‘основа; те, на чому щось ґрунтується’ китайський перекладач звертається до флористичного коду: 人, 不管世界上发生了什么, 人归根结底是一个宇宙 是一切的根本¹, — де 根本 — букв. ‘корінь і стовбур дерева’.

Найчастішим компонентом — іменем літери в російській фразеології виступає слово *аз*, з якого починається старо-/церковнослов’янський, а потім і старовинний російський алфавіт. Природним тому є переносне значення імені першої літери — ‘основа, початок чогось’. Це значення представлено у звороті *начинать с азов* — ‘починати з самого початку, з найпростішого’. Китайською мовою його перекладено за допомогою аналога 从头开始 (букв. ‘почати з голови’), отже, письмово-графічний код змінюється на соматичний: *Завтра, конечно, начнём с азов, с продуманной постепенности, но сейчас ты спишь...* (В. Набоков. Волшебник). — 明天我们当然要精心安排, 从头开始, 不过此刻你已经睡着了².

Сему ‘початок’ актуалізують і у ФО *от аза до ижицы* та в її сучасних синонімах *від / от А до Я* та *від / от А до Z*. Ці звороти побудовані за моделлю грецького стійкого словосполучення, українська та російська кальки якого *від / от альфи / альфы до омеги*. Жорсткий порядок букв в абетці зумовив використання всіх цих одиниць для актуалізації концептів ПОЧАТОК і КІНЕЦЬ. Китайські фразеологізми зі значенням ‘від початку до кінця’ містять у собі або слова, що називають самі ці поняття 始 (початок) і 终 (кінець), або образи 头 (голова) і 尾 (хвіст): 从始至终 (від початку до кінця) і 从头至尾 (букв. ‘з голови до хвоста’). У другому випадку, як і в перекладі звороту *начинать с азов*, буквений код замінюється в китайській мові соматичним: *Будем же доказывать свою правоту так, чтобы в ответ нам содрогалась вся цепь причин и следствий от альфы до омеги, научимся носить «легче и вольнее подвижные оковы бытия»* (О. Мандельштам. Утро акмеизма). — 我们将这样证实自己的正确, 好让整个因果链从头至尾震抖着回答我们, 我们将学会“更轻松更自如地穿戴存在的活动镣铐”³.

У літературі знаходимо три варіанти перекладу звороту *аза в глаза не видит / не знает / не понимает*. У російсько-китайських словниках один варіант базується на описі значення фразеологізму: 什么也不懂 — букв. ‘нічого не розуміти’; другий — на аналоговому перекладі. В останньому випадку наводиться китайський фразеологізм 一窍不通 — букв. ‘у жоден отвір не проникає’. Деякі носії китайської мови вважають, що в цьому вислові йдеться про серцевий отвір, який відображає давнє повір’я про те, що від будови серця залежить ясність або сплутаність розуму людини. Тобто метафоричний образ створено на основі переосмислення соматизма. Більш влучним вважаємо варіант, що запропонував перекладач тургеневського роману «Батьки і діти» Ген Цзічжі, зберігши образність на рівні графічного коду: *Сперва надо азбуке выучиться и потом уже взяться за книгу, а мы ещё аза в глаза не видели.* — 起初应该学起字母来, 然后才能看书, 但是我们还是个‘目不识丁’的人⁴. Це єдиний приклад, коли російське ім’я конкретної літери як складник ідіому було співвіднесене з ієрогліфом — компонентом китайського фразеологізму 目不识丁 — букв. ‘очі не розпізнають ієрогліфа 丁’. Цей ієрогліф символізує, як і буква *аз*, початкове, найпростіше знання. Обидва фразеологізми виконують однакові стилістичні та семантичні функції. Як у російській мовній картині світу людину, що не знає навіть букви, з якої починається абетка, вважають неосвіченою, так і в китайській: той, хто не знає навіть найпростішого ієрогліфа, — неграмотний.

Якщо в оригінальних текстах трапляються звороти з найменуваннями інших літер (а такі звороти, виражаючи емоцію, оцінку, зазвичай умотивовані зоровим образом), то вдаються, як правило, до нефразеологічних засобів передавання смислу, тобто до буквального або описового перекладу. Наприклад, перекладач п’єси О. Островського «Безприданниця» використаний в ній зворот *ходитъ глаголом*, що містить архаїчне ім’я букви *гэ*, представив її графічно у вислові 像字母Г那样 — букв. ‘як літерою Г ходити’, зберігши тим самим образність, зрозумілу китайським читачам.

Крім того, аналіз китайських перекладів фразеологізмів з іменами конкретних букв, виявив не зазначений С. Влаховим і С. Флоріним спосіб перекладу, а саме — комбінований. Цей спосіб по-

¹ Zheng W. Y, Zhu Y. S. 《飓风》[Cyclone]. Written by O. Gonchar; translated by Zheng Wenyue and Zhu Yisen. Hefei : Anhui peoples Publishing House, 1982. P. 171.

² Jin S. Y.《魔法师》[The Enchanter]. Written by V. Nabokov; translated by Jin Shaoyu. Shanghai : Shanghai Translation Publishing House, 2022. P. 68.

³ Liu W. F.《时代的喧嚣——曼德里施塔姆文集》[The Noise of Time: The Prose of Osip Mandelstam]. Written by Osip Mandelstam; translated by Liu Wenfei. Kunming : Yunnan People's Publishing House, 1998. P. 148.

⁴ Geng J. Z.《父与子》[Fathers and Sons]. Written by Ivan Turgenev; translated by Geng Jizhi. Beijing : SDX Joint Publishing, 2019. P. 26.

лягає в поділі семантики вихідної ідіоми на частини: одна з них передається словом, а інша — фразеологізмом. По суті, це ускладнений різновид описового способу перекладу, що дає змогу зберегти образну спрямованість хоча й не вихідному усталеному звороту, але тексту загалом. Так, для носіїв російської мови очевидно, що значення ‘йти зигзагами, ламаною лінією, що нагадує літеру М’ у звороті *писать мыслете* безпосередньо пов’язане зі станом людини, яка погано володіє своїм тілом через велику кількість випитого алкоголю, чого не можна сказати про носіїв китайської мови. У китайському фразеологічному фонді є одиниця, що передає ідею хиткого руху: 东倒西歪 (букв. ‘іноді повалитися на схід, іноді повалитися на захід’), однак вона відображає лише частину змісту російського сталого вислову, тому перекладач додає лексему 喝 ‘напитися, пити’, яка пояснює причину незвичайної ходи: *Смотрите, смотрите: на ногах не держится. Эдакое мыслете он всякий день пишет* (Н. Гоголь. *Женитьба*). — 您瞧, 您瞧, 他站都站不稳啦, 他整天喝得东倒西歪的¹. Аналогічно, фразеологізм *смотреть фертом*, перша частина якого перекладена дієсловом 看 (дивитися), а друга — стійким зворотом 自命不凡 (‘сам вважає себе незвичайним’), формуючи, в цілому, значення ‘дивитися з надмірною зарозумілістю’: *Теперь мы с такою капральською самоуверенностью, такими фельдфебелями цивилизации стоим над народом, что любо-дорого посмотреть: руки в боки, взгляд с задором, смотрим фертом, — смотрим да только поплёвываем...* (Ф. Достоевский. *Зимние заметки о летних впечатлениях*). — 现在, 我们怀着军曹的自信, 一副文明看守的态度, 高踞老百姓之上, 看起来煞是威武: 双手叉腰, 目光傲慢, 自命不凡地看着: 一边看着, 一边吐着唾沫星子说...²

Висновки. Фразеологізми з буквеним компонентом утворюють у східнослов’янських мовах специфічну групу, до складу одиниць якої входять гіперонім і назви кириличних, включно з архаїчними, латиничних та грецьких літер. Особливість цієї групи пов’язана з тим, що носії української, російської та білоруської мов спиралися на одне джерело, утворюючи власні абетки, та знайомі з іншими алфавітами завдяки християнству, яке вони переважно сповідують. Жорстко закріплені графічні образи літер і наявність концепту БУКВА в їхній лінгвокогнітивній базі стали передумовою дослівного взаємоперекладу фразеологізмів із буквеним компонентом навіть за відсутності прямого еквівалента в якійсь східнослов’янській мові-реципієнті без утрати образності вислову, який, проте, не має ознак усталеності, а видається контекстуальною метафорою.

Принципова розбіжність письмових систем у східнослов’янських і китайській мовах призвела в перекладі буквених фразеологізмів до нерідкого перемикування на інший (здебільшого соматичний) код, що дає змогу зберегти образність як одну з найважливіших рис художнього тексту. Оригінальним видається прийом, коли умотивований зоровим образом фразеологізм передають у китайському тексті відтворенням графічного зображення літери.

Отже, така властивість фразеологізмів, як неперекладність іншими мовами, яку спочатку вчені розглядали як обов’язкову, є відносною, принаймні в групі східнослов’янських буквених стійких зворотів. Утвердженню цього положення повинно сприяти подальше покращення стану лексикографії та створення перекладацьких машинних баз.

Л і т е р а т у р а

1. Арефьева Н. Г. Російсько-український фразеологічний словник культурних символів. Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2018. 120 с.
2. Ван Бінцзи. Метафорические модели образования фразеологических единиц с буквенными компонентами. *Мова : науково-теор. часопис з мовознавства*. 2022. № 38. С. 55–63.
3. Влахов С., Флорин С. Непереваемое в переводе. Москва : Международные отношения, 1980. 342 с.
4. Даниленко Ю. Фразеологізми із числовим компонентом *сто* в українській і китайській мовах. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Філологія*. 2023. Вип. 93. С. 64–69.
5. Дядечко Л. П., Ван Бінцзи. Лінгвокреативні техніки утворення російських фразеологізмів з буквеним компонентом. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія*. 2023. № 63. С. 48–52.
6. Дядечко Л. П., Ван Бінцзи. Багатомовний навчальний словник фразеологізмів з архаїчним кириличним компонентом. Київ : Навчально-науковий інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, 2024. 57 с.
7. Зимомря І. Англійська та українська зоофраземна номінація. *Науковий вісник Ужгородського університету. Філологія*. 2023. Вип. 2 (50). С. 187–193.
8. Пересада Є. І. Актуалізація літер латиниці у складі усталених виразів німецької мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія*. 2023. № 62. Т. 1. С. 113–117.
9. Соболев Л. Назви літер у складі паремій української мови : семантика й прагматика. *Волинський філологічний текст і контекст*. 2012. Вип. 14. С. 225–235.
10. Степанов Є. М., Ван Ч. Стратегії перекладу з китайської мови культурно навантаженої інформації в умовах використання штучного інтелекту (на матеріалі перекладу роману Юй Хуа «Жити» / «活着»). *Мова : науково-теор. часопис з мовознавства*. 2024. № 42. С. 21–28.

¹ Liu F. Q. «果戈理全集 (第5卷戏剧作品)» [The Complete Works of Gogol (Vol. 5 : Dramatic Works)]. Written by Nikolai Gogol; translated by Liu Fengqi. Shijiazhuang : Hebei Education Press, 2002. P. 163.

² Liu F. Q. «费·陀思妥耶夫斯基全集·冬天记的夏天印象» [The Complete Works of Fyodor Dostoyevsky: Winter Notes on Summer Impressions]. Written by Fyodor Dostoyevsky; translated by Liu Fengqi. Shijiazhuang : Hebei Education Press, 2010. P. 101.

11. Циганок І. Б. Концептуалізація фітонімів в українській фразеології. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Філологія. Журналістика*. 2023. Т. 34 (73). № 2. Ч. 1. С. 40–44.
12. Чан Тхі Суєн. Фразеологізми з компонентом «око/очі» у слов'янських і в'єтнамській мовах як засіб вираження невербальної поведінки людини. *Мова : наук.-теор. часопис з мовознавства*. 2024. № 41. С. 47–53.

References

1. Arefieva, N. G. (2018), *Russian and Ukrainian Phraseological Dictionary [Rosyis'ko-ukrayins'kyi frazeolohichnyi slovnyk kul'turnykh symboliv]*, Odesa I. I. Mechnikov National University, Odesa, 120 p.
2. Wang, B. (2022), “Metaphorical models of the formation of phraseological units with letter components”, *Mova / Language* [“Metaforicheskie modeli obrazovaniya frazeologicheskikh edinit s bukvennymi komponentami”, *Mova*], Odesa I. I. Mechnikov National University, Astroprint, Odesa, Vol. 38, pp. 55–63.
3. Vlahov, S., Florin, S. (1980), *Untranslatability in Translation [Neperevodimoe v perevode]*, Mezhdunarodnyie otnosheniya publishing house, Moscow, 342 p.
4. Danylenko, Yu. (2023), “Phraseological units with a numerical component *hundred* in Ukrainian and Chinese”, *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University, Series Philology* [“Frazеolohizmy iz chyslovyim komponentom sto v ukrainskii i kytayskii movakh”, *Visnyk Harkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina, Filolohiia*], Vol. 93, pp. 64–69.
5. Diadechko, L., Wang, B. (2023), “Linguocreative techniques of the formation of Russian phraseological units with letter names”, *International Humanitarian University Herald. Philology* [“Linhvokreatyvni tekhniki utvorennia rosiyskykh frazeolohizmiv z bukvenym komponentom”, *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Filolohiia*], No. 63, pp. 48–52.
6. Diadechko, L., Wang, B. (2023), *A multilingual educational dictionary of phraseology with an archaic Cyrillic component [Bahatomovnyi navchalnyi slovnyk frazeolohizmiv z arkhaisnym kyrlylychnym komponentom]*, Educational and Research Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 57 p.
7. Zymomia, I. (2023), “English and Ukrainian zoophrase nomination”, *Scientific Bulletin of Uzhhorod University, Series Philology* [“Anhliiska ta ukrainska zoofrazemna nominatsiia”, *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu, Filolohiia*], Issue 2 (50), pp. 187–193.
8. Peresada, Ye. (2023), “Actualization of Latin letters as part of the idiomatic expressions of German language”, *International Humanitarian University Herald. Philology* [“Aktualizatsiia liter latynytis u skladi ustalenykh vyraziv nimetskoï movy”, *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu, Filolohiia*], No. 62, Vol. 1, pp. 113–117.
9. Sobol, L. (2012), “Letter names in Ukrainian sayings and proverbs: semantics and pragmatics”, *Volyn philological : text and context* [“Nazvy liter u skladi pamiy ukrayinskoï movy : semantyka ta prahmatyka, *Volyn filolohichna : tekst i kontekst*], Lutsk, Issue 14, pp. 225–235.
10. Stepanov, Ie. M., Wang, Zh. (2024), “Strategies for translating culturally loaded information from Chinese in the context of the use of artificial intelligence (based on the translation of Yu Hua’s novel “To live” / «活着»”, *Mova / Language* [“Stratehiia perekladu z kytayskoï movy kulturno navantazhenoi informatsii v umovakh vykorystannia shtuchnoho intelektu (na materialy perekladu romanu Yui Khua «Zhyty» / «活着»”, *Mova*], Odesa I. I. Mechnikov National University, Astroprint, Odesa, Vol. 42, pp. 21–28.
11. Tsyganok, I. B. (2023), “Conceptualization of phytonyms in Ukrainian phraseology”, *Scientific Notes of the V. I. Vernadsky TNU, Philology and Journalism Series* [“Kontseptualizatsiia fitonimiv v ukrayinskii frazeolohii, *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho, Filolohiia, Zhurnalistyka*], Kyiv, Vol. 34 (73), No. 2, Part 1, pp. 40–44.
12. Trần Thị Xuyên (2024), “Phraseological units with the component “eye/eyes” in Slavic and Vietnamese languages as a means of expressing non-verbal person’s behavior”, *Mova / Language* [“Frazеolohizmy z komponentom «oko/ochi» u slovianskykh ta vietnamskyi movakh yak zasib vyrazhennia neverbalnoi povedinky liudyny”, *Mova*], Odesa I. I. Mechnikov National University, Astroprint, Odesa, Vol. 41, pp. 47–53.

Liudmyla P. DIADECHKO,

Grand Ph.D. in Philological Sciences, professor of the Department of East Slavic Philology and Information and Applied Studies, Educational and Research Institute of Philology of Kyiv National Taras Shevchenko University; 14, Shevchenko Blvd., Kyiv, 01033, Ukraine; e-mail: eptonim@ukr.net; tel.: +38(044)2392430; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7638-7163>.

Bingji WANG,

Doctoral student of Department of East Slavic Philology and Information and Applied Studies, Educational and Research Institute of Philology of Kyiv National Taras Shevchenko University (2020–2023); 14, Shevchenko Blvd., Kyiv, 01033, Ukraine; tel.: +380637529500; e-mail: wangbj2013@foxmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3981-4098>.

THE FIGURATIVENESS OF EAST SLAVIC LETTER PHRASEOLOGY IN LINGUISTIC, CULTURAL AND TRANSLATION ASPECTS

Summary. The *purpose* of this study is to compare the original and the resulting from intertranslation and translation into Chinese figurative basis of East Slavic phraseological units with components — letter names. The *object* of the analysis is the lettered established phrases used in Ukrainian, Russian or Belarusian fiction texts available in Internet and their East Slavic and Chinese equivalents. The *subject* of the study is translation strategies for the figurativeness of phraseological units in translations into genetically related and culturally and historically close languages, on the one hand, and genetically and culturally distant languages, on the other. The study uses both general scientific *methods* and purely

linguistic ones within the framework of linguocultural and translation studies: analysis, synthesis, descriptive, comparative and contrastive methods, methods of dictionary definitions, translation analysis and surveys. The *field of application* of the study lies in the possibility of using its results in further scientific research in linguocultural studies, translation theory and practice, including machine and corpus linguistics, lexicography, and metaphor theory. The *result* of the comparative analysis of intertranslations of culturally conditioned East Slavic letter phraseology and translations of these units into Chinese are the *conclusions* that: 1) the possibility of literal translation without loss of imagery of the analyzed group's expression from one East Slavic language into another in the absence of a direct equivalent; 2) the limited use of the written-graphic code in Chinese translations even of those letter phrases that include the hyperonym BUKVA (LETTER); 3) the need to switch to a different (most often somatic) code in translations of Chinese units named after a particular letter; 4) the expediency of reproducing the graphic representation of a letter in a Chinese text in some cases.

Key words: East Slavic languages, the Chinese language, phraseology, writing system, metaphor, linguocultural studies, translation studies, intercultural communication, letter.

Статтю отримано 11.04.2025 р.

DOI: <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2025.43.336629>

УДК 82'255.2:62:811.581=111=161.2+81.112.2

ПОПОВА Олександра Володимирівна,

доктор педагогічних наук, професор, декан факультету іноземних мов Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»; Старопортофранківська, 26, м. Одеса, 65020, Україна; тел. +380677543847; e-mail: Alex-popova@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6244-5473/>

ДИСТИНКТИВНІ ПАРАМЕТРИ СИНЕРГІЗМУ ПЕРЕКЛАДУ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ ДОКУМЕНТІВ В АКАДЕМІЧНІЙ СФЕРІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ, НІМЕЦЬКОЇ, КИТАЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Анотація. *Метою* статті є аналіз дистинктивних параметрів синергізму перекладу українською мовою англійськомовних, німецькомовних та китайськомовних текстів оригінальних офіційних документів, що регламентують економіко-правові відносини в академічній сфері в XXI столітті. *Об'єктом* дослідження є іншомовний документальний супровід процесу євразійської інтеграції України, а саме співпраці України і КНР, а також України та країн ЄС в академічному просторі. *Предмет* дослідження — засоби репродукції змісту офіційних документів, що регулюють умови співпраці України, країн ЄС і КНР в академічній сфері, з англійської, німецької і китайської мов українською мовою в аспекті актуалізації дистинктивних параметрів синергізму перекладу. *Результатами* дослідження є, з одного боку, уточнення феномена «дистинктивні параметри синергізму перекладу»; з іншого — виявлення механізму взаємодії досліджуваних параметрів на платформі автентичних текстів економіко-правових документів в академічній сфері та їх варіантів перекладу. *Висновки:* дистинктивні параметри синергізму перекладу (українською мовою) англійськомовних, німецькомовних та китайськомовних економіко-правових документів в академічній сфері маніфестуються на лінгвістичному та екстралінгвістичному рівнях за умови мовно-мовленнєвої обізнаності авторів текстів документів та освіченості перекладача; лінгвістичний рівень представлено такими показниками: 1) розбіжності у використанні термінології в автентичних досліджуваних текстах та в засобах їх відтворення українською мовою; 2) розбіжності в граматичному оформленні автентичних досліджуваних текстів та в засобах їх відтворення українською мовою; 3) текстовий фрейм. Екстралінгвістична компонента академічної сфери реалізується за такими маркерами: 1) конотативне використання інтонації, немовних знаків; 2) кінесика. *Перспективним* вважаємо подальше дослідження підґрунтя змін перекладознавчої парадигми в умовах світової глобалізації на матеріалі англійськомовних, німецькомовних та китайськомовних текстах офіційних документів, що регламентують економіко-правові відносини в академічній сфері в XXI столітті, та їх варіантів перекладу українською мовою.

Ключові слова: дистинктивні параметри, економіко-правові документи, академічна сфера, синергізм, англійська мова, німецька мова, китайська мова, українська мова.

Постановка проблеми. Протягом останніх років можна спостерігати активні дії України, спрямовані на Євразійську інтеграцію до академічного простору. Міжнародна арена освітньої та академічної співпраці є підґрунтям для багатопланового розвитку потенціалу українських здобувачів освіти, науковців, освітян.

Лексико-граматичний конструкт посідає важливе місце в реалізації семантичного навантаження академічної документації, що регламентують економіко-правові відносини в академічній сфері в XXI столітті. Систематичне оновлення лексичної складової відбувається через нововведення, що пронизують майже всі соціально-правові, економіко-політичні, освітньо-наукові, культурні сфери тощо, саме тому вокабуляр вимагає регулярного вивчення та аналізу як лінгвістичний феномен.

Зауважимо, що в євразійському контексті українська академічна спільнота оформлює міжнародні угоди, договори, контракти, грантові програми тощо двома мовами: англійською й українською —

з країнами Європи, українською/німецькою та англійською мовою — з німецькомовними державами, китайською й українською/англійською — з КНР, англійською/українською та корейською — з Республікою Корея, японською й англійською/українською — з Японією. Сучасний конкуренто-спроможний фахівець вільно володіє іноземними мовами: англійською і/або німецькою (традиційно в площині співпраці з країнами ЄС) та китайською і/або корейською/японською (інноваційно на платформі кооперації з країнами Сходу). Українська мова є базою для ознайомлення широкого кола українців із світовими здобутками.

Сучасні різновекторні напрямки академічної співпраці між Україною та країнами Заходу і Сходу, США, Великою Британією передбачають активну участь української молоді в програмах академічної мобільності, наукових грантах, культурних заходах, освітніх проєктах, економіко-правові аспекти яких відображено у відповідних угодах. З огляду на зазначене, констатуємо необхідність залучення перекладачів, які володіють англійською, німецькою, китайською, корейською, японською мовами, задля повномасштабної реалізації спільної академічної діяльності, коректного тлумачення змісту досліджуваних документів та підвищенню якості підготовки майбутніх перекладачів.

Актуальність дослідження зумовлена потребою українського сучасного суспільства в отриманні якісної інформації державною мовою, що уможливується завдяки високій кваліфікованості перекладача, результатом якого є синергія перекладу, що виникає завдяки знанням, умінням, навичкам, готовності і підготовленості перекладача здійснювати трансформацію автентичного іншомовного тексту мовою перекладу із збереженням семантичного навантаження оригінального тексту в певному контексті, зокрема тестів академічної документації, що мають економіко-правовий фундамент.

Фокусом ініційованих студій є англійська мова як офіційна міжнародна мова усної та письмової комунікації в академічній сфері як у країнах Заходу, так і в країнах Сходу. Популярності в європейській співпраці України набуває німецька мова, що викликано безліччю різноманітних освітніх грантів для українців та значною імміграцією українців до Німеччини. Серед авторитетних східних мов є мови тих держав, які підтримують Україну під час воєнних дій та сумлінно виконують умови угод про кооперацію, а саме китайська, корейська, японська. Забезпечення синергії у перекладі документів, що регламентують економіко-правові відносини в академічній сфері в XXI столітті, з урахуванням спільних дистинктивних параметрів у неблизько споріднених мовах в умовах зміни перекладознавчої парадигми є запорукою адекватного сприйняття та відтворення смислового навантаження досліджуваних документів.

Формулювання завдань. Метою роботи є аналіз дистинктивних параметрів синергізму перекладу українською мовою англійськомовних, німецькомовних та китайськомовних текстів оригінальних офіційних документів, що регламентують економіко-правові відносини в академічній сфері в XXI ст. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання низки завдань: уточнення сутності феномена «дистинктивні параметри синергізму перекладу»; виявлення механізму взаємодії досліджуваних параметрів на платформі автентичних текстів економіко-правових документів в академічній сфері та їх варіантів перекладу українською мовою; визначення специфіки показників маніфестації дистинктивних параметрів синергії перекладу на лінгвістичному й екстралінгвістичному рівнях.

Матеріали та методи дослідження. Матеріалом дослідження слугували англійськомовні, німецькомовні та китайськомовні контракти, договори та угоди, програми академічної мобільності та освітньо-наукові гранти українською мовою в межах таких векторів академічної співпраці: Україна і Євросоюз, Україна та Німеччина, Україна і США, Україна та КНР, Україна і Республіка Корея. Обсяг документів складає 162 сторінки.

Співпрацю України та ЄС представлено такими документами: доступні сучасні європейські й американські проєкти-програми в академічній сфері, що мають економіко-правове підґрунтя: програми USAID від Уряду США, Erasmus/Erasmus+, Tempus, програми освітніх інновацій на базі STEM, програми від Natural Sciences and Engineering Research Council of Canada, програми професійної освіти для молоді та безробітних шведського агентства з питань міжнародної співпраці та розвитку (SIDA), DAAD Scholarships, The Deutschlandstipendium, Max Planck Society Research тощо. Українські науковці й освітяни залучені до програм кооперації європейських і американських рад, спрямованих на адаптацію освітньо-наукової царини до шаблів інтернаціональних стандартів, що мотивують синергічний розвиток системи освіти України, рухливу еволюцію науково-дослідницьких секцій згідно з потребами часу.

Відомими азійськими програмами є ініціативи-проєкти Уряду Китаю “Belt and Road Initiative” і “A New Silk Road”, семестрові та річні програми академічної мобільності за мовними та немовними спеціальностями в КНР, а також програми подвійного диплому «1+3», «2+2» за освітнім рівнем «бакалавр». Академічна співпраця України посилює свій фундамент у східному векторі. Наразі з'являються аналогічні програми з боку Республіки Корея (GKS — Global Korea Scholarship) та Японії (програма стажування МЕХТ «Японська мова та культура», грантові програми з фонду Eurasia Foundation (from Asia) тощо.

У роботі використано такі **методи дослідження**: *теоретичні*: аналіз структурно-змістового оформлення досліджуваних офіційних документів для визначення своєрідності актуалізації міжнародної академічної діяльності українських освітян у країнах Заходу і Сходу; *зставний метод* для вияв-

лення лінгвістичних й екстралінгвістичних особливостей англійськомовних, німецькомовних і китайськомовних текстів документів та їх варіантів перекладу українською мовою; *метод систематизації* та метод *перекладацького аналізу* для встановлення показників синергізму перекладу досліджуваних подібних та дистинктивних лінгвістичних й екстралінгвістичних явищ українською мовою.

Результати та дискусія. Освітньо-наукова діяльність пронизує практично всі ланки академічної сфери, саме тому вона посідає провідне місце в просторі інтернаціональної кооперації і в галузі лінгвістики як вокабулярний фундамент, так і умов її реалізації.

Під учасниками договорів про спільну академічну діяльність розуміємо сторони, «що виконують спільну академічну діяльність для досягнення певної мети (часто без створення юридичної особи) із дотриманням правил доброчесності» [4, с. 29]. Усі умови договору про колективну діяльність, координація спільних дій, витрати, гонорари, результати діяльності регламентуються домовленістю сторін, якщо інше не встановлено законом про окремі види спільної діяльності (ст. 1131 ЦКУ). Результати навчання зафіксовано в Законі України про освіту [1]; їх визначено як сукупність знань, умінь, навичок, інших компетентностей, набутих особою в процесі навчання за певною освітньо-професійною, освітньо-науковою програмою, які можна ідентифікувати, кількісно оцінити та виміряти, в Національному освітньому глосарії у галузі вищої освіти [2]; під результатами навчання розуміють компетентності (знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості), які набуває та/або здатна продемонструвати особа після завершення навчання специфіковано в Національній рамці кваліфікацій [6]. З огляду на вище зазначене результати навчання інтерпретуємо як «комплексність знань, умінь, навичок та інших компетентностей, опанованих у ході навчання за конкретною програмою академічної мобільності, які можна виявити та оцінити за загально визнаною в міжнародній освітньо-науковій спільноті шкалою» [4, с. 30].

Оскільки у попередніх розвідках було визначено поняття «*синергізм перекладу*» як «посилення якості перекладу на всіх лінгвістичних рівнях, тобто покращення якості перекладу вихідних текстів мовою перекладу з урахуванням лінгвістичних особливостей тексту оригіналу і мови перекладу, що призводить до продукування тексту перекладу із максимальним збереженням адекватності його змісту» [3, с. 14], «*дистинктивні параметри синергізму перекладу*» розтлумачимо як відмітні показники якісного перекладу автентичних текстів мовою перекладу з урахуванням лінгвістичних і контекстуальних особливостей тексту оригіналу і мови перекладу, що гарантує відтворення тексту оригіналу із повним збереженням адекватності його змісту.

Англійська мова як фундамент нормативної бази співпраці передбачає врахування лінгвістичних і екстралінгвістичних чинників академічної співпраці між Україною та державами Заходу і Сходу в системі освіти і науки. Проаналізуємо їх на прикладах різних жанрів академічної документації, що регламентує економіко-правові відносини в ХХІ столітті, у мовних парах «англійська ↔ українська», «німецька ↔ українська», «китайська ↔ українська».

Дистинктивні параметри синергізму перекладу (українською мовою) англійськомовних, німецькомовних та китайськомовних економіко-правових документів в академічній сфері маніфестуються на лінгвістичному й екстралінгвістичному рівнях за умови мовно-мовленнєвої обізнаності авторів текстів документів та освіченості перекладача. Лінгвістичний рівень представлено такими показниками: 1) розбіжності у використанні термінології в автентичних досліджуваних текстах та в засобах їх відтворення українською мовою; 2) розбіжності в граматичному оформленні автентичних досліджуваних текстах та в засобах їх відтворення українською мовою; 3) текстовий фрейм. Екстралінгвістична компонента академічної сфери реалізується за такими маркерами: 1) конотативне використання інтонації, немовних знаків; 2) кінесика.

А. Лінгвістичний рівень. Досліджувані тексти академічної документації мають певні характеристики офіційно-ділового стилю: точність номінацій, лаконічність подачі інформації, наявність нормативної бази, чіткі реквізити та фрейм документа.

Лексичний рівень репрезентовано спеціалізованою лексикою (термінологією): *liaison* (англ.), *зв'язок* (укр.), *关系/guānxi* (кит.), *die Verbindung* (нім.). Розглянемо деякі приклади перекладу термінів академічного походження з англійської, німецької і китайської мов українською (див. Таблицю 1).

Під час відтворення термінології з англійської, німецької та китайської мов українською превалює еквівалентний переклад і пошук відповідника.

Академічна документація демонструє інновації в науці й освіті завдяки впровадженню й постійному оновленню лексичного складу, зокрема через використання термінів-неологізмів. Проаналізуємо деякі з них і варіанти їх перекладу (див. Таблицю 2).

Вищенаведені приклади свідчать про спільні та дистинктивні лінгвістичні способи створення / походження термінів та засоби їх перекладу українською мовою. За спільне можна прийняти транскрипцію (транслітерацію / транскрипцію) іноземних термінів-неологізмів українською мовою, зокрема англомовного походження. У германській групі мов фіксують феномен запозичення англійськомовних термінів-неологізмів, які також є запозиченнями-кальками в німецькій мові, які мають однаковий звуко-літерний склад. Що стосується китайських термінів-неологізмів, у створенні китайських термінів-неологізмів спостерігається описовий переклад сутності нових феноменів, тому у мові перекладу (українській) використовують еквівалент оригіналу або описовий переклад явища.

Засоби відтворення автентичних термінів українською мовою

№	англійська → українська		німецька → українська		китайська → українська	
1	collaboration	співпраця (відповідник)	die Zusammenarbeit	співпраця (еквівалент)	合作 [hézuò]	співпраця (еквівалент)
2	internship	стажування (відповідник)	die Fortbildung	підвищення кваліфікації (відповідник)	实习 [shíxí]	стажування, практика (відповідник)
3	consent	згода (еквівалент)	die Zustimmung	згода (еквівалент)	同意 [tóngyì]	згода (еквівалент)
4	contract	договір, контракт (відповідник)	der Vertrag	контракт, договір (відповідник)	合同 [hétóng]	контракт, договір (відповідник)
5	responsibilities	обов'язки (еквівалент)	Verantwortlichkeiten	обов'язки (еквівалент)	义务 [yìwù]	громадський обов'язок; обов'язки, зобов'язання (відповідник)

Засоби відтворення термінів-неологізмів українською мовою

№	англійська → українська		німецька → українська		китайська → українська	
1	cyberspace (cyber + space)	кіберпростір (еквівалент)	der Cyberspace, der virtuelle Raum (запозичення + калька з англ. мови)	кіберпростір (еквівалент)	网上世界 [wǎngshàng shìjiè] (= (все)світ/ простір інтернет/ онлайн)	Інтернет-світ (пояснення)
2	spam	спам (еквівалент + транслітерація)	die Spam (запозичення + калька з англ. мови)	спам (еквівалент + транслітерація)	垃圾邮件 [lājī yóujiàn]	спам, непотрібні листи, поштові відправлення (еквівалент, пояснення)
3	infodemic	інфодемія, стрімке поширення неправдивої інформації (еквівалент + коментар/ пояснення)	die Infodemie	інфодемія, (еквівалент)	信息疫情 [xìnxī yìqíng]	інфодемія, (еквівалент)
4	deepfake	діпфейк; штучно створені медіафайли, що виглядають як реальні, часто використовуються для обману або маніпуляцій (транскрипція + коментар / пояснення)	Deep Fake (запозичення + калька з англ. мови)	діпфейк (транскрипція + еквівалент)	深度伪造 [shēndù wēizào] (сильний ступінь фальсифікації)	діпфейк (транскрипція + еквівалент)
5	blog	блог (транслітерація + еквівалент)	der Blog / der Weblog (запозичення + калька з англ. мови)	блог (транслітерація + еквівалент)	网志 [wǎngzhì] (кит. версія = позначка у мережі; 博客 [bó kè] (транслітерація англ. слова «blog»))	блог (еквівалент)

У текстах англійськомовних та німецькомовних документів помітна присутність термінів латинського та грецького походження. Такі терміни часто актуалізуються через сталі словосполучення. Порівняємо, як такі терміно-детермінанти маніфестуються у прикладах (див. Таблицю 3).

В англійській і німецькій мовах терміни грецько-латинського походження посідають міцну позицію. У німецькомовних текстах академічної документації поряд з термінами іншомовного походження існують оригінальні німецькі терміни. У китайськомовних текстах досліджуваних документів простежуємо оригінальні китайські терміни. Під час перекладу термінів грецько-латинського походження українською мовою найчастіше використовують еквівалент, у деяких випадках — відповідник.

Засоби відтворення термінів-неологізмів українською мовою

№	англійська → українська		німецька → українська		китайська → українська	
1	de facto	фактично (еквівалент)	Tatsächlich (de facto)	фактично (еквівалент)	实际上 [shíjìshàng]	фактично, насправді (еквівалент)
2	basis	основа, база (еквівалент)	die Grundlage, die Basis	основа, база (еквівалент)	基础 [jīchǔ]	основа, базис, база, основа (еквівалент)
3	retrospective	ретроспектива (еквівалент)	die Retrospektive (еквівалент)	ретроспектива (еквівалент)	回顾 [huígù]	оглядатися, дивитися назад, ретроспектива (відповідник)
4	multi-culturalism	мульти-культуралізм (еквівалент + транслітерація)	der Multi-kulturalismus, der Multikulturalität	мульти-культуралізм, мультикультурність (еквівалент + транслітерація)	多元文化 [duōyuán wénhuà]	мульти-культурність, культурне різноманіття (відповідник)
5	conference	конференція (еквівалент)	die Konferenz	конференція (еквівалент)	会议 [huìyì]	конференція (еквівалент)

Особливу увагу варто приділити абрєвіатурам і скороченням в академічній документації, уникати їх надмірного використання. Автори документів мають усвідомлювати важливість застосування лише загальноновживаних абрєвіатур, переважно в неофіційному контексті, такому як листування або проєкти документів. Наведемо деякі приклади: *FAQ* (*frequently asked questions*) мають свої відповідники в німецькій, китайській та українській мовах (нім. *häufig gestellte Fragen*, укр. *часто поставлені, поширені питання; питання, які часто ставляться*; кит. 常见问题 *chángjiàn wèntí*); *ETA*, *eta* (*estimated time of arrival*) — нім. *voraussichtliche Ankunftszeit*, укр. *розрахунковий час прибуття*, кит. 预计到达时间 *yùjì dàodá shíjiān*. *EAP* (*English for Academic Purposes*) — нім. *Englisch für akademische Zwecke*, укр. *англійська мова для академічних (навчальних) цілей*; кит. 学术英语 *xuéshù yǐngyǔ*. Такі англійські скорочення можуть бути кальковані в німецькій, китайській та українській мовах із збереженням звуко-літерного складу терміна-оригінала.

Грамматичний рівень. Грамматичне оформлення академічної документації представлено інфінітивними зворотами (в англійськомовних і німецькомовних текстах), герундіальними конструкціями (в англійськомовних текстах), підрядними реченнями, що виконують функцію додатка (у китайськомовних текстах), а також синтаксичним паралелізмом [3, с. 13–18]. Також відзначається використання переважно простих речень, доповнених однорідними членами (підметами, присудками, додатками). Наприклад:

We are not by any means obligated to attend the event; it is optional (англ.).

Wir sind keineswegs verpflichtet, an der Veranstaltung teilzunehmen; sie ist freiwillig (нім.).

我们没有义务参加该活动; 这是可选的 (кит.). [*Wǒmen méiyǒu yìwù cānjiā gāi huódòng; zhè shì kě xiǎn de*].

Ми в жодному разі не повинні бути присутніми на заході; це необов'язково (укр.).

У назвах конференцій, грантових та академічних програм, а також програм підвищення кваліфікації часто зустрічаються «ланцюгові» словосполучення, що включають дієприкметникові або дієприслівникові звороти (особливо характерні для англійської мови) [4, с. 32]: *Developing a solid academic background* (укр. *формування міцної бази знань*, нім. *Aufbau einer starken Wissensbasis*, кит. 建立强大的知识背景 [*jiànlì qiángdà de zhīshì bèijǐng*]); *Symposium on the Emerging Technologies* (укр. *Симпозіум з нових технологій*, нім. *Symposium "Neue Technologien"*, кит. 新兴技术专题讨论会 [*xīnxīng jìshù zhuāntí tāolùn huì*]). В українській, німецькій і китайській мовах такі звороти передають через дієслівні іменники. У німецькій і китайській мовах словосполучення в академічній сфері створюються способом поєднання слів «іменник + іменник», «прикметник + іменник» (кит. 法律效力 *fǎlǜxiàolì*, нім. *Rechtsgültigkeit* — юридична сила).

Отже, лексична складова академічної документації в діловому граматичному оформленні сприяє розумінню контексту та дотриманню правил синергізму у перекладі.

Текстовий фрейм. Офіційний стиль академічного дискурсу виключає використання неформального фрейму в письмових і усних текстах.

Композиційно-стилістичний рівень лінгвістичного компонента письмового офіційного академічного дискурсу реалізується через формат його маніфестації. Загальні когнітивні концептосфери включають: «структурно-композиційний формуляр документа» та «лексико-граматичну стилістику оформлення академічного дискурсу».

Категорія «структурно-композиційний формуляр документа» визначаємо сукупністю реквізитів, розташованих у відповідності до встановлених стандартів. До основних реквізитів належать: 1) при-

значення документа; 2) автор; 3) зміст, тобто основний текст; 4) дата; 5) підпис або узгодження; 6) адреса автора або суб'єктів академічного дискурсу для листування і специфікації академічних взаємовідносин [7, с. 26].

Українськомовні варіанти перекладу англійськомовних текстів академічної документації займають більше текстового простору через неспорідненість граматичної структури мов. Українськомовні та німецькомовні тексти за об'ємом дещо уподібнені; китайськомовні тексти охоплюють менше простору, ніж українськомовні варіанти перекладу, через «ієрогліфіку-символізм» його актуалізації. З огляду на вищезазначене, пропонуємо збільшувати або зменшувати текст перекладу у порівнянні з оригінальною частиною бітексту, щоб об'єм тексту перекладу збігався з об'ємом тексту оригіналу.

Б. Екстралінгвістичий рівень. Екстралінгвістична компонента академічної сфери реалізується за такими маркерами: 1) конотативне використання інтонації, немовних знаків; 2) кінесика.

Концептосфера «емоційність — неемоційність» усного академічного дискурсу виявляється під час доповідей на наукових конференціях, форумах, а також під час усних презентацій грантових проєктів [7, с. 10–29], тому важливим для перекладача є ідентифікація конотативного контенту інтонаційного оформлення усного повідомлення, іноді у поєднанні із сукупністю рухів (жестів, міміки). Емоційність не є типовою для академічної сфери, хоча жінкам подекуди «приписують» деякі прояви емоційності. Розглянемо деякі з них на сегментному рівні.

1. *Емоційно маркована «тривалість» вимовляння голосних звуків.* На тлі особливостей фонетичних систем досліджуваних мов, зокрема феноменів «довгота — короткість» голосних звуків в англійській (*deal — dill*) та німецькій мовах (*lehren — lernen*), констатуємо навмисне пролонгування голосних звуків через певний емоційний стан і / або негативне / позитивне ставлення мовця до презентованої доповіді / ситуації. У китайській мові таке явище не спостерігаємо, оскільки китайська система наголосу відіграє роль реєстра тривалості вимовляння голосних звуків, причому перший тип наголосу характеризується як найдовший.

2. *Неправильне вимовляння звуків мовлення.* В академічній сфері неправильне вимовляння звуків мовлення через підвищену емоційність мовця зустрічаємо вкрай рідко. Перекладачеві, розуміючи ситуацію, варто нейтралізувати її в тексті перекладу.

На *суперсегментному рівні* визначимо такі детермінанти конотативного забарвлення усного керованого емоціями (emotion-driven) повідомлення: нестабільність темпу, синтаксично незумовлене звуження й розширення мелодичного діапазону, нестандартне використання ядерних тонів, перервана шкала, підвищена гучність.

Поділ мовлення на емоційне та неемоційне є умовним. У чистому вигляді неемоційне мовлення, незалежно від статі мовця, зустрічаємо надзвичайно рідко. Кожна фраза містить певне емоційне забарвлення думки. Ступінь мовленнєвої емоції визначається кількістю, якістю й інтенсивністю емоційної і оцінювальної конотації, які накладаються на інформаційну, логічну та семантичну структуру висловлювання [7, с. 10–29]. Проаналізуємо емоційність мовлення за вищенаведеними показниками:

1. *Нестабільність темпу.* Часові інтервали між наголошеними і ненаголошеними складами в англійськомовному та німецькомовному академічному дискурсі короткі та майже рівнозначні. За наявності емоційно забарвлених фраз темп мовлення зростає. Значущість у цьому випадку визначаємо впливом пауз в уповільненні темпу мовлення. Крім синтагматичних пауз, можуть виникати емоційні паузи (вокалізовані та невокалізовані), які свідчать про ступінь «розлюченості», «утруднення», «радість», «невпевненості» тощо.

2. *Синтаксично незумовлене звуження та розширення мелодичного діапазону.* Звуження або розширення діапазону спостерігаємо протягом звучання речення для посилення ефекту роздратованості, обурення або зневаги.

3. *Нестандартне використання ядерних тонів.* В англійському та німецькому мовленні вираження здивування, несподіваності, позитивного враження тощо актуалізується засобами складних ядерних тонів (низхідно-висхідних, висхідно-низхідних).

Китайському мовленню притаманною є залежність інтонаційного оформлення від тону і комунікативного типу висловлювання, що зумовлено явищем «сандхі тонів». Переклад іншомовних текстів академічного спрямування українською мовою виконують із дотриманням стандартного інтонаційного оформлення.

4. *Перервана шкала.* Перервність шкали забезпечується використанням емоційно-маркованого логічного наголосу.

5. *Підвищена гучність.* Емоційне змінення гучності є можливим у разі позитивного та / або негативного «налаштування».

Отже, для усного різновиду офіційного академічного дискурсу емоційне забарвлення інтонації не є типовим.

Немовні знаки в академічному дискурсі здатні служити засобом обміну інформацією між людьми. Крім штампів і логотипів організацій, увагу привертають знаки-зображення (малюнки, фото, графіка), емблеми. Наприклад:

На документах ЄС часто фіксують синє полотнище з 12 жовтими зірками, які утворюють коло посередині, що символізує єдність народів Європи. У перекладі українською мовою вказуємо слова «Прапор Європи» на тому місці, де їх подано в оригіналі.

Фото часто додають до апікаційних форм учасників грантових програм / проєктів (завантажують або вклеюють). У перекладі українською мовою пишемо «Фото».

Якщо логотипи організації, проєктних центрів містять аббревіатури, перекладач розшифровує їх. Наприклад:

Логотип німецької служби академічних обмінів (нім. Deutsche Akademische Austauschdienst).

简称“哈师大（HRBNU）”

Логотип Харбінського педагогічного університету

З огляду на проаналізовані іншомовні тексти оригінальних офіційних документів, що регламентують економіко-правові відносини в академічній сфері в ХХІ столітті, варіанти їх перекладу українською мовою і усну репрезентацію досліджуваного дискурсу, було виявлено дистинктивні параметри синергії перекладу.

Висновки. Результати дослідження засвідчили наступне:

- «Дистинктивні параметри синергізму перекладу» розуміємо як відмітні показники якісного перекладу автентичних текстів мовою перекладу з урахуванням лінгвістичних і контекстуальних особливостей тексту оригіналу й мови перекладу, що гарантує відтворення тексту оригіналу із повним збереженням адекватності його змісту.

- Дистинктивні параметри синергії перекладу (українською мовою) англійськомовних, німецькомовних та китайськомовних економіко-правових документів в академічній сфері представлено такими показниками на лінгвістичному рівні 1) розбіжності у використанні термінології в автентичних досліджуваних текстах та в засобах їх відтворення українською мовою; 2) розбіжності в граматичному оформленні автентичних досліджуваних текстах та в засобах їх відтворення українською мовою; 3) текстовий фрейм.

- Під час відтворення термінології с англійської, німецької та китайської мов українською преважує еквівалентний переклад і пошук відповідника. Через наявність різних лінгвістичних способів творення / походження термінів-неологізмів і засобів їх перекладу українською мовою за спільне вважаємо транскодування (транслітерацію / транскрипцію) іноземних термінів-неологізмів українською мовою, зокрема англомовного походження. У германській групі мов фіксуємо феномен запо-

зичення англійськомовних термінів-неологізмів в німецькій мові, які мають однаковий звуко-літерний склад. У творенні китайських термінів-неологізмів спостерігаємо описовий переклад сутності нових феноменів, тому у мові перекладу (українській) використовують еквівалент оригіналу або описовий переклад явища. В англійській і німецькій мовах терміни грецько-латинського походження посідають міцну позицію. У німецькомовних текстах академічної документації поряд з термінами іншомовного походження функціонують оригінальні німецькі терміни. У китайськомовних текстах досліджуваних документів простежуємо оригінальні китайські терміни. Під час перекладу термінів грецько-латинського походження українською мовою найчастіше використовують еквівалент, у деяких випадках — відповідник.

- Загальноживані абрєвіатури мають свої відповідники в німецькій, китайській і українській мовах. Деякі англійські скорочення можуть бути кальковані в німецькій, китайській і українській мовах із збереженням звуко-літерного складу терміна-оригіналу.

- Граматичне оформлення академічної документації представлено інфінітивними зворотами (в англійськомовних і німецькомовних текстах), герундіальними конструкціями (в англійськомовних текстах), підрядними реченнями, що виконують функцію додатка (у китайськомовних текстах), а також синтаксичним паралелізмом. У назвах конференцій, грантових і академічних програм, а також програм підвищення кваліфікації часто зустрічаємо «ланцюгові» словосполучення, що включають дієприкметникові або дієприслівникові звороти (особливо характерні для англійської мови). У німецькій і китайській мовах такі словосполучення в академічній сфері створюють способом поєднання слів за моделями «іменник + іменник», «прикметник + іменник».

- Українськомовний переклад академічної документації займає більше текстового простору через неспорідненість граматичної структури мов. Українськомовні варіанти перекладів німецькомовних текстів за об'ємом дещо уподібнені; китайськомовні тексти охоплюють менше простору, ніж українськомовні варіанти перекладу, через «ієрогліфіку-символізм» його актуалізації.

- Емоційність не є типовою для академічної сфери. Якщо мовець перебуває у певному емоційному стані, це виражається на сегментному (емоційно маркована «тривалість» вимовляння голосних звуків, неправильне вимовляння звуків мовлення) і суперсегментному рівнях (нестабільність темпу, синтаксично незумовлене звуження та розширення мелодичного діапазону, нестандартне використання ядерних тонів, перервана шкала, підвищена гучність). Емоційні висловлювання можуть супроводжуватися кінесикою.

- Як немовні знаки увагу привертають знаки-зображення (малюнки, фото, графіка), емблеми, логотипи, печатки, штампи організацій.

Перспективним вважаємо подальше дослідження підґрунтя змін перекладознавчої парадигми в умовах світової глобалізації на матеріалі англійськомовних, німецькомовних і китайськомовних текстів офіційних документів, що регламентують економіко-правові відносини в академічній сфері в ХХІ столітті, та їх варіантів перекладу українською мовою.

Л і т е р а т у р а

1. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, № 38–39, ст. 380. 2017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text/>
2. *Національний освітньо-науковий глосарій*. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРИНТ», 2018. 524 с.
3. Попова О. В. Економіко-правові документи в академічній сфері: змістові та лінгво-перекладацькі аспекти (на матеріалі англійської, китайської та української мов). *Мова* : науково-теоретичний часопис з мовознавства. 2023. № 39. С. 13–18.
4. Попова О. В. Економіко-правові документи в академічній сфері: синергізм перекладу (на матеріалі англійської, китайської та української мов). *Мова* : науково-теоретичний часопис з мовознавства. 2024. № 41. С. 28–37.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL : https://kodeksy.com.ua/tsivil_nij_kodeks_ukraini.htm/
6. National Qualifications Framework. 2021. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nrk/2021/11.10/Zvit.pro.samosertifikatsiyu.NRK-dodatok.1-10.11.pdf/>
7. Popova O. V. Documentary discourse. *Типологія сучасного дискурсу* / гол. ред. Т. М. Корольова. Київ : Освіта України, 2016. С. 10–29.

R e f e r e n c e s

1. “Zakon Ukrainy «Pro osvitu»” (2017), *Verkhovna Rada Data* [“The Law on Education of Ukraine”, *Vidomosti Verkhovnoi Rady*], Issue 38–39, art. 380, available at : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text/>
2. *National educational and scientific glossary* (2018) [*Natsionalnyi osvithno-naukovyi hlosariy*], Konvi Print Publishers, Kyiv, 524 p. Available at : https://lib.iitta.gov.ua/715512/1/Glosariy_Full_Fin.pdf/
3. Popova, O. V. (2023), “Economic and Legal Documents in the Academic Sphere : Content-Related, Linguistic and Translational Aspects (on the Material of English, Chinese and Ukrainian)”, *Mova / Language* [“Ekononiko-pravovi dokumenty v akademichnii sferi : zmistovi ta lnhvo-perekladatski aspekti (na materialii anhliyskoi, kytaiskoi ta ukrainskoi mov)”, *Mova*], Odesa I. I. Mechnykov National University, Vol. 39, pp. 13–18.

4. Popova, O. V. (2024), “Economic and Legal Documents in the Academic Sphere : Synergism of Translation (on the Material of English, Chinese and Ukrainian)”, *Mova / Language* [“Ekonomiko-pravovi dokumenty v akademichnii sferi : synerhizm perekladu (na materialy anhliskoi, kytaiskoi ta ukrainskoi mov)”, *Mova*], Odesa I. I. Mechnykov National University, Vol. 41, pp. 28–37.

5. *The Civil Code of Ukraine dated 16 January, 2003, № 435-IV* (2003) [*Tsyvylnyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV*], available at : https://kodeksy.com.ua/tsivil_nij_kodeks_ukraini.htm/

6. *National Qualifications Framework* (2021), available at : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nrk/2021/11.10/Zvit.pro.samosertyfikatsiyu.NRK-dodatok.1-10.11.pdf/>

7. Popova, O. V. (2016), “Documenrary discourse”, *Typology of Modern Discourse* [“Documenrary discourse”, *Typolohiia suchasnoho dyskursu*], Koroleva, T. M. (ed.), Osvita Ukrainy Publishing house, Kyiv, pp. 10–29.

Oleksandra V. POPOVA,

Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Dean of the Faculty of Foreign Languages, the State institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”; 26, Staroportofrankivska Str., Odesa, 65029, Ukraine; tel. +380677543847; e-mail: Alex-popova@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6244-5473/>

DISTINCTIVE PARAMETERS OF SYNERGISM IN TRANSLATION OF ECONOMIC AND LEGAL DOCUMENTS IN THE ACADEMIC SPHERE (ON THE MATERIAL OF ENGLISH, GERMAN, CHINESE AND UKRAINIAN)

Summary. The *purpose* of the article is to analyze distinctive parameters of synergism while translating English, German and Chinese texts of the authentic official documents regulating economic and legal relations in the academic sphere in the XXI century into Ukrainian. The *object* of the study is the foreign documentary support of the process of Ukraine’s EU integration and cooperation with the P. R. C. alongside European countries within the academic environment. The *subject* of the research is the reproduction tools of the official documents regulating cooperation terms and conditions between Ukraine, European Union, and China in the academic sphere from English, German and Chinese into Ukrainian within the framework of distinctive parameters of translation synergism. The *results* of the study are, on the one hand, specification of the concept “distinctive parameters of translation synergism”; on the other hand — identification of the interaction mechanism between the parameters under focus on the platform of the authentic texts of documents regulating economic and legal relations in the academic sphere as well as their variants of translation into Ukrainian. **Conclusions:** the distinctive parameters of synergism while translating English, German and Chinese documents regulating economic and legal relations in the academic sphere (into Ukrainian) are manifested at the linguistic and extralinguistic levels taking due to linguistic and speech awareness of the authors of documents and the translator’s education; the linguistic level is presented by these indices: 1) differences in the use of terminology in the authentic texts under study and in the means of their reproduction in the Ukrainian language; 2) differences in the grammatical framework of the authentic texts under study and in the means of their reproduction in the Ukrainian language; 3) text frame. The extralinguistic component of the academic sphere is implemented using the markers as follows: 1) connotative use of intonation, non-linguistic signs; 2) kinesics. The *perspectives* of further research are seen in the study of the basis for changes in the paradigm of translation studies in the context of world globalization on the materials of the English, German and Chinese texts of the authentic official documents regulating economic and legal relations in the academic sphere in the XXI century as well as their translated versions in Ukrainian.

Key words: distinctive parameters, economic and legal documents, academic sphere, synergism, English, German, Chinese, Ukrainian.

Статтю отримано 13.10.2024 р.

ПИТАННЯ ПРАГМАЛІНГВІСТИКИ, ДИСКУРСОЛОГІЇ І КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

DOI: <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2025.43.336630>

UDC 811.134.3'42:821.134.3-311.4:801.73

SALDANHA Ana,

PhD in Literary Studies (Comparative Literature) and in Letters, Languages and Human Sciences (Luso-Brazilian Studies), Full Professor, Professor of Hunan Normal University, 36 Lushan Rd., Yuelu District, Changsha, 410081, Hunan Province, China; tel.: +86 19386964616; e-mail: anasaldanha2@gmail.com ;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4935-7222>.

MAGIC AND REALISM IN PORTUGUESE SOCIOARTISTIC (SOCIAL-AESTHETIC) DISCOURSE AFTER THE CARNATION REVOLUTION: WHEN A WINGED REPTILE HERALDS A NEW ERA

Summary. The Portuguese literary works published after the Carnation Revolution (April 25th, 1974) will overcome the obstacles to which, previously, censorship had consigned it. The **purpose** of this article is to determine the features of the artistic-discursive practice of Lídia Jorge in depicting Portuguese society during the period of the fascist dictatorship in the country. The **subject** of analysis is the author's creative techniques that develop socio-aesthetic discourse in the Portuguese fiction. Authors will then beginning a creative process, questioning, reflecting and reviving the country's recent memories, through the exhumation of these memories and strating a critical reflection on the 48 years of dictatorship (1928–1974). Based on the creative experience provided by the Carnation Revolution, we propose to follow the literary artistic discourse that Lídia Jorge, in her work *The Day of the Prodigies*, carries out on the rural Portuguese southern country, as well as the creative aesthetic process that, using fictional modalizations of the magic realism and the marvelous, allegorizes the contemporary Portuguese reality of the narrative's *writing time*. The analysis of this socio-artistic (social-aesthetic) discourse used by Lídia Jorge will be based on the theoretical-methodological assumption that considers the act of writing as a material force that occurs in a certain place — and in a certain historical situation — being thus affiliated to several institutions and establishing a system of relationships with other social praxis. After the analysis of the artistic discourse of Lídia Jorge we can eventually **conclude** that this author will demystify colonialist, imperialist and heroic mythologies and will thus reveal the chronic backwardness to which Portuguese fascism had condemned Portugal, both in technological and social terms.

Key words: social-aesthetic literary discourse; Portuguese literature; Carnation Revolution; magic realism; Lídia Jorge.

Introduction

In the first two years following the Revolution, we witnessed a certain literary stagnation. This situation, however, will change with the learning of a *writing process in freedom* [5; 6; 9], when many of the authors who had published under censorship will finally embark on a writing performance that will reflect on the recent past, as well as on the Revolution and the revolutionary process that followed it. Eduardo Lourenço [6] points out the stimulus that the Carnation Revolution provided to artists, especially considering the particularities and hopes raised by the revolutionary process.

Starting from the theoretical-methodological assumption that considers the act of writing as a material force that occurs in a certain place and in a certain historical situation — and that has, therefore, an affiliation to several institutions [11], establishing a system of relationships with other *social praxis* [14], — we will study how recent past is represented in *The Day of the Prodigies*, the first novel written by the Portuguese author Lídia Jorge, published in 1980. At the same time, we will also understand the way in which, in this work by Lídia Jorge, the socio-artistic (socioesthetical) discourse manifests itself, namely taking into account the two levels into which it is divided: the general artistic discourse (as a global aesthetic construction) and the particular artistic discourse (as specific elements that make up the narrative).

The novel is set in an imaginary Algarve village, Vilamaninhos, which is isolated from the rest of the country and which life is centered on the daily lives of its inhabitants. Vilamaninhos thus emerges as an allegory of Portugal under the dictatorship (1926–1974), that is, as a geographical space closed in on itself and far from other realities of the world, including the country to which it belongs [12]. This closure from the outside world makes Vilamaninhos a magical and fantastic universe, lending the novel characteristics that can be associated with *magical realism* or *wonderful realism* [8].

The concept of magical realism dates back to 1925 and was first applied to the fine arts. At the end of the 1920s, it became associated with the Italian *stracittà movement*, when it finally became associated with literature, although from a conceptual point of view not always coinciding with that which had been applied to the visual arts. It was Arturo Usler Pietri who, in his work *Letras y Hombres de Venezuela*, published in 1948, applied magical realism to the Venezuelan tales of the 1930s and 1940s. A year later, Alejo Carpentier, in the prologue to his novel *The Kingdom of This World*, institutes the *wonderful American real*, associating it with the particularities of the context of the South American continent, in which the *real-marvilhoso* permeates different societal aspects. In 1954, Angel Flores, in his article “Magical Realism in Spanish American Fiction”, considered that, from 1935 onwards, Spanish-American literature entered a new stage, inscribing Latin American authors in a trend that he called *magical realism*. Since then, magical realism has been approached from various perspectives, sometimes associated, sometimes dissociated, from *marvelous realism*. The premises of magical realism are based on the history, mythology and beliefs of the communities where the work is manifested [8].

Although Nóbrega [8] applies the term *marvelous realism* to the work of Lídia Jorge, we consider however that Lídia Jorge resorts to some of the characteristic elements of *magical realism* or *marvelous realism* (and we will refrain from entering into the polemic that sometimes dismisses, sometimes approaches, sometimes confuses, *magical realism* and *wonderful realism*). In this sense, we will study the specific treatment that is given to temporal circularity, magical numerology, characters’ premonitions, symbology and magic.

We also consider that this author elaborates a rewriting of History, which underlies a critical reading of the Portuguese recent past, in a subversion of the relationship between truth and fiction. This meta-historical attitude, often associated with postmodernism, is marked by an omnipresent and omniscient narrator, whose critical discourse accompanies the diegesis. In this sense, *The Day of the Prodigies* deconstructs the past and invites the reader to give it a new meaning [12].

The Day of the Prodigies also reveals the presence of the phenomenon of intertextuality, albeit in a correspondence with a restrictive conception of that phenomenon. Following the conceptual proposal of Gérard Genette [3], according to whom intertextuality encompasses quotation, plagiarism and allusion, and considering intertextuality in a broader sense — the relations that a text establishes with another text which do not necessarily pass through quotation or allusion — we will study the dialogue that the narrative establishes, above all, with biblical texts.

We will see, in short, how the magical and wonderful elements allow us to establish a dialogue with the present of the narrative, thanks to a historiographical metafictional exercise in which allegory (and also intertextuality) allows the fictional mimicry of reality, in a reflective process on the recent history of the country.

Description of the research process and discussion

1. The marvelous and the magical as mechanisms of representation of recent reality. In general terms, socio-artistic discourse refers to the aesthetic and thematic structure, which defines the work as a whole. In this sense, *magical realism* allows the narrative to address the rural daily life of Algarve (South of Portugal) with supernatural events (such as the serpent that talks), creating an atmosphere of estrangement and social criticism. This socio-political critique carried out through socio-artistic discourse allows the work to present the reader an image of Portugal after the Carnation Revolution (1974), questioning the oppression and isolation of rural communities, as well as the disillusionment with superficial changes. Lídia Jorge’s prose is marked by sensorial images and an almost oral cadence, approaching the oral literary tradition of the South of Portugal, which gives the poetic language of the narrative a relevant socio-aesthetic element.

Vilamaninhos is a land where imagination and reality get mixed up. The village has a star-shaped geographical configuration — “three roads that cross and break into six arms do not meet at the same point. They rather form a knot, two by two” [4, p. 72] — it is in this imaginary star that a serpent makes its appearance. It is in this magical world that the people of Vilamaninhos *tell* their story and, beyond, the story of the end of 48 years of fascist dictatorship and the advent of the Carnation Revolution. The marvelous thus emerges as an allegory of reality [8].

In this approach to socio-artistic (socioaesthetic) discourse, it is also worth mentioning narrative fragmentation. In fact, the story is told by multiple voices (such as that of Carminha, the soldier or the parish priest), revealing a multifaceted and subjective reality. Lídia Jorge mixes different narrative planes, writing a narrative in which the reader, thanks to the presence of a multiplicity of voices, reads and deciphers the orality, in a discourse where the voice of the characters is often mixed with the voice of the narrator. The narrator thus assumes himself to be multiple, being able to assume the voice of one or another character (male or female) or distancing himself from them, assuming, in this case, an autonomous and omnipresent voice.

If the marvelous is an allegory of reality, the characters allegorize the oppressed Portuguese people. Its popular language, oral culture, myths, symbols and customs thus serve the author to reflect on the process of transformation that took place in the post-Revolutionary Portugal and on the Portuguese

identity¹. Lídia Jorge, the “prophet in the handling of prose, pulls us by the tie of reality and drags us into the hemisphere of Fictionality” [7]. The thematic allegory in *The Day of the Prodigies* — life in the countryside till 1974, violence of men against women, colonial war (1961–1974), isolation and ignorance — thus converges to the ultimate end of the work: the announcement of the Carnation Revolution, whose advent happens through magical acts that are strange to the daily life of Vilamaninhos.

In the imaginary and magical world of Vilamaninhos, numerology — a *topos* of magical literature — is a recurring topic.

The distance between the appearance of the serpent and the appearance of the soldiers is approximately of twelve months, which foreshadows the end of an epoch and the beginning of a new era. The number twelve is, moreover, “in short, the number of an achievement, of a cycle that closes” [2, p. 272]. There were also twelve children of Jorge Júnior and Esperança (eleven children survived, one died at birth),² who, in turn, made Esperança moan three times, in each of the twelve births, in an exponential allegory of the suffering of motherhood. Often associated with magical numerology, the number twelve symbolizes the universe in its cyclical temporalization: twelve are the months, twelve are the signs of the zodiac, four are the seasons, and four are the cardinal points (both multiples of twelve). Twelve is also the number of election of the biblical God:

For the biblical writers, it is the number of choice, that of the People of God, of the Church: Israel (Jacob) had twelve sons, eponymous ancestors of the twelve tribes of the Hebrew people (Genesis 35:23ff). The tree of life had 12 fruits; The priests 12 jewels. When Jesus chose twelve disciples, he openly proclaimed his claim to choose, in the name of God, a new people (Matthew 10:1 and parallel passages). The heavenly Jerusalem of the Apocalypse (21:12) has twelve gates marked with the names of the tribes of Israel and its wall has twelve chairs with the names of the twelve apostles [2, p. 272].

In Lídia Jorge’s narrative, the number twelve represents the end of a temporal cycle, sending us, in parallel, back to the circularity of time — a trait of South American magical literature — and to the magic of premonitions.

2. Socio-Artistic Particular Discourse: The Magical World of Premonitions and Forebodings. In addition to socio-artistic discourse, in general terms, Lídia Jorge resorts to specific esthetical resources, which we can consider as an essential component of the general artistic discourse, but this time in particular terms. Within the framework of specific resources, the narrative includes the serpent (a central symbol of the marvelous, representing the supernatural that erupts into reality, destabilizing the social order and exposing hypocrisies), irony and humor (the reaction of the inhabitants to the snake — fear, curiosity, exploitation — reveals human absurdity), intertextuality (such as references to popular culture — proverbs, songs — and to biblical tradition — the snake as a figure of sin or revelation) and also the literary representation of characters marginalized by the community where they live in (Carminha and the soldier who returns from the colonial war are some of the examples of voices silenced by society). We can also include in the (particular) socio-artistic discourse the fact that the author makes Nature a character *à part entière*: in fact, the Algarve landscape (the wind, the arid land) often reflects the emotional state of the characters, as well as the tension between tradition and change.

Therefore, the appearance of a reptile, a “blue, brown and slender” snake [4, p. 22], heralds a coming event: the Carnation Revolution. However, as this animal is alien to the imaginary and reality of the people of Vilamaninhos, its coming will inaugurate a series of omens and peculiar events. The appearance, death and subsequent rebirth of the serpent inaugurated transformations in the daily life of the people of Vilamaninhos: the tavern keeper “served the highest glasses, and gave change without wanting to touch the coins” [4, p. 42] and all the inhabitants “felt the presentiment” [4, p. 42–43] that “precedes the great events” [4, p. 43]. Thus, there is a daily life *before* the appearance of the serpent, and a daily life *after* the appearance of the serpent, after which the succession of rare and premonitory acts is amplified, announcing a time of hope and change: “I dream day and night of these barrels of red wine, and this sign with a grape-colored writing here above the door” [4, p. 86].

It is precisely after the appearance of the snake that two strangers will arrive in Vilamaninhos (the arrival of both is not concomitant), that José Jorge Júnior will mistake a stick for a snake, that the smell that precedes spring will be especially fragrant, that Branca will finish a quilt with a dragon embroidery and that the men will question the violence of the work in the fields: “Deep down, oh neighbors, you think that someone has already performed the miracle of making the panito grow, separating it from the chaff and all the rest, without having to sweat from the horns down the forehead” [4, p. 131].

In this world of omens, an anomalous phenomena will come to disturb the functioning of nature and the daily life of the peasants. In Matilde’s house “the oil dripped on the floor and the stain turned green and spread to the door”, in João Martins’ house “when a pocket knife was lost someone said it should be

¹ The changes that took place in Portuguese society after the 25th of April, as well as the social role of women are, in fact, two of the themes that run through Lídia Jorge’s work.

² The perfection and plenitude symbolized by the number twelve cannot be understood as such in the case of Jorge Júnior and Esperança. The fact that one of the children died and that, for this reason, the surviving children were only eleven, means that Junior and Hope distanced themselves from plenitude, amputees that they were of the perfect evolutionary number. They were thus excluded from Scriptural perfection.

under the bush of wonders”, in Branca’s house the son imitated a cuckoo “and after two days he still imitated it” and in Jesuína Palha’s house “when she [...] threw a stone into the chimney of the closed house of the deceased Rosa Gaverna, [...] the stone carried in front of it the last round of the beak” [4, p. 125].

Spring announces itself through the end of one season and the inauguration of another, under the premature smell of the flowers: the red carnations that would mark the Revolution so much.

The strange acts continued during the very day of the Revolution, April 25, 1974. Thus, José Jorge’s madness made him angry against the “annoying” [4, p. 132] and countless ants that had invaded his house, exactly on the same day that, failing to kill all these ants that invaded Vilamaninhos, countless men revolted. Like the ants¹, these men who had made a revolution were also taking key positions on April 25, 1974.

3. Socio-Artistic Particular Discourse: Woman-Man Alterity. The dictatorship resorted to the symbolism of the woman submissive and faithful to the man [13]. The woman should therefore subordinate herself to the man, regardless of the violence he was exerting on her.

Of the descriptive scenes of extreme violence, Pássaro’s violence against Branca stands out. The woman becomes an animal that only serves the biological, sexual and work needs of the man, so Pássaro treats Branca the same way he treats beasts: Pássaro e Branca symbolize, in this way, the virile imagery that the dictatorial organization intended to impose. In this sense, Pássaro, imagining the anthropomorphism of his mule, “tied its laughing snout to a trunk” [4, p. 40] and bent its fur “by writing crosses over and over again” [4, p. 35]. In a scene of rare violence, however, the mule will be able to free itself from the yoke that violated and oppressed it, predestining a greater liberation. Thus, the “narrative of misfortune” [4, p. 41] announces, apparently in a contradictory way, “another small sign” [4, p. 41] made of hope and change.

Parallel to the personification of the animals, it also occurs the animalization that man makes of woman.

The marriage relationship of Pássaro and Branca also reveals the difficulty of knowledge and understanding that exists in a society organized according to male parameters and in which the intercomprehension of the Other, *man*, and the Other, *woman*, is difficult to achieve. Branca’s visions and premonitions constitute, therefore, a vision of the world that man does not understand, “blinded by seeing the earth trembling” [4, p. 48].²

It is, however, the women who sense the coming of the serpent. This fact announces not only changes of the social order and values, but also changes that will take place in the life of women.

The marriage relationship of Esperança and her husband also allegorizes the incommunicability that gradually establishes itself within a couple and which, in turn, extends to the entire known world. Caused by a misunderstanding of the otherness of the linguistic sign, incommunicability does not allow the deciphering of signs. In this way, parallel stories are superimposed: José Jorge Júnior goes back to his family ancestors while Esperança constantly remembers their children, both allowing the thematic approach, in the narrative fictionality, of emigration, driven by the search for better living and working conditions.

Jesuína Palha, on the other hand, symbolizes the woman who transmits ancestral orders and values within a determined community. Thus, she will try, without success, to kill the winged serpent that had disturbed the stillness of Vilamaninhos. Unaware of the symbology of the apparition of a reptile with wings, Jesuína accuses the older *Carminha* and the younger *Carminha* — one of them is a single mother who had a daughter with a priest; the other is the priest’s daughter — of the apparition of a being who had come to disturb the established order. Because both *Carminha* had disturbed that order, due to their conjugal past and paternal filiation, the causes of the appearance of a winged reptile are immediately imputed to them. The appearance of the serpent is, therefore, in Jesuína’s imagination, the result of disrespect for the old traditional patriarchal order.

Carminha, a *godmother of war* (women who married a man that was fighting on the war, without knowing him) and Carminha, a daughter of a priest, also brings to the narrative the theme of female sexuality and the lower social position attributed to women. The youngest Carminha was always dreaming of the coming of a stranger who could allow her to ascend to the status of a married woman. When youngest Carminha’s dream almost comes true, and she becomes engaged, she is finally accepted by the rest of the community and only then do we know her second name — Parda. The author resorts then to a tautological process in which the family name refers to a family origin, which reveals the condemnation of her birth by the community.

¹ José Saramago, in *Levantado do Chão*, also compares the men who make the Revolution to ants that revolt.

² Branca, the woman who is often raped, sleeps strangely with her eyes open and hears and sees events in advance: “Branca goes up to the balcony. If you raise your little finger, you can touch the clouds” [4, p. 79]. It is, therefore, a woman who reveals the future that man does not yet distinguish: the longed-for liberation. Branca is, in this sense, the Penelope who awaits another life, whose daily life is a constant struggle, like the struggle that takes place between man and woman, between the bestiality and the voice of the former: “He roared twice, engulfed the biceps of his arms, with strength and air, and advanced towards the quadruped, an animal with hair, Branca” [4, p. 89].

The arrival of the first stranger — youngest Carminha’s first fiancé — is another magic sign, announcing a “novelty” [4, p. 53], and allowing the author, through the mimicry provided by narrative fictionality [14], to introduce the theme of the violence of the colonial war (1961–1974).

4. *Socio-Artistic Particular Discourse: Isolation in Vilamaninhos.* The closed and repetitive life of the inhabitants of Vilamaninhos reveals the lack of culture and schooling of the peasantry of Portugal under the 48 years of dictatorship. The rural isolation and ignorance of the people of Vilamaninhos are the result of a political and socio-economic model, interested in keeping an important part of the population without culture and without the means of perceiving and understanding the phenomena of the world.

Thus, Pássaro, a figure representing the limits of the knowledge of the rural man, creates an imaginary world in which magic serves to justify the misunderstood. On the threshold of the magical world and the real world is his wife, Branca, whose embroidery of a «dragon with a golden maple tongue, in the middle of the rectangle of damask raw cloth» [4, p. 35] — in the image of Penelope, — will inaugurate a new cycle, once the embroidery is finished¹. In the Far East, the celestial dragon was considered the «mythical father of many dynasties, and the emperors of China had it embroidered on their banners to show the divine origin of their monarchy» [2, p. 596].

On the other hand, the technological evolution that accompanies the reality of the world does not affect the Portuguese peasant work, but rather reveals the chronic industrial and cultural backwardness of a country where “even in the hours of frost and cold, the farmer sweats and cries over the clods” [4, p. 108]. In this technologically and industrially backward Portugal, “the signs of time” [4, p. 106] were misunderstood by the population.

Vilamaninhos is, therefore, a land inspired by the southern portuguese villages of Algarve, in which reality coexisted with the strangeness of unusual phenomena. In this way, Lídia Jorge resorts to the metafiction of recent Portuguese History, following a tradition that brings this narrative closer to both magical realism and marvellous realism.

In the present narrative we can, in fact, find an allegorical duality through the dictatorship/Revolution pair, as well as through the countryside/city pair.

In this sense, the dictatorship is equivalent to the sadness of Vilamaninhos, while the Revolution² symbolizes joy: «There every day the streets are cleaned at dawn, so as not to disturb passers-by. And the lights are lit all night to illuminate the houses: even during sleep» [4, p. 143].

The inverse image of Vilamaninhos is, therefore, Lisbon: the Algarve village, with its technological backwardness, contrasts with the comfort and progress of the city. The city symbolizes, in short, the party and joy, in contrast to the grayness of Vilamaninhos. Lisbon's opposition to Vilamaninhos show the duplicity of the geographical Portuguese space (marked by the binomial advance/delay) in which the characters move: in Vilamaninhos, we have the villagers; in the city, we have the soldiers [12].

5. *The flying reptile: the announcement of a prodigy.* The appearance of a serpent constitutes, as we have mentioned, a sign misunderstood by the ignorance and passivity of the people of Vilamaninhos, who suspect that “there is an unknown being among the houses” [4, p. 37]. This fear and suspicion of the unknown makes the people of Vilamaninhos would rather have killed the snake than let it flutter in the air: “Man and snake are opposites, complementary, rivals” [2, p. 594]. However, despite this natural distrust of everything that disturbs the current order, the apparition will allow a questioning of life and daily life, in a psychic process through which the serpent seems to embody “the obscure psyche, which is rare, incomprehensible, mysterious” [2, p. 594].

The serpent assimilates the flying capacity of birds and, as in Branca’s embroidery, can transform itself into a winged dragon — in the image of the “winged dragons of the Far East and [of] their counterparts of the Meso-American pantheon, the feathered serpents” [2, p. 594]. In Vilamaninhos, the serpent will reincarnate, announcing a new world in which “all drivers will be able to have their own truck” [4, p. 37] and in which class solidarity — “Now more than ever it is necessary to be friends, to love one another, to make a common front” [4, p. 37] — foresees a new humanism. Announcing a new time, the celestial dragon also announces a cosmogonic ritual.

The imagery repertoire of the Vilamaninhos people is, however, limited by those who seek in religion and Christianity the deciphering of an apparition that they cannot justify or understand. Thus, the Christomimic of the serpent’s ascension to heaven is, once the failed death attempt of the animal,

¹ The Penelopian allegorical image of Branca metaphorizes the centuries-old female submission to the man. However, Branca, unlike the mythological Penelope, ends her work: the end of her embroidery is thus the negation of Ulysses. The end of Branca’s work inaugurates a new era, announcing the end of a commitment that had lasted her entire life as a married woman [4, p. 129].

² Aware of their imagery limits, the people of Vilamaninhos know that the celebration and joy they hoped would arrive in the village was something difficult to imagine, because «How can the blind man from birth imagine the sun if he has never seen the light of day?» [4, p. 142]. In this sense, the appearance of the snake is nothing when compared to what happens in Lisbon. The people of Vilamaninhos thus place the city on a qualitatively superior imagery plane: «They say that those who go there, and see what goes on there, not only believe that a snake can fly, but will no longer care about this feat related to my past life. Many. They are the wonders wrought on this earth” [4, p. 142].

interpreted as something decisive, since “being close to the kingdom of heaven” [4, p. 102] could only herald a qualitative change. The religious symbology permeates, therefore, through the imagination of the people of Vilamaninhos, in which the elevation allegorizes a positive variation.

Religious symbolism accompanies, in turn, the belief in miracles, which would be, according to the imaginary perspective of the people of Vilamaninhos, bearers of hope. When it ascended to the heavens, after having escaped death by reincarnating, the serpent allowed the people of Vilamaninhos to believe in a change and stop looking only at the interior of their peasant daily life, questioning, therefore, life and the world. Such an allegory is provided by the image of the people of Vilamaninhos who look at the sky, abandoning the reductive vision of a closed world in which one walks “with a curved spine as if we had seen nothing” [4, p. 68]. The vision of the serpent thus makes it possible to allude to the blindness of the people — “And I was so blind, that I did not even realize what I saw” [4, p. 22], — an allegory of the incomprehension of those who, for a long time, lived in an “astonished sleep” [4, p. 25].

Only such an extraordinary and unusual apparition could announce to the people of Vilamaninhos the unexpected and extraordinary advent of a Revolution, with socialist characteristics. Just as the people — who had been asleep before the Revolution — are now awake, so the serpent, once dead, had risen and flew. The appearance of the serpent thus reveals the importance of understanding signs and deciphering codes, what is fundamental for human communication and understanding: “And they waited for the sign to be deciphered” [4, p. 56].

We can suppose that the choice of the serpent as the source of an annunciation also rests on the symbology inherent to this invertebrate. Thus, “like man, the serpent is distinguished from all animal species. If man is at the end of this long genetic effort, we must necessarily place this cold, legless, hairless, featherless creature at the beginning of this same effort” [2, p. 594]. The serpent therefore symbolizes the beginning of something. The serpent of Vilamaninhos is, therefore, a “serpent-principle that resides in the deep layers of consciousness” [2, p. 595], heralding a novelty. It inaugurates something *primordial* and, as had happened in Vilamaninhos, it cannot die, since a snake “does not stop untying, it does not finish disappearing and being reborn” [2, p. 595].

Being an archetypal complex, the serpent is an ancient god that we find at the starting point of all cosmogenesis, symbolizing the circularity of time and regeneration. Representing the circular character and the rebirth of a new time, the appearance of a snake, in Lídia Jorge’s diegesis, is not a single and isolated act. Thus, it had already appeared in a time prior to the narrative’s *present time* when, long before, it had been sensed “by many people” [4, p. 36]¹.

6. The imaginary of Vilamaninhos after the Carnation Revolution. The change of a traditional (patriarchal) order and values is also marked by several extraordinary acts, so that the post-revolutionary period is marked by the resurgence of peculiar events.

Fascism had been a grey age, in which life lacked joy and sunshine, while men and women waited wearily for other (sunny) days [cf. 4, p. 84].

That socio-economic organization that excelled in blindness and incomprehension is like a male — an useless and infertile being — as is the African land for Marinho: “I have never understood if evil is in the land or in us” [4, p. 117]. In the popular collective imaginary, fascism appeared as something with no way out and something to which people had to submit *ad vita æternam*: “But if I dream, it is with myself in another state. I’m a mole in a hole, digging, digging with my paws in front of my eyes. But, oh neighbors, the more I dig, the less I see” [4, p. 116]. The change of an order and values seemed undisturbed and therefore impossible to bring about; in spite of this, man dreams and imagines. The appearance of a serpent announces, in this context, a vague hope: “We were stunned, and at that time we could smell the joy and peace breathing from the mouths of the people” [4, p. 102].

It was through the Carnation Revolution and its socialist characteristics that the greyness and sadness of the Portuguese dictatorship gave rise to a huge party that was expected to arrive in small forgotten villages: “All this is made thanks to the sound of music, and feeling the smell of flowers” [4, p. 143]. The soldiers, giving form to the forebodings of Vilamaninhos people, represent the hope “that a ballast of this wonder will reach our land” [4, p. 143]; they are also a peculiar and unusual image to the people of the village, so that Jesuína Palha describes their arrival with the same emotion and excitement with which she described the appearance of the serpent [cf. 4, p. 152].

The ignorance and incomprehension of human and natural facts — which the character of Pássaro had metaphorized — gave way, after the Carnation Revolution, to knowledge — which is allegorized through the character of Branca: “The earth is a ball and spins like a top that never tires of dancing” [4, p. 167]. Branca also acquires new supernatural abilities, guessing — as Blimunda in the 1982 José Saramago’s literary work, *Memorial do Convento*, would do — the intimacy of human beings. This knowledge, through the voice of a female character, inaugurates the end (previously foreshadowed) of a society based on patriarchal values and the beginning of an era in which women would occupy a place of choice. Thus, it will be Branca — whose metamorphosis takes place, fundamentally, after the advent

¹ In this way, once again, the circularity and recurrence typical of the South American magical narrative are thematized.

of the Carnation Revolution — who will assume, from then on, the voice of the narrator. As a narrator, she knows and guesses the future, and, in particular, the fate of the people of Vilamaninhos.

Conclusion

Lídia Jorge reflects on the obscurantist dictatorial fascist years, demystifying colonialist, imperialist and heroic mythologies and revealing, at the same time, the chronic backwardness to which Portuguese fascism had condemned Portugal, both in technological and social terms. In this sense, we can conclude that, in *The Day of the Prodigies*, the general socioartistic (socioesthetical) discourse constructs an allegory about Portugal's transition to a democracy, while the particular elements (symbology, language, structure) reinforce this criticism through the beauty of poetic language. The work merges, in short, the local (the Algarve region) with the universal (the human condition), becoming a landmark of contemporary Portuguese literature.

The Day of the Prodigies comes with its ideals of justice and freedom, when the sign of the apparition of a reptile is finally deciphered by the community of Vilamaninhos and a Revolution sees the day. The Carnation Revolution resembles to a miracle, in which “the blind see without spectacles or other devices. The lame stopped jumping, and their legs were the same height. Even the dummies play the violin. Suddenly” [4, p. 133], in a narrative process of intertextuality that takes us back to the presence of a strong Christian worldview within the peasant community of Vilamaninhos.

The soldiers will depart from Vilamaninhos towards the east, allegorizing the new life that will be born. However, once the soldiers departed from the small village, Vilamaninhos appears to return to isolation. The Revolutions and the soldiers presence seems then a magical appearance that never happened. Utopia (the transformation of the prodigy into a lasting and concrete reality) thus remains, and the project of freedom seems to move away with the soldiers departure “marafados in a hurry, as if scabbed” by the presence of the peasants [4, p. 160], in an allusion, perhaps, to the counter-revolutionary coup happened on November 25th, 1975 (which tried to reverse the revolutionary process and the construction of socialism in Portugal).

Lídia Jorge works, in short, the revolutionary material in the *narrative's present*, a few years after the historical events that underlie it. In this sense, the description of a return to normality in Vilamaninhos and, therefore, to an imaginary where waiting is once again an everyday attitude, constitutes the author's vision of her (real) *present* — the *writing's present*, — revealing her reflection on the contemporary Portuguese reality of the narrative's *writing time*.

References I

1. Champi I. *O Realismo Maravilhoso*. São Paulo : Editora Perspectiva, 1980. 225 p.
2. Chevalier J., Gheerbrant A. *Dicionário dos símbolos*. Lisboa : Teorema, 1994. 960 p.
3. Genette G. *Palimpsestes. La Littérature au second degré*. Paris : Seuil, 1982. 508 p.
4. Jorge L. *O Dia dos Prodígios*. Lisboa : Publicações Europa-América, 1979. 178 p.
5. Lima I. P. *Rememorar e Futurar ou a Invenção da Pátria. Discursos : Estudos de Língua e Cultura Portuguesa*. Lisboa : Universidade Aberta, 1996. Issue 13. P. 136–146.
6. Lourenço E. *O Canto do Signo : Existência e Literatura (1957–1993)*. Lisboa : Presença, 1994. 336 p.
7. Mancelos J. *O Sexo da Escrita do Autor Zombie ao Autor Mulher : Marido e Outros Contos. Litoral : jornal*. Lisboa, 04.06.1998.
8. Nóbrega P. R. S. *O realismo mágico na obra de Lídia Jorge, João de Melo e Hélia Correia* : PhD thesis. Faro : Universidade do Algarve, 2013. 389 p.
9. Reis C. *A Ficção Portuguesa entre a Revolução e o Fim do Século. Scripta*. Lisboa, 2004. Issue 15. Vol. 8. P. 15–45.
10. Roche G. *Introduction à la Sociologie Générale : l'Organisation Sociale*. Paris : Hmh ; Editions Du Seuil, 1972. Vol. II. 258 p.
11. Said E. *The World, the Text and the Critic*. Cambridge : Harvard University Press, 1983. 336 p.
12. Saldanha A. *O Antagonismo entre o Herói Individual e o Protagonista Coletivo : o Imaginário Português através da História e da Literatura após o 25 de Abril de 1974* : PhD thesis. Grenoble : Université Stendhal; Lisboa : Universidade de Lisboa, 2011. 711 p.
13. Saldanha A. *Narrativa Portuguesa Pós-Revolução : os Autores Mulheres e as Novas Representações Sociais. FronteiraZ : Revista do Programa de Estudos Pós-Graduados em Literatura e Crítica Literária*. São Paulo : PUC, 2014. Issue 12. P. 140–162.
14. Viala A. *Effets de Champ, Effets de Prisme. Littérature (Médiations du social, recherches actuelles)*. 1998. N 70. P. 64–71. DOI : <https://doi.org/10.3406/litt.1988.2281>.

References II

1. Champi, I. (1980), *O Realismo Maravilhoso*, Editora Perspectiva, São Paulo, 225 p.
2. Chevalier, J. & Gheerbrant, A. (1994), *Dicionário dos símbolos*, Teorema, Lisboa, 960 p.
3. Genette, G. (1982), *Palimpsestes. La Littérature au second degré*, Seuil, Paris, 508 p.
4. Jorge, L. (1979), *O Dia dos Prodígios*, Publicações Europa-América, Lisboa, 178 p.

5. Lima, I. P. (1996), “Rememorar e Futurar ou a Invenção da Pátria”, *Discursos: Estudos de Língua e Cultura Portuguesa*, Universidade Aberta [Open University], Lisboa, Issue 13, pp. 136–146.
6. Lourenço, E. (1994), *O Canto do Signo : Existência e Literatura (1957–1993)*, Presença, Lisboa, 336 p.
7. Mancelos, J. (1998), “O Sexo da Escrita : do autor Zombie ao Autor Mulher : Marido e Putros Contos”, *Litoral*, 04.06.1998.
8. Nóbrega, P. R. S. (2013), *O realismo mágico na obra de Lídia Jorge, João de Melo e Hélia Correia* : PhD thesis, Universidade do Algarve, Faro, 389 p.
9. Reis, C. (2004), “A Ficção Portuguesa entre a Revolução e o Fim do Século”, *Scripta*, Lisboa, Issue 15, Vol. 8, pp. 15–45.
10. Roche, G. (1972), *Introduction à la Sociologie Générale : l'Organisation Sociale*, Vol. II, Hmh ; Editions Du Seuil, Paris, 258 p.
11. Said, E. (1983), *The World, the Text and the Critic*, Harvard University Press, Cambridge, 336 p.
12. Saldanha, A. (2011), *O Antagonismo entre o Herói Individual e o Protagonista Coletivo : o Imaginário Português através da História e da Literatura após o 25 de Abril de 1974* : PhD thesis, Université Stendhal / Universidade de Lisboa, Grenoble ; Lisboa, 711 p.
13. Saldanha, A. (2014), “Narrativa Portuguesa Pós-Revolução : os Autores Mulheres e as Novas Representações Sociais”, *FronteiraZ : Revista do Programa de Estudos Pós-Graduados em Literatura e Crítica Literária*, PUC, São Paulo, Issue 12, pp. 140–162.
14. Viala, A. (1998), “Effets de Champ, Effets de Prisme”, *Littérature (Médiations du social, recherches actuelles)*, N 70, pp. 64–71. DOI : <https://doi.org/10.3406/litt.1988.2281>.

САЛДАНЬЯ Ана,

доктор PhD зі спеціальностей філологія (порівняльне літературознавство, мовознавство) та гуманітарні науки (лузо-бразильські студії), професор, професор Хунанського педагогічного університету; вул. Лушань, 36, район Юелу, Чанша, 410081, провінція Хунань, Китай; тел.: +86 19386964616; e-mail: anasaldanha2@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4935-7222>.

МАГІЯ І РЕАЛІЗМ У ПОРТУГАЛЬСЬКОМУ СОЦІАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ПІСЛЯ РЕВОЛЮЦІЇ ГВОЗДИК: КОЛИ КРИЛАТА РЕПТИЛІЯ РОЗПОЧИНАЄ НОВУ ЕРУ

Анотація. Португальські літературні твори, опубліковані після Квітневої революції 1974 року (Революції гвоздик 25 квітня 1974 р.), здолали колишні цензурні перешкоди. **Метою** цієї статті є визначення особливостей художньо-дискурсивної практики Лідії Жоржи у зображенні португальського суспільства під час фашистської диктатури в країні. **Об'єктом** дослідження обрано текст роману “День чудес”. **Предметом** аналізу є творча манера авторки, яка розвиває соціально-естетичний дискурс у португальській художній літературі. У творчому процесі письменниці ставить запитання, у неї виникають критичні рефлексії, що стосуються відновлення, навіть “ексгумації” спогадів про 48 років диктаторського режиму в Португалії (1928–1974). У **результаті** дослідження творчої манери, набутої Лідією Жоржи напередодні та у період Революції гвоздик, авторка статті виокремлює особливості художнього дискурсу, який Лідія Жоржи майстерно розвиває в аналізованому тексті, описуючи події, що відбувалися в ті часи на аграрному півдні Португалії. Зроблено **висновки** про те, що у творчому естетичному процесі письменниці використовує художні модалізації магічного реалізму та категорії чудесного, алегоризує португальську реальність часів написання роману (кінець 1970-х років). Аналіз соціально-естетичного дискурсу, унаявленого Лідією Жоржи у романі “День чудес”, свідчить про те, що підґрунтям його особливостей є теоретико-методологічне припущення, яке розглядає акт творчого письма як матеріальну силу, що проявляє себе в певному місці і в певній історичній ситуації. Акт творчого письма, таким чином, пов'язано з кількома інституціями, через які встановлюється система зв'язків з іншими соціальними практиками. Лідія Жоржи демістифікує колоніалістські, імперіалістські та героїчні міфології епохи диктатури і, таким чином, виявляє причини хронічного технологічного та соціального відставань, у безодню яких занурив Португалію фашизм.

Ключові слова: соціально-естетичний дискурс; португальська література; Революція гвоздик; магічний реалізм; Лідія Жоржи.

Статтю отримано 29.04.2025 р.

STEPANOV Ievgenii Mykolaiovych,

Grand Ph.D. in Philological Sciences, Full Professor, Professor of the Institute of Foreign Languages, Hunan Normal University; 36 Lushan Road, Yuelu District, Changsha, 410081, China; tel.: +86 17570751005; e-mail: stepanov175@163.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5441-9822>.

LUO Sicheng,

Master's student of the Institute of Foreign Languages, Hunan Normal University; 36 Lushan Road, Yuelu District, Changsha, 410081, China; tel.: +86 17688661573; e-mail: 2645093938@qq.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-2865-9109>.

COGNITIVE POTENTIAL OF THE BODILY CODE OF LITERARY METAPHOR

Summary. The *purpose* of this article is to explore the cognitive function of the body code in the artistic metaphors and the functioning of this code in fiction texts. The analysis of bodily metaphor in literature reveals its role as a cognitive tool in constructing the content of the text. As a *result* of the analysis, it has been determined that the body code is an important means of influencing the text on the reader. Using examples from the classic works of writers from Western Europe, Latin America, Russia, China, and Japan, the study investigates how bodily metaphors are engaged in the creation and transmission of meanings through sensory experience, symbols of movement, and spatial perception. *Conclusions* are drawn that the body code plays an important role in the creation of literary metaphors, which serve as a cognitive tool for cultural symbolization through language. Through the embodied expression of sensations, movement, and space, authors in literary texts are able to transform abstract themes into tangible experiences for readers, significantly deepening their understanding. From the perspective of cognitive tools, the bodily code helps readers connect abstract concepts with concrete physical experiences in the images of the world. Cultural symbols convey rich cultural connotations, reflecting human cognition of the world and the expression of emotions in various cultural contexts. The merging of different media: film, television, and games — defines the *prospects* for further studying media metaphorology, particularly the body metaphor, which often penetrates the texts of contemporary fiction from media texts.

Key words: literary metaphor; bodily code; cognitive function; sensory experience; textual analysis; fiction.

Introduction

Literary metaphor has long been considered the main manifestation of language art, and the body as the basis of human perception of the world plays an important role in the construction of metaphor. In recent years, the cognitive functions of the body code in fiction text have been the focus of attention. This problem is at the intersection of cognitive linguistics and literary studies. The bodily code not only conveys emotions through sensory perceptions (touch, sight, hearing), but also displays abstract concepts through action and spatial metaphors. For example, in Dante's *Divine Comedy*, the bodily movements of "rising" and "falling" are metaphors for moral nobility and degradation; in classical Chinese poetry, *cinema凭栏* (*píng lán*, "leaning against the fence") is often used as a metaphor for solitude or contemplation [14, p. 56–57].

In this paper, the bodily code is examined through the prism of the theory of cognitive metaphor, and the mechanisms of its functioning in literary texts and ways of influencing the reader are investigated. The analysis of literary works in different cultural contexts allows us to reveal the universality and specificity of the body metaphor and offers a new way of its interpretation for literary studies.

1. The theoretical basis of the body code: the interaction between cognition and metaphor. Before discussing the role of the body code in literary metaphor, it is necessary to analyze its theoretical basis. There is an inseparable relationship between cognition and metaphor that forms the basis for the functioning of the corporeal code. Cognitive linguistics offers a unique perspective for understanding this complex relationship, and body metaphors, being a key part of it, occupy an important place in literary creation and interpretation.

1.1. Body Metaphors in Cognitive Linguistics. Cognitive linguistics is developing against the theoretical background of second-generation cognitive science and empirical philosophy. It opposes the mainstream linguistic viewpoint of transformational generative grammar by advocating that the creation, learning and use of language is closely related to human cognition and that cognitive abilities are fundamental to human knowledge [5, p. 12–15]. George Lakoff and Mark Johnson, in their authoritative work *Metaphors We Live By*, make it clear that the essence of metaphor is to understand abstract concepts through bodily experience. For example, the metaphor "time is space" is often said to derive from the experience of moving the body in space, and the sustained expressions "the future is ahead" and "the past is behind" [14, p. 34] illustrate how the concept of time is perceived and expressed through spatial experience.

In literature, such metaphors are often realized through physical actions or sensory images. In Marcel Proust's *Memories of a Watery Year*, "the taste of Madeleine's cake" [9] triggers a flood of mem-

ories, and the taste sensation is cleverly transformed into a metaphor for time. When the protagonist tastes the Madeleine cake, the memories of the past come upon him like a tidal wave, and this association between taste and time is a vivid embodiment of bodily experience in literary metaphors.

Among cognitive metaphors, structural, orientational, and ontological metaphors are distinguished. In literature, these types of metaphors can be conveyed figuratively by means of the bodily code. In Richard III, William Shakespeare skillfully metaphorizes the corruption of the state through the deformed body, directly correlating the deformation of the body with political chaos, forming a typical structural metaphor [10, p. 45–46]. Richard III's deformed body resembles the turbulent and corrupt state at that time, so readers can intuitively feel the metaphorical implication.

1.2. Systemicity of the Body as a Textual Symbol. The body code forms a complete system of symbols in literary creation, covering many levels and playing a crucial role in expressing and conveying textual meaning. At the level of sensory symbols, many literary works convey rich emotions and meanings through the depiction of bodily sensations. In *The Dream of the Red Chamber*, the tears 泪眼 (lèi yǎn) of Daiyu (黛玉) become a symbol of emotional vulnerability. Daiyu often washes her face with her tears, and as Cao Xueqin (曹雪芹) intends, her tears seem to be an outward expression of her innermost feelings, a metaphor for the delicacy and fragility of her emotions under feudalism [12, p. 67].

Action symbols also have powerful ideological functions. In Ernest Miller Hemingway's story "The Old Man and the Sea", the repeated description of Santiago's action of "holding on to the fishing line" is a deep metaphor for the old man's spiritual quality of perseverance. In his persistent struggle with the sea and the big marlin, Santiago always holds the fishing tackle tightly [3, p. 34–35], and this action becomes a symbol of his indomitable spirit in the face of adversity.

Spatial symbols also have a unique significance in literature. In Franz Kafka's (František / Franz Kafka) novel *The Castle*, the spatial imagery of the "inaccessible castle" conveys a sense of physical powerlessness. The protagonist tries his best to get into the castle, but is unable to do so. The castle seems to be an unattainable goal [4, p. 89–90], symbolizing the physical and mental powerlessness of man in the face of overbearing social order and rules.

This symbolic system activates the meaning of the text through the reader's embodied cognition, allowing abstract themes to be visualized. In Dante's *Divine Comedy* (Dante Alighieri), the bodily movements of "rising" and "falling" [14, p. 56–57] not only represent a metaphor for orientation, but also transform abstract moral judgments into tangible bodily movements through the reader's perception of physical space. By reading, one can personally feel the emotional ups and downs and moral choices of the protagonist in the stages of "rise" and "fall". This gives one a deeper understanding of the author's intent and the moral concepts he or she conveys in the work.

2. Textual Embodiment of Body Codes: Representation of Feelings and Emotions. The embodiment of body code in text is multidimensional, and the representation of feelings and emotions is especially significant in it. Through the depiction of sensory sensations such as touch and sight, literary works can subtly convey emotions and create a rich textual world. This juxtaposition enhances the emotional tension of the text, allowing the reader to gain a deeper understanding of the subtext of the work.

2.1. Tactile Metaphor and the Communication of Emotion. Touch is often used in literary works to create a sense of intimacy or alienation and becomes a powerful tool for conveying emotion. For example, Haruki Murakami (村上春树) describes in "The Norwegian Wood" that "Naoko's hands are as cold as snow" [20], and this tactile description is a vivid metaphor for the psychological barrier between Naoko and the outside world. Naoko's inner loneliness and closedness are conveyed to the reader through this pair of cold hands, making the insurmountable emotional distance between her and other people deeply felt.

In Eileen Chang's *The Book of Golden Locks* (张爱玲), the expression "The tangram bracelet hurts" ("七巧的手镯硌得生疼") shows Qixiao's deep emotional repression. The heavy bracelet makes Qixiao feel physical discomfort, which is a symbol of the distorted emotional suppression and pain experienced in the feudal family [24, p. 76–77]. This tactile code evokes empathy through the reader's bodily memory, greatly enhancing the emotional tension of the text.

In Yang Zhouping's (杨舟平) novel *Snow Tracks in Spring*, the tactile experience "雪路难行" ("It is difficult to walk on snow-covered roads") is not only a description of physical difficulties, but also a metaphor for the cultural difficulties of intellectuals in the midst of social change. The author cleverly turns the tactile perception of "足迹深深印在雪地" ("Footprints deeply imprinted on the snow") [22, p. 45–46] into a metaphor of interference with reality. The reader feels every step of the protagonist making a difficult crossing on the snow-covered road, and then appreciates the confusion and struggle faced by the intellectuals of the historical period described. This metaphor embodies the deep cultural meaning of this tactile code.

2.2. Visual Metaphors and Power Relations. Visual codes are often closely linked to narratives of power in literature, revealing the discipline of power over individuals through the experience of "watching" the body. In the novel *1984*, George Orwell used the visual symbol of "the eyes of Big Brother" [7, p. 56–57] to refer to the omnipresent surveillance. In the totalitarian society depicted in the novel,

the “eyes of Big Brother” constantly watch people’s every move, individuals have no privacy and the authorities control individuals in all aspects through this visual surveillance.

In Lu Xun’s novel *Medicine* (鲁迅), the visual images of 人血馒头 (rén xuè mántou, “Steamed human blood buns”) [18, p. 34–35] are a profound metaphor for society’s painful gaze. In the novel, people’s blind pursuit of 人血馒头 reflects people’s ignorance and stupor in the society at that time, and this visual depiction reveals the mental state of people under the power structure of the society, and the influence of the distorted view of power on people’s consciousness.

Visual metaphors show obvious differences in texts belonging to different cultures. In Western literature, the visual symbol “cross” often carries the meaning of redemption, such as in Fedor Dostoevsky’s novel *Crime and Punishment*, where the protagonist, Rodion Raskolnikov, seeks spiritual redemption through the depiction of episodes related to the crucifixion [1]. In classical Chinese poetry, visual images of 凭栏 [píng lán] are most often directed toward solitude or contemplation, such as in Liu Yong’s “Eight Sounds of Ganzhou” (柳永), where the poet writes: “不忍登高临远，望故乡渺邈，归思难收。叹年来踪迹，何事苦淹留？想佳人、妆楼颙望，误几回、天际识归舟。争知我，倚栏杆处，正恁凝愁！” [16, p. 67–68]. Here 倚栏 (yǐ lán), synonymous with 凭栏 (píng lán, “leaning against the fence”) conveys the emotional state of the protagonist: loneliness and longing for her hometown. This difference is due to the unique ways of encoding visual symbols in different cultural representations.

3. Action Codes and Spatial Metaphors: Dynamic Meaning Generation. Movement codes and spatial metaphors are intertwined with each other in literary works, and together they contribute to the dynamic meaning generation in texts. Body movements not only play a role in plot development but also reflect the psychological state of characters, and spatial metaphors reflect cognitive differences in different cultures through the position and experience of the body in space, giving the text a rich cultural connotation.

3.1. The narrative function of action metaphors. Body movement plays an important role in literary narrative, which can promote the development of plot and deeply draw the psychological state of characters. In *One Hundred Years of Solitude*, Gabriel José de la Concordia García Márquez describes a long repetitive action, “Colonel Aureliano makes a small goldfish” [6], which is a metaphor for the state of loneliness. Colonel Aureliano makes little goldfish day after day and then melts them down and makes them again. This repetitive action is similar to his lonely life, which is a continuous cycle without end. It emphasizes the hero’s unbreakable loneliness in his heart.

Fugui in Yu Hua’s (余华) novel “To Live” “弯腰插秧” (“bends over to plant seedlings”) [23, p. 78–79]. This has become a metaphor symbolizing life’s resilience. Having gone through countless trials in life, Fugui remains faithful to the land, and planting the rice sprouts obliquely becomes a symbol of his persistent survival. He, like the crops on the land, always perseveres despite the wind and rain, reflecting the strength of life, the pull of life despite suffering.

In Xiao Feng’s (肖瑞峰 Xiao Ruifeng) novel “Between the Lake and the Mountain”, the core of the plot is the suicide of the protagonist Jin Gangqiang [16, p. 45–46], which is not only a simple plot move but also a metaphor for spiritual collapse. Through this symbol of extreme action, the author reveals the deep existential dilemma that people face in the contradictions of urban and rural culture. In the urban-rural cultural conflict, Jin Gangqiang is caught in a spiritual dilemma due to his lack of sufficient cultural capital: he decides to commit suicide. This plot makes the reader think deeply about social reality and the fate of individuals.

3.2. Cultural Differences in Spatial Metaphors. The position and experience of the body in space reflect cognitive differences in different cultural contexts, and spatial metaphors have distinctive cultural features of encoding in literary works. In Western literature, ‘wilderness’ is often used as a metaphor for freedom, such as in Walt Whitman’s *Leaves of Grass*, where the desire for a free and unbridled life is expressed through the depiction of wilderness [11, p. 34–35]. The expanse of wilderness symbolizes boundless freedom, allowing people to get rid of restrictions and get complete freedom.

In ancient Chinese poems, the act of “climbing to the heights” is mainly associated with nostalgic feelings. Thus, the eighth-century poet Du Fu (杜甫) in the poem “登高” [dēnggāo] (“Climbing to the top”) writes: “风急天高猿啸哀，渚清沙白鸟飞回。无边落木萧萧下，不尽长江滚滚来。万里悲秋常作客，百年多病独登台。艰难苦恨繁霜鬓，潦倒新停浊酒杯”。 The poet climbed high and looked into the distance, the desolate autumn landscape before his eyes evoked a deep longing for his hometown, and the spatial act 登高 [dēnggāo] became a support for his nostalgic feelings [15, p. 67–68].

Cross-cultural comparison of spatial metaphors can further deepen the understanding of literary works. For example, in Japanese literature, harakiri is a metaphor for honor, and Yukio Mishima’s depiction of this action (平岡公威) in “Kinkakuji” demonstrates the unique understanding and pursuit of honor in this cultural context [19]. In Western literature, in contrast, the spatial symbol “cross” carries the meaning of redemption, such as in Fedor Dostoevsky’s *Crime and Punishment*, discussed above. This distinction requires the reader to have appropriate knowledge of the cultural context when interpreting literary works in order to accurately decipher the deep meaning of the body metaphors.

4. Cross-Cultural Comparison of Body Codes: Universality and Uniqueness. Body codes across cultures possess both universality based on the common human physiological basis and uniqueness due

to their unique cultural contexts. Through an in-depth discussion of universality and uniqueness, we can better understand the rich subtext of the body code in literary metaphors as well as the profound influence of cultural factors on it.

4.1. Universality: common bodily experiences. Despite significant differences in language, customs, and other aspects, different cultures exhibit a striking universality in some aspects of bodily codes. This universality stems from the common physiological basis of human beings, making some body metaphors have similar meanings across cultures. For example, “heartbeat” is a common metaphor for tension in many cultures. In the novel *The Tell-Tale Heart*, Edgar Allan Poe demonstrates his protagonist’s fear and anxiety by showing how fast his heart beats when he is nervous [8, p. 56–57], and this heartbeat metaphor resonates across cultures.

Similarly, “smile” symbolizes benevolence in most cultures. In *Birds of a Feather*, Rabindranath Tagore (রবীন্দ্রনাথ ঠাকুর) conveys warmth and friendliness through the depiction of smiles in many situations [21, p. 34–35], and this universal perception of smiles allows readers of different cultures to experience the kind feelings embedded in the work. Regarding touch, across cultures, ‘warmth’ and ‘cold’ are often associated with emotional intimacy. When people feel warm, they often tend to associate it with intimate and comforting experiences, whereas when they feel cold, they may experience feelings of alienation and loneliness, reflecting the universality of the bodily code, in terms of tactile perception and emotional associations [13, p. 78–79].

4.2. Uniqueness: differences in coding in culture. Cultural contexts are like a unique coding system endowing bodily codes with unique meanings. We wrote above, in §2.2, that classical Chinese poetry uses the cinema “凭栏” (“leaning against the fence; leaning on the fence”) as a metaphor for loneliness. However, in Western European literature, “leaning on the fence” means “observing the outside world”, such as in the novel *Madame Bovary* by Gustave Flaubert, Emma looks at the fence, which shows her curiosity and desire to see the beautiful world outside. This difference is due to the different emotional perception of space in different cultures. In Chinese culture, “leaning against the fence” is often associated with the expression of inner emotions. Leaning against the fence, a person contemplates the past, going over it in memory, or feels the present. And no one disturbs him, he is alone. In Western European culture, on the contrary, more emphasis is placed on man’s observation of the outside world, and the fence is the boundary that is closest to the object of observation and information about it. This difference in cultural code requires cross-cultural knowledge on the part of the reader.

Conclusion

Thus, as a result of this study, it has been established that the bodily code plays an important role in the creation of literary metaphors, fulfilling a dual function: a cognitive tool and cultural symbols. Through the embodied expression of sensation, movement and space, literary texts can transform abstract themes into tangible experiences for readers, significantly deepening their understanding of the works. In terms of cognitive tools, the bodily code helps readers connect abstract concepts to concrete physical experiences to better understand the meaning of the work; in terms of cultural symbols, it carries rich cultural connotations, reflecting human cognition of the world and expression of emotions in different cultural contexts.

With the development of time, future research can further explore the evolution of bodily codes in the digital reading era. In digital reading contexts, reading methods and experiences are changing significantly, and the form of interaction between body and text is also changing, which has implications for the understanding and use of bodily codes. In addition, new body metaphors are also an important area of cross-media narratives and deserve scholarly study. The confluence of different media: film, television, and games, demonstrates the importance of studying media metaphors, including body metaphor, often infiltrating recent literature. An in-depth study of the aspects we have touched upon will give us a fuller understanding of the role and significance of the bodily code in literature and media.

References I

1. Достоевский Ф. М. Преступление и наказание. *Собр. соч.* : в 15 т. Ленинград : Наука, 1989. Т. 5. 576 с.
2. Фатех Г. С. Соматичні вислови як маркери феномену тілесності в художньому тексті. *Мова* : науково-теоретичний часопис з мовознавства. Одеса : Астропринт, 2024. № 42. С. 69–75. DOI : 10.18524/2307–4558.2024.42.325843.
3. Hemingway E. *The Old Man and the Sea*. New York: Scribner, 1952. 128 p. URL : <https://www.simonandschuster.com/books/The-Old-Man-and-the-Sea/Ernest-Hemingway/9780684801223/>
4. Kafka F. *Das Schloss*. Berlin : Wolff, 1926. 316 p. URL : <https://www.projekt-gutenberg.org/kafka/schloss/>
5. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p. DOI: 10.7208/chicago/9780226470993.001.0001/
6. Márquez, G. G. *Cien años de soledad*. Москва : Капо, 2000. 416 с.
7. Orwell, G. 1984. London: Secker & Warburg, 1949. 328 p. ISBN: 978–0–14–118776–1.
8. Poe, E. A. *The Tell-Tale Heart*. *Pioneer*. Boston, 1843. Vol. 1. No. 1. P. 29–31. URL : <https://www.eapoe.org/works/tales/thearta.htm/>

9. Proust M. *À la recherche du temps perdu*. Paris : Gallimard, 1968–1969. 2400 p.
10. Shakespeare W. *Richard III*. London : Penguin, 1999. 448 p. ISBN: 978-0-14-071485-8.
11. Whitman, W. *Leaves of Grass*. New York : Self-published, 1855. 95 p. URL : <https://www.loc.gov/item/11027273/>
12. 曹雪芹. *红楼梦*. 北京: 人民文学出版社, 1996. 567 页. ISBN : 978-7-02-000220-5.
13. 触觉与情感研究. 北京: 社会科学文献出版社, 2008. 340 页. ISBN : 978-7-5097-0123-4.
14. 但丁. *神曲*. 北京: 人民文学出版社, 2002. 567 页. ISBN: 978-7-02-003498-5.
15. 杜甫. *登高*. 唐诗选. 北京: 中华书局, 2001. 112–113 页. ISBN : 978-7-101-02891-1.
16. 湖山之间. 北京: 人民文学出版社, 2015. 280 页. ISBN: 978-7-02-010950-1.
17. 柳永. *八声甘州*. 宋词选. 北京: 中华书局, 2000. 45–46 页. ISBN : 978-7-101-02420-3.
18. 鲁迅. *药*. 北京: 人民文学出版社, 1951. 89 页. ISBN : 978-7-02-005023-7.
19. 三島由紀夫. *金閣寺*. 東京: 新潮社, 1956. 256 ページ.
20. 村上春樹. *ノルウェイの森*. 東京: 株式会社講談社, 1987. 424 ページ.
21. तगोरे आर. *स्टे बर्डस*. लंदन : मैक्सिमलन, 1916. 120 प.
22. 杨丹平. *立春踏雪记*. 北京: 作家出版社, 2010. 320 页. ISBN: 978-7-5063-5678-7.
23. 余华. *活着*. 北京: 作家出版社, 1993. 191 页. ISBN: 978-7-5063-6178-1.
24. 张爱玲. *金锁记*. 上海: 上海杂志社, 1943. 210 页. ISBN: 978-7-5302-1023-7.

References II

1. Dostoevsky, F. M. (1989), “Crime and Punishment”, *Collected Works* : in 15 volumes [“Prestupleniye i nakazaniye”, *Sobranie sochineniy* : v 15 tomakh], Nauka publishing house, Leningrad, Vol. 5, 576 p.
2. Fateh, H. Ie. (2024), “Somatic expressions as markers of the phenomenon of corporeality in a literary text”, *Mova / Language* [“Somatychni vyslovy yak markery fenomenu tilesnosti v khudozhnomu teksti”, *Mova* : naukovo-teoretychnyi chasopys z movoznavstva], Odesa I. I. Mechnikov National University, Astroprint publishing house, Odesa, Vol. 42, pp. 68–75. DOI : 10.18524/2307-4558.2024.42.325843.
3. Hemingway, E. (1952), *The Old Man and the Sea*, Scribner, New York, 128 p. Available at : <https://www.simonandschuster.com/books/The-Old-Man-and-the-Sea/Ernest-Hemingway/9780684801223/>
4. Kafka, F. (1926), *Das Schloss*, Wolff Publishers, Berlin, 316 p. Available at : <https://www.projekt-gutenberg.org/kafka/schloss/>
5. Lakoff, G., Johnson, M. (1980), *Metaphors We Live By*, University of Chicago Press, Chicago, 242 p. DOI : 10.7208/chicago/9780226470993.001.0001.
6. Márquez, G. G. (2000), *Cien años de soledad*, Karo Publishers, Moscow, 416 p.
7. Orwell, G. (1949), *1984*, Secker & Warburg, London, 328 p. ISBN : 978-0-14-118776-1.
8. Poe, E. A. (1843), “The Tell-Tale Heart”, *Pioneer*, Boston, Vol. 1, No. 1, pp. 29–31. Available at : <https://www.eapoe.org/works/tales/thearta.htm/>
9. Proust, M. (1968–1969), *À la recherche du temps perdu*, Gallimard, Paris, 2400 p.
10. Shakespeare, W. (1999), *Richard III*, Penguin, London, 448 p. ISBN : 978-0-14-071485-8.
11. Whitman, W. (1855), *Leaves of Grass*, Self-published, New York, 95 p. Available at : <https://www.loc.gov/item/11027273/>
12. Cao, X. (1996), *Dream of the Red Chamber* [Hónglómèng], People’s Literature Publishing House, Beijing, 567 p. ISBN : 978-7-02-000220-5.
13. *Research on Tactility and Emotions* (2008) [Chùjué yǔ qínggǎn yánjiū], Social Sciences Academic Press, Beijing, 340 p. ISBN : 978-7-5097-0123-4.
14. Dante (2002), *The Divine Comedy* [Shénqǔ], People’s Literature Publishing House, Beijing, 567 p. ISBN : 978-7-02-003498-5.
15. Du, F. (2001), “Climbing the Heights”, *Selected Tang Poetry* [“Dēnggāo”, *Tángshī xuǎn*], Zhonghua Book Company, Beijing, pp. 112–113. ISBN: 978-7-101-02891-1.
16. *Between Lakes and Mountains* (2015) [Húshān zhī jiān], People’s Literature publishing house, Beijing, 280 p. ISBN : 978-7-02-010950-1.
17. Liu, Y. (2000), “Eight Beats of Ganzhou”, *Selected Song Ci Poetry* [“Bā shēng gānzhōu”, *Sòngcí xuǎn*], Zhonghua Book Company, Beijing, pp. 45–46. ISBN : 978-7-101-02420-3.
18. Lu, X. (1951), *Medicine* [Yào], People’s Literature publishing house, Beijing, 89 p. ISBN : 978-7-02-005023-7.
19. Mishima, Y. (1956), *The Temple of the Golden Pavilion* [Kinkaku-ji], Shinchosha, Tokyo, 256 p.
20. Murakami, H. (1987), *Norwegian Wood* [Noruwei no mori], Kodansha LTD, Tokyo, 424 p.
21. Tagore, R. (1916), *Stray Birds* [Uṛanta pākhi], Macmillan, London, 120 p.
22. Yang, Zh. (2010), *Snow Traces in Early Spring* [Lìchūn tàxuě jì], Writers publishing house, Beijing, 320 p. ISBN : 978-7-5063-5678-7.
23. Yu, H. (1993), *To Live* [Huózhe], Writers publishing house, Beijing, 191 p. ISBN: 978-7-5063-6543-7.
24. Zhang, A. (1943), *The Golden Cangue* [Jīnsuǒ jì], Shanghai Magazine Press, Shanghai, 210 p. ISBN : 978-7-5302-1023-7.

СТЕПАНОВ Євгеній Миколайович,

доктор філологічних наук, професор, професор Інституту іноземних мов Хунаньського педагогічного університету; вул. Лушань, 36, район Юелу, м. Чанша, 410081, пр. Хунань, Китай; тел.: +86 17570751005; e-mail: stepanov175@163.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5441-9822>.

ЛО Січен,

магістрант Інституту іноземних мов Хунаньського педагогічного університету; вул. Лушань, 36, район Юелу, м. Чанша, 410081, пр. Хунань, Китай; тел.: +86 17688661573; e-mail: 2645093938@qq.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-2865-9109>.

КОГНІТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТІЛЕСНОГО КОДУ ЛІТЕРАТУРНОЇ МЕТАФОРИ

Анотація. *Метою* цієї статті є дослідження когнітивної функції тілесного коду в художній метафорі літературних текстів і функціонування цього коду в тексті. У процесі аналізу тілесної метафори в художній літературі розкривається її роль як когнітивного інструмента у конструюванні змісту тексту. У *результаті* аналізу вдалося з'ясувати, що тілесний код є важливим засобом впливу тексту на читача. На прикладі класичних творів письменників із країн Західної Європи, Латинської Америки, Росії, Китаю та Японії у роботі досліджено, як тілесні метафори залучені до створення та передачі значень через сенсорний досвід, символи руху та просторове сприйняття. Зроблено *висновки* про те, що тілесний код відіграє важливу роль у створенні літературних метафор, які виступають когнітивним інструментом культурної символізації через мову. Завдяки втіленому вираженню відчуттів, руху та простору автори в літературних текстах здатні перетворювати абстрактні теми на відчутні досвіди для читачів, значно поглиблюючи їхнє розуміння авторського задуму. З точки зору когнітивних інструментів, тілесний код допомагає читачам зв'язати абстрактні концепції з конкретними фізичними досвідами у картинах світу. Культурні символи передають багаті культурні конотації, відображаючи людське пізнання світу та вираження емоцій у різних культурних контекстах. Злиття різних медіа: кіно, телебачення та ігор — визначає перспективи подальшого вивчення медійної метафорики, зокрема метафори тіла, яка часто саме з медійних текстів проникає в тексти сучасної художньої літератури.

Ключові слова: літературна метафора; тілесний код; когнітивна функція; сенсорний досвід; текстуральний аналіз; художня література.

Статтю отримано 9.04.2025 р.

DOI: <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2025.43.336632>

УДК 811.163.2'373.74:303.725.22

АРЕФЬЄВА Наталія Георгіївна,

доктор філологічних наук, професор кафедри суспільних наук Одеського національного медичного університету; вул. Ольгівська, 13, м. Одеса, 65082, Україна; професор кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 0958663287; e-mail: n.arefieva@onu.edu.ua; ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0002-4974-9157>.

СОНЦЕ В ДЗЕРКАЛІ БОЛГАРСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Анотація. *Метою* статті є аналіз концепту «сонце» в болгарській фразеології. *Об'єкт* дослідження становлять фраземи, що групуються навколо цього концепту; *предмет* — їхня лінгвокультурна своєрідність. У студії в межах лінгвокультурологічного підходу використано як загальнонаукові методи — описовий і порівняльний, метод аналізу та синтезу, так і суто лінгвістичні, зокрема метод лінгвокультурної інтерпретації, концептуальний аналіз, метод структурно-семантичного моделювання. *Наукова новизна* розвідки визначається тим, що вперше у зарубіжній і вітчизняній лінгвістиці досліджено концепт «сонце» на матеріалі болгарської загальнонародної і діалектної фразеології на тлі фразеології інших слов'янських мов, зокрема української і російської. Отримані результати дослідження дають змогу дійти *висновків* насамперед щодо сакралізації сонця в усіх трьох мовах, яке співвідноситься з релігійним кодом культури, вирізняється винятково позитивним забарвленням, що сягає своїм корінням архаїчної традиції вшанування сонця і пов'язано зі сформованою в межах цієї традиції усталеною системою народних обрядів, ритуалів і звичаїв. Водночас, проведене дослідження дає змогу акцентувати на деяких відмінностях в уявленні сонця в різних фразеологічних картинах світу та його асоціаціях із чимось буденним і звичним. *Практична цінність* полягає в можливому використанні результатів дослідження в галузі фразеології, лінгвокультурології, етнолінгвістики, когнітивної лінгвістики, лінгвосоціології, міжкультурної комунікації, перекладознавства. *Перспективи* дослідження вбачаємо у подальшому ґрунтовному вивченні болгарської фразеологічної картини світу в межах астрономічного лінгвокультурного коду.

Ключові слова: болгарська фразеологія, концепт «сонце», лінгвокультурний код, фразеологізм, фразеологічна картина світу, українська мова, російська мова.

Постановка проблеми. Концепт «сонце» — один із найважливіших складових астрономічного лінгвокультурного коду, дослідження якого в сучасних лінгвістичних студіях набуває все більшої

актуальності і характеризується насамперед залученням фразеологічного матеріалу, загальнонародного, і діалектного, як найяскравішого й найобразнішого підґрунтя для лінгвокультурологічних, концептологічних, етнолінгвістичних досліджень, досліджень із теорії і практики перекладу та міжкультурної комунікації.

Зв'язок із попередніми та суміжними дослідженнями. Дослідження *астрономічного* лінгвокультурного коду загалом, окремих концептів, що його наповнюють, і концепту «сонце» зокрема на матеріалі фразеології представлено в деяких попередніх наших роботах (дивіться, наприклад, один із розділів нашої докторської дисертації «Фразеологія російських переселенських говірок Півдня України: лінгвокультурологічний та лексикографічний аспекти» [2, с. 259–265] або дослідження концепту «небо» в межах цього ж коду на матеріалі болгарської фразеології [1]). Дослідження астрономічного (астрального) коду на матеріалі української фразеології відображено в монографії Л. В. Савченко «Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти» [14, с. 169–170]; на матеріалі російської, української, румунської фразеології — у роботах Н. І. Арікової [3; 4]. Цікавими видаються спостереження щодо сакралізації сонця у болгарській міфології та фольклорі в науковій розвідці А. Калоянова й Д. Анчевої [11]; у глибокому аналізі культурної семантики архаїчних фразеологізмів, *чес. zlaté prasátko* та *сонячний зайчик* (*рос. солнечный зайчик*, *білор. сонечны зайчик*), — у роботі Л. І. Даниленко [7]; у перекладознавчому аспекті на матеріалі деяких слов'янських і англійських сталих сполук, що віддзеркалюють міфологічне підґрунтя *сонця* і *місяця*, — у роботі О. І. Гляді і І. М. Дерік [9]. Зокрема, Л. В. Савченко, запропонувавши розгалужену класифікацію етнокодів народної духовної культури, в межах астрального етносубкоду культури виокремлює *солярний, селенарний та астрологічний* етномікрокоди, які закарбовують уявлення давньої людини про *сонце, місяць* і *зірки* [14, с. 170]. Н. І. Арікова, дослідивши базові складові астрономічного лінгвокультурного коду на матеріалі української, російської і румунської фразеології, відзначає виключно позитивну символіку сонця в усіх трьох мовах; проте, за спостереженнями авторки, у порівнянні з концептом «небо» сонце виявилось менш репрезентативним [4, с. 52–53].

Формулювання завдань. Мета дослідження полягає у визначенні лінгвокультурної своєрідності болгарських фразеологічних одиниць (далі ФО), що групуються навколо концепту «сонце» (*болг.* «слънце»), на тлі інших слов'янських мов, зокрема української і російської, що зумовлює постановку таких завдань: 1) здійснити суцільну вибірку фразеологізмів болгарської мови, які вербально або семантично відбивають концепт «сонце»; 2) з'ясувати лінгвокультурний зміст таких фразеологізмів; 3) визначити спільне й відмінне у фразеологічному відбитті концепту «сонце» в болгарській, українській і російській мовах.

Матеріал і методи дослідження. Матеріал розвідки становили болгарські фраземи, що групуються навколо концепту «сонце» (усього 43 фраземи); джерелом фактичного матеріалу — фундаментальні Фразеологічні словники болгарської мови: «Фразеологічен речник на българския език» (далі ФРБЕ) і «Нов фразеологічен речник на българския език» (далі НФРБЕ). Залучено дані деяких Фразеологічних та загальних словників української і російської мов, зокрема регіональних: «Фразеологічний словник української мови» (уклад. В. М. Білоноженко та ін., далі ФСУМ 1993); «Фразеологічний словник української мови» В. Д. та Д. В. Ужченків (далі ФСУМ 1998), «Фразеологічний словник східнослов'янських і степових говірок Донбасу» цих же авторів (далі ФССССГД); підготовлений і виданий нами у 2020 році «Фразеологічний словник російських говірок Одещини» (далі ФСРГО); інші словники і наукові розвідки, присвячені дослідженню концепту «сонце».

У студії в межах лінгвокультурологічного підходу використано як загальнонаукові методи — описовий і порівняльний, метод аналізу та синтезу, так і суто лінгвістичні: метод лінгвокультурної інтерпретації, концептуальний аналіз, метод структурно-семантичного моделювання.

Наукова новизна розвідки визначається тим, що концепт «сонце» на матеріалі болгарської фразеології вперше у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці розглянуто на тлі інших слов'янських мов, зокрема української та російської.

Виклад основного матеріалу дослідження. У підґрунті осмислення сонця в народній свідомості лежать багатотомкові народні спостереження.

Сонце у болгарській фразеології представлено дуально. З одного боку, Сонце — сакральна субстанція (І. Георгієва акцентує на широкому розповсюдженні культу сонця на болгарських землях ще за часів кам'яного віку [6, с. 21–22]), що віддзеркалює, приміром, діалектна ФО *пикал сьм срещу слънцето* (*букв. мочився на сонці*) — *ірон.* «не мати жодних гріхів, бути невинним» [ФРБЕ, т. 1, с. 118]. Сакралізація сонця вербалізована і в інших слов'янських мовах. Недарма звертання «сонечко», «сонце» активно вживаються в східнослов'янських мовах та вирізняються винятково позитивним забарвленням, транслюючи конотації ніжності, ласки і любові, тобто «материнські», «сакральні», «божествені» конотації, пор. ФО *как солнце праведное* — *схв.* «про дуже хорошу людину»: *Маминька май была как сонце праведное, фсєл памагала. Йїє люди дбрым словам паминяють* (Прим., 2017–2018) [ФСРГО, с. 109]; *перм. христово солнышко*; *рос. народн. солнце с землёй женятся* «про прихід літа» [13, с. 28], а також загальновідоме прислів'я *Правда светлее солнца*. Л. В. Савченко зосереджує увагу на космонімах *сонце* і *місяць*, які в культурі набувають образ-

но-метафоричного значення, підкреслюючи їхню кореляцію з опозицією «позитивне — негативне» і сакралізацію Сонця: «Сонце — цар денного Неба, символ центру буття. Не випадково Сонце наділене такими епітетами, як святе, праведне. Його величність підтверджується **ФО під сонцем, місце під сонцем; хай ніколи сонце на мене не засвітить**» [14, с. 170]. В. В. Жайворонок у книзі «Знаки української етнокультури» наводить численні народні сакралізовані найменування сонця як «символу Всевидючого божества, Вищої космічної сили, Центру Буття, Матері Всесвіту, осяяння, слави, величі»: *Око Бдже, Дід-Всевід, Сонце Праведне, Сонце Красне (Пресвітле), Дажбдг, Божич, Білобдг, Яріло, Ладо* та інші, а також фольклорні «Божі» образи Сонця: *святе, чисте, Боже, праведне, благовісне, святочне, священне* [8, с. 564–566]. Показовим також є визначення сонця у «Словнику російської мови» С. І. Ожегова в 3-му та 4-му значеннях: 3) *перен.* чого ‘те, що є джерелом, осередком чогось цінного, високого, життєдайного (висок.)’ **Солнце правды**; 4) ‘гімнастична вправа — обертання тіла навколо турніка (спец.)’. **Крутить солнце** [16, с. 686].

Сонце — чисте (пор. *рос. діал. чистый, как солнце* ‘про чистий, без домішок хліб’: *Хлеб чистый, как солнце* [СРНГ, с. 270]) та вічне: **доки (поки) [й] світу (світа, світ) [й (та)] сонця** — 1) ‘ніколи’: — *Дивувались на шотландську волю І сторонній, чужій люди. Всі казали: «Поки світа сонця, у ярмі шотландський люд не буде!»* (Леся Українка. Роберт Брюс, король шотландський.); 2) ‘довіку, весь час; вічно’: — *Щоб ти ходив, поки світу та сонця!* (М. Номис.). *Казала вона [Марта] мені: — Лише минеться та й забудеться, а добре — довіку зостанеться добрим, житиме поміж людьми поки й світу сонця!* (Мирний) [ФСУМ 1993, с. 788]; *рос. когда солнце задом оборотится — народн., жарт.* ‘ніколи’ [БСРП, с. 630].

Водночас, у фразеології, що пов’язана із концептом «сонце», оприявлено таке: навіть ідеальні речі мають певні недоліки, пор.: **и слънцето има петна** (*букв.* і сонце має плями) — *книж.* ‘вживається, щоб акцентувати, що жодна людська справа, навіть дуже досконала, має певні незначні недоліки’ [НФРБЕ, с. 103]; *рос. и на солнце есть пятна* ‘у світі немає нічого, позбавленого недоліків; немає повної досконалості’ [ІЭС, с. 655].

«Сонцю присвячували великі старовинні празники — Різдво, Купала, Коляда та ін.; разом із тим це пов’язано з віруваннями, за якими в дні великих свят сонце на сході переливається різними кольорами; про це явище кажуть: *сонце грає, скаче, стрибає, танцює, гуляє, дрижить, тріпоче, двоїть-ся, кружляє, кланяється, міняється, квітне, красується, до вінця іде, жениться...*», — зазначає В. В. Жайворонок [8, с. 564]. Зв’язок із святами, присвяченими вшануванню Сонця, закарбовують фразеологізми як усталені знаки культури, що здатні приховувати глибинну архаїчну символіку. Так, у підґрунті внутрішньої форми *рос. одес. ФО Ванька-ветанька і Ваня-рутютю* зі значенням ‘сонечко’ лежать міфологічні уявлення давніх слов’ян, пов’язані саме із солярним культом, а південноросійські найменування сонечка, демінутиви «Ваня» / «Ванька», закарбовують архаїчний мотив весілля Сонця — ключовий мотив Іванова дня, в якому Сонце і міфічний наречений Іван стають еквівалентними, докладніше про це див.: [2, с. 75–80]. Шлюбну символіку сонця, архаїчне уявлення про нього як нареченого віддзеркалює *діал. рос. ФО первое солнышко арх.* ‘про першого чоловіка’ [БСРП, с. 631].

Зауважимо, що численні сталі вислови на позначення різноманітних метеорологічних явищ, пов’язаних із сонцем, знайшли відображення у словниках, загальних та фразеологічних, порівняймо, наприклад, *рос. ФО солнце играет — народн.* ‘про особливе оптичне явище, пов’язане із сонцем, космічну «гру», що фіксується насамперед на Великдень, Іванов, рідше Михайлів день і Різдво’ [ІЭС, с. 655], а також наведені в «Словаре русских народных говоров» **ФО солнце в рукавицах (в рукавичках)** ‘райдужні або білі кола, плями тощо навколо Сонця, що виникають внаслідок заломлення або відбиття світла крижаними кристалами у верхніх шарах атмосфери’ та **солнце с крестом, солнце с кругами (в кругу), солнце со столбом, солнце с ушами** у тому ж значенні; **сонце в рукавице** ‘про сонце, облямоване туманною смугою, що віщує вітряну погоду (за народними прикметами)’: *Если солнце в рукавице — ветер будет. Вокруг солнца большой круг — это солнце в рукавице; солнце зубы лупит* та *солнце слезится* ‘йде дощ і одночасно світить сонце’; **солнце нагораєт** ‘про захід сонця, коли західна частина неба набуває червонуватого кольору, що за народними прикметами пов’язано з настанням поганої погоди’: *Когда красный закат, говорят солнце нагораєт; если летом, дак это к плохой погоде, дождь или ветер будет; а если зимой, то это к холоду; солнце обмираєт* ‘про сонячне затемнення’: *У нас было в тот год страшно дело. Когда солнце обмираєт, темно-темно делается* [СРНГ, с. 272].

У болгарській фразеологічній картині світу (далі ФКС) опосередковано представлено сонце у фраземах на позначення доволі рідкого метеорологічного явища — дощу при сонці. Характерним для таких фразем є мотив весілля міфологізованих персонажів, переважно тварин, у поодиноких випадках — диявола, і тут анімалістичний / християнський код вдало поєднується з метеорологічним та астрономічним, пор.: **мечка се жени** (*букв.* ‘ведмідь одружується’), **діал. заєка се жени** (*букв.* ‘заєць одружується’), **дявола се жени** (*букв.* ‘диявол одружується’), **лисицата се жени** (*букв.* ‘лисиця одружується’), **таралежа се жени** (*букв.* ‘їжак одружується’) у спільному значенні ‘вживається у випадках, коли одночасно йде дощ і світить сонце’ [НФРБЕ, с. 77], пор. *рос. діал. лисья свадьба* у тому ж значенні [13, с. 22] або *рос. чёртова (бесовская свадьба)* ‘про снігову хуртовину, вихор’

[ИЭС, с. 625]. У наведеній низці ФО простежується глибинне міфологічне підґрунтя фразеологічних образів, створених за спільною структурно-семантичною моделлю: «тварина (ведмідь, заєць, лисиця, їжак) або диявол одружуються». Усі перераховані компоненти-зооніми, так само як і лексичний компонент «диявол», транслюють яскраву багатогаспектну культурну символіку.

Первісність сонця, метафора «сонце — творець» лежить у підґрунті створення діалектної ФО <още> *слънце не го е видяло* (букв. <ще> сонце його не бачило) — діал. ‘абсолютно новий’ [ФРБЕ, т. 1, с. 98].

Сонце уособлює весь світ, пор. ФО *под слънцето* (букв. під сонцем) — книж. ‘у світі, у цьому світі, на землі’ [НФРБЕ, с. 207], укр. *під сонцем* у цьому ж значенні.

Шукати місце під сонцем — означає шукати можливість жити, виживати, пор.: *място под слънцето* (букв. місце під сонцем) — книж. ‘можливість якось жити’: *Търся място под слънцето* [ФРБЕ, т. 1, с. 601]. Сонце тут — символ соціального визнання людини — важливої умови гідного та щасливого життя, пор. укр. *місце під сонцем* ‘певне становище в житті, в суспільстві’ [ФСУМ 1998, с. 110] та рос. *место под солнцем* у тому ж значенні.

Сонце — жива істота, пор.: *хваща ме / хване ме слънцето* (букв. сонце хапає / схопило) — ‘легко, швидко загорати, черніти’: — *Филипе, премести се и ти ... слънцето ще те хване* (Д. Талев, Старата къща) [ФРБЕ, т. 1, с. 466] або укр. діал. *поки сонечко дулі крутитиме* (зі сл. «бути», «перебувати») ‘дуже довго’ [ФССССГД, с. 466]; рос. кар. *солнце пятится* ‘про скорочення світлого часу доби’ [БСРП, с. 631] тощо.

Сонце — мірило правосуддя, пор.: *ще те науча откъде изгрява слънцето* (букв. покажу тобі, звідки сходить сонце) — ‘суворо тебе покараю, жорстоко розправлюсь із тобою (вживається як погроза)’: *Ако някой гъкнеше в околийското управление, щяха да го научат откъде изгрява слънцето* (Г. Караславов, Изчадия адови) [ФРБЕ, т. 2, с. 528]; *ще ти дам да разбереш откъде изгрява слънцето* (букв. покажу тобі, звідки сходить сонце): *Ще ви се изтърси военна команда, ей!* — *викаше отчаян кметът и махаше заплашително с юмрук. Тогава ще разберете вие откъде изгрява слънцето* (Г. Караславов, Обикновени хора). *Гордост на човечеството ли? Да грабна аз една неокастрена, че да ви подбера, та да ви дам да разберете откъде изгрява слънцето!* (Г. Караславов, Да останеше на мене) [Там само]; *ще ти кажа откъде изгрява слънцето* (букв. скажу тобі, звідки сходить сонце): *Ще го науча аз него, като му смъкна кожата това лято!* — *закани се той. Ще му кажа откъде изгрява слънцето!* (Г. Караславов, Снаха) [Там само, с. 529]; *ще видиш (да видиш) откъде изгрява слънцето* (букв. побачиш, звідки сходить сонце) — ‘зле постраждаєш, будеш покараний (загроза)’ [Там само, с. 518]. Пор.: рос. *показать кому, где раки зимуют* зі значенням погрози, а також укр. *за хвіст та на сонце (на вітер)* кого ‘викривати чиїсь непорядні, неправильні, негарні і т. ін. дії, вчинки так, щоб усім було відомо’: *Картопля в кагатах почала горіти, а силос, то, мабуть, уже й згорів. Хто кагатував? Колода. По закутках усі гудуть, от вона і його за хвіст та на сонце* [в газету] (Кучер) [ФСУМ 1993, с. 923], у якій за допомогою лексичних компонентів «хвіст» та «сонце», що протиставляються в межах опозиції «профанне / сакральне», схарактеризовано й образно представлено важливу соціокультурну ситуацію.

Сонце — символ удачі, щастя, успіху, наділено винятково позитивними конотаціями, пор.: *и на нашата улица ще огрее слънце* (букв. і на нашій вулиці зійде сонце) — ‘вживається, коли той, хто говорить, очікує настання щасливих днів або якогось успіху, удачі’ та *и на нашата улица ще съмне* (букв. і на нашій вулиці світатиме) у тому ж значенні [ФРБЕ, т. 1, с. 457]; синонімічні *ще дойде слънцето и пред нашата врата* (букв. прийде сонце і до наших воріт) [ФРБЕ, т. 2, с. 519] та діал. *ще доде слънцето и пред наште врата* (букв. прийде сонце і до наших воріт) [НФРБЕ, с. 275]; *огреяло ме е слънчице* (букв. осяяло мене сонечко) — діал. ‘радіти’ [ФРБЕ, т. 2, с. 18]; *отде ще ме огрее слънцето* (букв. звідки мене осяє сонце) — після головної частини речення ‘коли хтось стане щасливим’: *Па те и ергенин имаме. А, Кате, какво ще кажеш? — То что така, бай Матей. Човек не знае отде ще го огрее слънцето* (Кр. Григоров, Раздолчани) [ФРБЕ, т. 2, с. 59]; *отдето се надеях слънце да ме огрей, то оттам ме слана ослани* (букв. там, де сподівався, що сонце мене осяє, паморозь мене оповила) — діал. ‘вживається тоді, коли з людиною трапляється нещастя з того боку, звідки він очікував успіху, удачі, чогось доброго’ [НФРБЕ, с. 193]. Пор.: рос. *взойдет солнце и к нам во двор (и на наш двор, и над нашими воротами)* — народн. ‘заклик до терпіння, надії’ [БСРП, с. 630]; *придет солнышко и к нашим окошечкам* у тому ж значенні [Там само, с. 631], а також синонімічне *будет и на нашей улице праздник*, де компоненти «солнце» та «праздник» символізують щасливі події в житті людини.

Сонце — символ життєдайної сили і власне життя, а його захід пов’язаний із його закінченням, тобто зі смертю, пор. ФО *зайшло сонце навіки* кому ‘хто-небудь помер’: *24 липня славному синові українського народу Максимові Рильському зайшло сонце навіки* (Нар. тв. та етн.) [ФСУМ 1993, с. 843] або загальновідомий образний вислів В. Ф. Одоевського «Солнце русской поэзии закатилось».

Сонце в болгарській ФКС — символ краси і здоров’я: *грия като ясно слънце* (букв. світити, як ясне сонце) — нар.-поет. ‘дуже вирізнятися своїм кольором, свіжістю та вродою’ [НФРБЕ, с. 63]; нар.-поет. *светя като <ясно> слънце* (букв. світити, як <ясне> сонце) у тому ж значенні [Там само, с. 232–233].

Імпліцитно й експліцитно сонце протиставляється хмарам, пор. *ФО засмял се е като слънце от облак* (букв. почав сміятися, як сонце з-за хмари) — *діал. жарт.* ‘дуже сварливий, злий’ [ФРБЕ, т. 1, с. 359], в основі створення якої — метафоричне переосмислення хмари як чогось негативно-го. Пор.: <*чорні (важкі, грозові)*> *хмари збираються (згущуються, скупчуються, нависають) / зібралися (згустилися, скупчилися, нависли)* над ким, чим — ‘кому-, чому-небудь загрожує неприємність, горе, біда і т. ін.’: *Над головою Василини збиралися чорні хмари* (Н.-Лев.) [ФСУМ 1993, с. 928]; *наганяти (нагонити) / нагнати чорну хмару* на кого ‘псувати настрої кому-небудь; засмучувати когось’: *Було видно, що старий Коваль не в настрої..., оцей виїзд молодих нагнав на нього чорну хмару* (Кучер) [Там само, с. 521]; *рос. сгустились тучи* над кимось ‘хто-небудь зазнає неприємностей; для когось настали важкі часи’ тощо.

З іншого боку, сонце асоціюється із чимось буденним та профаним, символізує буття, повсякденне і звичне для людини явище (пор. *рос. не замечать как воздух, де синонімом сонця виступає повітря*), про що свідчить ціла низка *ФО: майките ни на едно слънце са сушили ризите си* (букв. наші матері під одним сонцем сушили сорочки) — *діал., ірон.* ‘зовсім не близькі, не родичі’: — *Нека най-напред бай Ставри да иде при него... да го поразприказва... —... Иди ти! — Близки сте де — смънка Петелката и се отдръпна назад. — Ба, майките ни на едно слънце са сушили ризите си — отвърна троснато Ставри* (Г. Караславов, Изчадия адови) [ФРБЕ, т. 1, с. 570]; *майките ни на едно слънце си пекли задника* (букв. наші матері під одним сонцем зади гріли) — *діал. ірон., грубо* ‘зовсім не близькі, не родичі’ [Там само]; <*моя майка и негова*> *на едно слънце си сушили дрехите* (букв. <моя мати і його> під одним сонцем сушили одяг) — *діал., ірон.* ‘зовсім не близькі, не родичі’ [Там само, с. 595]; *на едно слънце сме се пекли* (букв. під одним сонцем грілися) — *ірон.* ‘зовсім не близькі, не родичі’: — *Не е дотам чужд: зълвата на неговия дядо е била стрина на лелята на баба ти. — На едно слънце се пекли!* (Ив. Вазов, Службогонци) [Там само, с. 629]; *на едно слънце сме се поспали* (букв. під одним сонцем вошей ловили) — *діал. ірон.* ‘зовсім не близькі, не родичі’ [Там само]. Характерним для цього «семантичного множинника» (вислів Ю. О. Шепеля, див.: [23, с. 245]) є поєднання лексеми «слънце» із компонентами такого ж «буденного», профанного змісту: «риза», «дрехи», «задник» тощо, що визначає лінгвокультурний фон фразеологізмів. За цією ж структурно-семантичною моделлю побудована й російська *ФО на одном солнце портянки сушили* — *пск. жарт., ірон.* ‘про дуже далекого родича, віддалену спорідненість’ [БСРП, с. 630], у якій лексема «солнце» набуває «десакралізованих», «побутових», конотацій, поєднуючись із лексемою «портянки»; проте *рос., кар., жарт. на одном солнце онучи сушили* вживається в значенні ‘про людей, рівних за якимись якостями; про тих, хто знаходиться в однаковому становищі’ [Там само].

У поодиноких випадках буденним у болгарській ФКС виявляється і місяць, становлячи разом із сонцем один асоціативний ряд, пор.: *на едно слънце сме яли, на една месечина спали* (букв. під одним сонцем їли, під одним місяцем спали) — *діал. ірон.* ‘зовсім не близькі, не родичі’ [ФРБЕ, т. 1, с. 629]. Та ж сама структурно-семантична модель може бути використана і в іншому сенсі, в значенні ‘не любити когось, ненавидити, не мати бажання спілкуватися із кимось’, проте символіка буденності, повсякденності, «звичайності» сонця зберігається, пор.: *не си простирам дрехите на едно слънце* с някого (букв. не вішати свій одяг під одним сонцем з кимось) — *діал.* ‘взагалі нікого не любити, дуже ненавидити когось’ [ФРБЕ, т. 1, с. 722]; *не си простирам дрехите на едно слънце* с някого (букв. не вішати свій одяг під одним сонцем з кимось) — *діал.* ‘не любити когось, не бажати спілкуватися з кимось’ [НФРБЕ, с. 179].

Стилістично знижені конотації фіксують регіональні українські *ФО* із компонентом «сонце» *по-сміхатися на сонечко* ‘бути дурнуватим’ [ФССССГД, с. 467]; *перегрітися на сонці* ‘бути недоумкуватим, дурнуватим’ [Там само]; *сонце сходить* ‘з’являється лисина’ [Там само] та інші.

У болгарській фразеології сонць може бути декілька, і тут сонце співвідноситься із доленосними подіями в житті людини, пор.: *какво слънце ще ме грее* (букв. яке сонце мене осяє) — ‘<не> знаю, що зі мною станеться’ [ФРБЕ, т. 1, с. 468]; *огря ме и това слънце [ще ме огрее и това слънце]* (букв. осяяло мене і це сонце (і це сонце осяє мене)) — *діал.* ‘пережив (переживу) і це, і це сталося (станеться) зі мною’: *Младата коленичила пред майка си, изповяда й със сълзи злочестината си. Ох, чедо мое!... И това ли слънце имаше да ни огрее!* (И. Р. Славейков, Цариградски потайности (превод)) [ФРБЕ, т. 2, с. 18]; *няма да ме огрее това слънце* (букв. мене не осяє це сонце) ‘зі мною цього не станеться’ [Там само].

Сонце може бути як загальнолюдським, так і індивідуальним, особистим: *ще те огрее моето слънце* (букв. тебе осяє мое сонце) — *діал.* ‘хтось отримає від когось те, що хоче; хтось досягне чогось із кимось’: — *Тази пък залудяла по даскала... Не ще да го огрее него нашето слънце, не ще... — Огряло го е, че заминало! ... Дето си лъже ума само!* (Ц. Церковски, Театрални забавалки) [ФРБЕ, т. 2, с. 528]. За народними міфологічними уявленнями, як зауважує І. Георгієва, існувало два сонця, які рухалися різними шляхами; проте, відомим було й повір’я, згідно з яким сонце лише одне, змінює свій шлях відповідно до пори року — зимньої або літньої [6, с. 19–20].

Цікавим, на нашу думку, є поєднання декількох кодів у створенні яскравих фразеологічних образів. Так, поєднання астрономічного та предметного кодів, зокрема концептів «решето» та «сонце», знаходимо у фразеологізмі *затулям / затуля слънцето с решето* (букв. загороджувати / загородити

сонце решето) — *діал.* ‘займатися марною, безглуздою роботою’ [ФРБЕ, т. 1, с. 364], пор.: *рос. носити воду решето* — *укр. решето у воді зірки ловити* ‘марно витрачати час; байдикувати’ [ФСУМ 1993, с. 447]; *дурних у решето ловити* у тому самому значенні. Очевидно, що *решето* в народній культурі стало символом марної, безглуздої роботи, а в підґрунті створення фраземи лежить оксюморон: не можна загородити сонце решетою або носити воду через його дірявість та нещільність. Залучення *решета* до створення фразеологізму як знаку культури, ймовірно, зумовлено і його круглою формою, що й стало підґрунтям вдалого порівняння. Загальновідомою є роль у різноманітних ритуальних комплексах таких важливих символів народної культури, як *вінок, калач, коровай*, у підґрунті яких лежить сакралізація сонця і яким притаманна насамперед шлюбна та продукуюча символіка, що відбито в численних ФО, порівняймо: *рос. одес. отдать калач* [кому] — ‘відмовити нареченому; відмовити комусь під час сватання. Пов’язано зі звичаєм віддавати калач тим, хто сватає, на знак незгоди вийти заміж’: *Дуся аддала йому калач. Дуся аддала калач, ни жини — значить, Дуся ни сватела* (Возн., 2020) [ФСРГО, с. 149]; *укр. забрати (зірвати, зняти і т. ін.) вінок* у кого ‘позбавити незайманості’: *Вона не тяжка, але вінок забрав я в неї* (Вільде) [ФСУМ 1993, с. 299]; *рос. одес. Сыр, каравай принимайте, [наших] молодых одаряйте!* — обряд. ‘слова, які вимовляли під час весілля тоді, коли гості дарували нареченим подарунки, тобто «дарились»’: *Дарылися на втардй день, схадилися, застолье было, нивесту у платок накрыли, рэжутъ каравай, кусочик брынзы чи шыйску давали и гаварыли: «Сыр, каравай прынимайтя, маладых адаряйтя!»* (Вед., 2019; Возн., 2020) [ФСРГО, с. 205] тощо. Асоціативний зв’язок із сонцем предметів, що мають круглу форму, можна простежити і на прикладі ФО *як циган сонцем* (крутити, вертати і т. ін.) — ‘вправно, дуже’: — *Для інших він працівник райвідділення, лейтенант, авторитет, а для неї [Марисі Павлівни] просто Костя, почувается, що крутить ним це дієча, як циган сонцем* (О. Гончар. Бригантіна) [ФСУМ 1998, с. 213]. Російський регіональний еквівалент цієї фраземи зафіксовано нами і у ФСРГО, пор.: *вертеть кем как цыган солнцем* — *курськ.-орл., жарт.-ірон.* 1) ‘распоряжаться, командовать кем-л’. Син.: *вертеть кем как цыган шатром*; 2) ‘держатъ в неопределённости кого-л., не давая конкретных обещаний’: *Он сам ни знает, што хочитъ. З девачкай фстричашуца, а ни жэнишца. Вертитъ ёю, как цыган сонцем, а анъ фсе терпитъ* (Прим., 2017–2018) [ФСРГО, с. 48]. Наведені приклади відбивають стереотипні уявлення про циган, які часто виступали у мандрівних циркових колективах із гімнастичними номерами з використанням палаючого обручу, який нагадує сонце.

Відзначимо також, що мотив загороджування сонця, представлений як у болгарській (див. вище), так і в українській та російській, переважно народній, фразеології, сприймається як антинорма і завжди має негативне забарвлення, пор.: *укр. діал. затуляти сонце* — *ірон.* ‘вихвалитися’ [ФССССГД, с. 467]; *рос. одес. застити солнце* кому — ‘заважати комусь жити’: *Я же йому (хазяину) сонце ни застю* (Б. Пл.) [ФСРГО, с. 95].

Поєднання анімалістичного та астрономічного кодів спостерігаємо в цілій низці ФО, у яких народні спостереження за поведінкою домашніх тварин на сонці стали основою створення яскравих образів, пор.: *като пуйче на слънце*, замислям се (*букв.* як індічення на сонці (замислюватися)) — *діал., жарт.* ‘глибоко, дуже (замислюватися)’ або *діал. жарт. като мисирче на слънце* (*букв.* як індічення на сонці) у тому ж значенні [ФРБЕ, т. 1, с. 506]; *замислил съм се като петел на слънце* (*букв.* замислився, як півень на сонці) — *діал.* ‘дуже хвилюватися, тривожитися; непокоїтися через щось’ [НФРБЕ, с. 87].

Стереотипне уявлення про те, що в сонячний день, на відміну від дощового, треба працювати, виконувати сільськогосподарські роботи, відбито у фразеологізмах, що віддзеркалюють недоречність лягання спати вдень, пор.: *на свещица попрела, на слънчице поспала* (*букв.* при свічечці попряла, на сонечку поспала) — *діал., ірон.* ‘про людину, яка не вміє правильно розподіляти та організувати свій час і працює тоді, коли це найбільш незручно і не потрібно’ та *діал., ірон. на месечника попрела, на слънчице поспала* (*букв.* при місяці попряла, на сонці поспала); *на свещица поседела, на слънце поспала* (*букв.* при свічечці посиділа, на сонечку поспала) у тому ж значенні [ФРБЕ, т. 1, с. 665].

У значенні ‘нічого не робити, байдикувати’ або ‘спати’ вживається низка ФО з компонентом «сонце», пор.: *рос. глотать солнце* та *за солнцем лежать* ‘байдикувати, ледарювати’; *солнце сосать* ‘дрімати, спати’ [СРНГ, с. 271]; *укр. гріти зуби на сонці* ‘займатися несуттєвими розмовами, відпочиваючи в теплу пору року надворі, поза приміщенням’: *Гріють зуби на сонці (сказано про жіноту, що весною, в свято, посідали під тином і скрекочуть собі)* (Укр. присл.) [ФСУМ 1993, с. 198] та інші.

Онтологічні властивості сонця — світло та тепло, які воно віддає і завдяки яким не може охолонути або під ним неможливо змерзнути, вдало обіграні в народній фразеології, пор.: (чакам) *като истинал на слънце* (*букв.* (чекати) як той, хто на сонці замерз) — *діал.* ‘з великим нетерпінням (чекати)’ [НФРБЕ, с. 117]; *діал.* (радвам се) *като озебнал на слънцето* (*букв.* (радіти) як той, хто на сонці замерз) у тому ж значенні [Там само, с. 124]; (радвам се) *като помръзнал на слънце* (*букв.* (радіти) як той, хто на сонці замерз) — *діал.* ‘дуже (радіти)’ [Там само, с. 127]. Проте, випікати хліб на сонці — не варто, пор.: (суров) *като че ли е на слънцето печен* (*букв.* (сирий) ніби випечений на сонці) — *діал.* (Хасковско) ‘про хліб — зовсім (сирий, непропечений)’ [Там само, с. 136].

Цікаво, що орієнтація за сонцем у просторі і часі не знайшла відображення в болгарській ФКС, проте є широко представленою в українській та російській мовах, пор., напр.: *до світ сонця* 'дуже рано, перед настанням дня': – *Грай, музико! До світ сонця Все про'ю, щоб люди знали!* (Граб.) [ФСУМ 1993, с. 783]; *діал. ще й сонце не снідало* 'дуже рано' [ФСССГД, с. 467]; *рос. діал. сонце пришло (прийдёт) на ветер* 'сонце порівнялося з одним із румбів компасу, що визначає точний напрямок вітру' [СРНГ, с. 272]; *от солнца — сибір. 'на північ'* [БСРП, с. 630]; *солнце в берёзах (в ветках) — перм. 'про настання вечора'* [Там само] і т. ін.

Відсутнє у болгарській лінгвокультурі і позначення місяця за допомогою концепту «сонце»; проте в українській та російській мовах знаходимо численні приклади, у яких сонце позначає місяць, пор.: *козацьке сонце* та *циганське сонце* в спільному значенні 'місяць': *Холодне циганське сонце світило тепер уже їм десь із-за потилиці* (О. Гончар) [СФУМ, с. 675]. Це відбиває стереотипні уявлення про козаків та циган, які часто подорожували вночі і замість сонця орієнтувалися за місяцем. Цікаві приклади фразеологічної номінації місяця наводить І. О. Подюков. Пор.: *поволж. бурлацкое солнышко; яросл. волжское солнышко; волог. казанское солнышко; перм. цыганское солнышко*, а також *нім. de tweit Sün* (букв. друге сонце); *Hamborger Sün* (букв. гамбурзьке сонце); *Swedesch Sün* (букв. шведське сонце); *Mäkelborger Sün* (букв. мекленбурзьке сонце); *Bubensonne* (букв. сонце шахраїв); *Hirtsonne* (букв. сонце пастухів); *Sonne der Dummen* (букв. сонце дурнів), у яких «активізовано ідею світила тих, хто бродяжить, активний уночі, а також, можливо, як “насмішка” над географічними сусідами — відсилення на сторони горизонту, де зазвичай з'являється Місяць» [13, с. 28–29].

Висновки. Отже, дослідивши лінгвокультурний зміст болгарських фразеологізмів, що згруповані в межах астрономічного коду культури навколо концепту «сонце» (болг. «слънце»), відзначимо таке.

Сонце широко представлено в болгарській фразеології. Болгарська ФКС явно або приховано віддзеркалює насамперед його сакралізацію, життєдайну силу, винятково позитивне забарвлення, що сягає своїм корінням архаїчної традиції вшанування сонця та пов'язано зі сформованою в межах цієї традиції усталеною системою народних обрядів, ритуалів і звичаїв.

Сонце представлено за допомогою основної метафори «сонце — творець», що відсилає до релігійного коду культури і зумовлює низку похідних культурних смислів: «сонце — весь світ», «сонце — мірило правосуддя», «сонце — успіх, удача, щастя», «сонце — жива істота», «сонце — краса та здоров'я» тощо.

Водночас, болгарська ФКС закріплює сприйняття сонця як звичного, повсякденного явища, що відображено і в структурно-семантичній організації ФО: компонент «сонце» поєднується із компонентами, яким притаманна «буденна», «побутова» символіка. Розкрито у болгарській ФКС і онтологічні властивості сонця — світло та тепло, які воно віддає. У створенні яскравих фразеологічних образів залучено різні лінгвокультурні коди: аніمالістичний і астрономічний; предметний і астрономічний тощо. Віддзеркалено архаїчне уявлення про існування декількох сонць, що характерно саме для болгарської ФКС. Приховане міфологічне підґрунтя містять ФО на позначення дощу при сонці.

На відміну від інших розглянутих нами ФКС, української та російської, у болгарській ФКС не представлено орієнтацію за сонцем у просторі і часі. Відсутні фраземи на позначення місяця за допомогою концепту «сонце».

В українській і російській ФКС віддзеркалено як сакралізацію сонця, так і його «звичайність», «повсякденність». В обох мовах зафіксовано численні сталі вислови на позначення різноманітних метеорологічних явищ, пов'язаних із сонцем. Виразно представлені символи традиційної народної культури *вінок, калач, коровай*, яким притаманні шлюбні та продукуючі смисли і в яких відбито культ сонця.

Мотив загороджування сонця супроводжується негативними конотаціями в усіх трьох мовах.

Перспективами подальшого дослідження вважаємо глибинний аналіз інших складників болгарського астрономічного лінгвокультурного коду на матеріалі фразеології.

Л і т е р а т у р а

1. Арефьева Н. Г. Астрономічний лінгвокультурний код у болгарській фразеології (концепт «небо»). *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*, 2023. № 37. С. 18–33.
2. Арефьева Н. Г. Фразеологія російських переселенських говірок Півдня України : лінгвокультурологічний та лексикографічний аспекти : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.02 / ОНУ імені І. І. Мечникова; ДНУ імені Олеся Гончара. Одеса, 2021. 695 с.
3. Арікова Н. І. Астрономічний лінгвокультурний код у румунській фразеології. *Філологічні студії* : збірник наукових статей студентів філологічного факультету. Вип. XIV. Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2023. С. 8–12.
4. Арікова Н. І. Астрономічний лінгвокультурний код у слов'янській і румунській фразеології : кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти. Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2023. 74 с.
5. БСРП — Мокиєнко В. М., Никитина Т. Г. Большой словарь русских поговорок. Москва : ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2007. 784 с.
6. Георгиева И. Българска народна митология. Второ преработено и допълнено издание. София : Наука и изкуство, 1993. 258 с.

7. Даниленко Л. И. Культурная семантика славянской архаической идиоматики : золотой поросёнок и солнечный зайчик. *Slavica Slovaca*, 2021. Ročník 56, číslo 1. S. 69–78.
8. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
9. Іліаді О. І., Дерік І. М. Міфологічний ракурс мовної картини світу (місяць і сонце у фразеології). *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*, 2023. № 37. С. 5–17.
10. ИЭС — Русская фразеология. Историко-этимологический словарь : ок. 6000 фразеологизмов / А. К. Бирих, В. М. Мокиенко, Л. И. Степанова; под ред. В. М. Мокиенко. 3-е изд., испр. и доп. Москва : Астрель : АСТ : Люкс, 2005. 926 [2] с.
11. Калоянов А., Анчева Д. Образът на слънцето в българските митология, фольклор и паневритмия. *Паневритмията като система за хармонично развитие на човека и общество : трета научна конференция (2005) и участие в различни конференции през 2006–2007 г. Доклади.* / състав. А. Янкова, Д. Анчева; ред. Д. Чернева; под науч. ред. на проф. Д. Кайков. София : Ин-т за изследване и прилагане на Паневритмията, 2007. С. 63–86.
12. НФРБЕ — Анкова-Ничева К. Нов фразеологичен речник на българския език. София : УИ «Св. Климент Охридски», 1993. 464 с.
13. Подюков И. А. Народная фразеология в зеркале народной культуры : учеб. пособие. Пермь : ПГПИ, 1990. 127 с.
14. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови : етимологічний та етнолінгвістичний аспекти : монографія. Сімферополь : Доля, 2013. 600 с.
15. СРНГ — Словарь русских народных говоров / Андреева-Васина Н. И., Колоско Е. В., Мызников С. А.; гл. ред. Ф. П. Сороколетов. СПб. : Наука, 2005. Вып. 39. 344 с.
16. СРЯ — Ожегов С. И. Словарь русского языка. Около 57000 слов. Изд. 11-е, стереотип. Москва : Русский язык, 1975. 846 с.
17. СФУМ — Словник фразеологізмів української мови / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. Київ : Наук. думка, 2003. 788 с.
18. ФРБЕ — Фразеологичен речник на българския език : в 2 т. / К. Ничева, С. Спасова-Михайлова, К. Чолакова. София : БАН, 1974–1975. Т. 1–2.
19. ФСРГО — Арефьева Н. Г. Фразеологічний словник російських говірок Одещини. Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2020. 236 с.
20. ФСУМ 1993 — Фразеологічний словник української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наук. думка, 1993. 984 с.
21. ФСУМ 1998 — Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.
22. ФСССГД — Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник східнослов'янських і степових говірок Донбасу. 6-е вид., доп. й переробл. Луганськ : «ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 552 с.
23. Шепель Ю. О. Мова — це всі глибинні пласти духовного життя народу, його історична пам'ять (О. Гончар). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32 (71). № 6. Ч. 3. 2021. С. 242–246. (Рец. на моногр.: Н. Г. Арефьева. Фразеология русских переселенческих говоров Юга Украины) / науч. ред. Е. Н. Степанов. Одесса : Астропринт, 2021. 352 с.).

References

1. Arefieva, N. G. (2023), “Astronomical Linguocultural Code in Bulgarian Phraseology (the concept «sky»)”, *Scientific Research Issues of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Linguistic Sciences* [“Astronomichnyi linhvokulturnyi kod u bolharskii frazeolohii (kontsept «nebo»)”, *Naukovyi visnyk PNPУ im. K. D. Ushynskoho, Lnhvistychni nauky*], Astroprint Publishing House, Odessa, Issue 37, pp. 18–33.
2. Arefieva, N. G. (2021), *Phraseology of Russian Migrant Dialects of the South of Ukraine : Linguocultural and Lexicographic aspects* : Thesis for a Doctoral Degree in Philology [Frazеологія російських переселенських говірок Півдня України linhvokulturni i leksykohrafіchni aspekti : dys. ... d-ra filol. nauk : 10.02.02]. Odessa I. I. Mechnikov National University; Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, 695 p.
3. Arikova, N. I. (2023), “Astronomical linguocultural code in Romanian phraseology”, *Philological Studies : the Students of the Philological Faculty Scientific Research Issues Collection* [“Astronomichnyi linhvokulturnyi kod u rumunskii frazeolohii”, *Filologichni studii : zbirnyk naukovykh statei studentiv filolohichnoho fakultetu*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Philological Faculty, Odessa, Issue XIV, pp. 8–12.
4. Arikova, N. I. (2023), *Astronomical linguocultural code in Slavic and Romanian phraseology : qualification work for obtaining the second (master's) level of higher education* [Astronomichnyi linhvokulturnyi kod u slovianskii i rumunskii frazeolohii : kvalifikatsiina robota na zdobuttia druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity], Odessa I. I. Mechnikov National University, Philological Faculty, Odessa, 74 p.
5. BSRP — Mokienko, V. M., Nikitina, T. G. (2007), *Great Dictionary of Russian Sayings* [Bolsшой slovar' russkikh pogovorok], CJSC «OLMA Media Group», Moscow, 784 p.
6. Georgieva, I. (1993), *Bulgarian Folk Mythology* [Balgarska narodna mytologiya], Nauka i izkustvo Publishers, Sofia, 260 p.
7. Danylenko, L. I. (2021), “Cultural semantics of Slavic archaic idioms : golden pig and sunny bunny”, *Slavica Slovaca* [“Kulturnaya semantika slavyanskoj arhaicheskoy idiomatiki : zolotoj porosyonok i solnechnyi zaychik”, *Slavica Slovaca*], Ročník 56, číslo 1, pp. 69–78.
8. Zhayvoronok, V. V. (2006), *Signs of Ukrainian ethnoculture : dictionary-directory* [Znaky ukrajinskoyi etnokultury : slovnyk-dovidnyk], Dovira, Kyiv, 703 p.
9. Iliadi O. I., Derik I. M. (2023), “Mythological perspective of the Linguistic Worldview (the Moon and the Sun in Phraseology)”, *Scientific Research Issues of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Linguistic Sciences* [“Mifolohichnyi rakurs movnoi kartyny svitu (misiats i sontse u frazeolohii)”, *Naukovyi visnyk PNPУ im. K. D. Ushynskoho, Lnhvistychni nauky*], Issue 37, pp. 5–17.
10. IES — Birikh, A. K., Mokienko, V. M. (ed.), Stepanova, L. I. (2005), *Russian Phraseology. Historical and Etymological Dictionary* : about 6000 phraseological units [Russkaya frazeologiya. Istoriko-etimologicheskii slovar' : ok. 6000

frazеологізмів], 3rd ed., corr. and add., Interdepartmental Boris A. Larin vocabulary cabinet, St. Petersburg State Univ., Astrel, AST, Lux, Moscow, 926 [2] p.

11. Kaloyanov, A., Ancheva, D., (2007), "The Image of the Sun in Bulgarian Mythology, Folklore and Paneurhythmy", *Paneurhythmy as a System for the Harmonious Development of Self and Society* : 3rd scientific conference (2005) and participation in various conferences in 2006–2007. Conference papers ["Obrazt na slantseto v balgarskite mitologiya, folklor i panevritmiya", *Panevritmiyata kato sistema za harmonichno razvitiye na choveka i obshestvo* : tretа nauchna konferentsiya (2005) i uchastiya v razlichni konferencii prez 2006–2007 g. Dokladi], compiled by A. Yankova, D. Ancheva; D. Cherneva (ed.); D. Kaykov (scientific ed.), Institute for Research and Application of Paneurhythmy, Sofia, pp. 63–86.

12. NFRBE — Ankova-Nicheva, K. (1993), *New Phraseological Dictionary of Bulgarian Language* [*Nov frazeologichen rechnik na balgarskiya ezik*], UI «Sv. Kliment Okhridski», Sofia, 464 p.

13. Podyukov, I. A., (1990), *Folk Phraseology in the mirror of Folk Culture* : textbook [*Narodnaya frazeologiya v zerkale narodnoy kultury* : uchebnoe posobie], PSPİ, Perm', 128 p.

14. Savchenko, L. V. (2013), *Phenomenon of Ethnocosmos of Spiritual Culture and Phraseology of Ukrainian Language: Etymological and Ethnolinguistic Aspects* : monograph [*Fenomen etnokodiv dukhovnoi kultury u frazeologii ukrainskoi movy* : etymologichnyi ta etnolinhvistychny aspekty : monohrafiya], Dolia, Simferopol, 600 p.

15. SRNH — *Dictionary of Russian Folk Dialects* (2005) [*Slovar' russkikh narodnykh govorov*], N. I. Andreyeva, Ye. V. Kolos'ko, S. A. Myznikov; F. G. Sorokoletov (eds.), Nauka, Issue 39, 344 p.

16. SRYa — Ozhegov, S. I. (1975), *Dictionary of Russian Language* [*Slovar' russkogo yazyka*], Russkiy yazyk, Moscow, 846 p.

17. SFUM — *Dictionary of Ukrainian Phraseological Units* (2003) [*Slovyk frazeologizmiv ukrainskoi movy*], V. M. Bilozhenko et al. (ed.), Naukova dumka, Kyiv, 788 p.

18. FRBE — *Phraseological Dictionary of Bulgarian Language* (1974–1975) : in 2 vol. [*Frazeologichen rechnik na balgarskiya yezik*], K. Nicheva, S. Spasova-Mikhaylova, K. Cholakova (eds.), Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, Vol. 1–2.

19. FSRGO — Arefieva, N. G. (2020), *Phraseological Dictionary of Russian dialects of Odesa region* [*Frazeologichnyi slovyk rosiyskikh hovirok Odeshchyny*], Odesa I. I. Mechnikov National University, Odesa, 236 p.

20. FSUM 1993 — *Phraseological Dictionary of Ukrainian Language* (1993) [*Frazeologichnyi slovyk ukrainskoi movy*], V. M. Bilozhenko et al. (comp.), Naukova dumka, Kyiv, 984 p.

21. FSUM 1998 — Uzhchenko, V. D., Uzhchenko, D. V. (1998), *Phraseological Dictionary of Ukrainian Language* [*Frazeologichnyi slovyk ukrainskoi movy*], Osvita, Kyiv, 224 p.

22. FSSSSHD — Uzhchenko, V. D., Uzhchenko, D. V. (2013), *Phraseological Dictionary of Eastern Slobozhanshchina and Steppe Dialects of Donbas* [*Frazeologichnyi slovyk skhidnoslobozhanskykh i stepovykh hovirok Donbasu*], Luhansk Taras Shevchenko National University, Luhansk, 552 p.

23. Shepel, Yu. O., (2021) "Language is the depths of a people's spiritual life, its historical memory... (O. Honchar)", *Scientific notes of V. I. Vernadsky Taurida National University, Series "Philology. Journalism"*. Review of N. G. Arefieva's monograph "Phraseology of Russian Migrant Dialects of the South of Ukraine" / Ye. N. Stepanov (scientific editor). Odesa : Astroprint publishing house. 352 p. ["Mova — tse vsi hlybynni plasty dukhovnoho zhyttia narodu, yoho istorychna pamiat (O. Honchar)", *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho, Seriya «Filologiya. Zhurnalistyka»*. Rec. na monogr.: N. G. Arefieva. *Frazeologiya russkikh pereselencheskikh govorov Yuga Ukrainy* / nauchn. red. Ye. N. Stepanov. Odesa : Astroprint, 2021. 352 s.], Vol. 32 (71), № 6, Part 3, pp. 242–246.

Natalia G. AREFIEVA,

Doctor of Philological Sciences (Grand Ph. D), Professor of the Chair of Social Sciences, Odesa National Medical University, 13 Olhivska, 13, Odesa, 65082, Ukraine; Professor of the Chair of Applied Linguistics, Odesa I. I. Mechnikov National University, 24/26 Frantsuzkyi blvd, Odesa, 65058, Ukraine; tel.: +38 0958663287; e-mail: n.arefieva@onu.edu.ua; https://orcid.org/0000-0002-4974-9157.

SUN IN THE MIRROR OF BULGARIAN PHRASEOLOGY

Summary. The purpose of the article is to analyze the concept "sun" in Bulgarian phraseology. The object of the study is phraseological units grouped around this concept; the subject is their linguistic and cultural originality. The study, within the framework of linguocultural approach, used both general specific methods — descriptive and comparative, the method of analysis and synthesis, and purely linguistic ones, in particular the method of linguocultural interpretation, conceptual analysis, the method of structural-semantic modeling. The scientific novelty of this research is determined by the fact that for the first time in foreign and domestic linguistics, the concept "sun" has been studied on the basis of Bulgarian, literary and dialect phraseology against the background of phraseology of other Slavic languages, in particular Ukrainian and Russian. The obtained results of the study allow us to draw conclusions, first of all, regarding the sacralization of the sun in all three languages, which correlates with religious code of culture, which is distinguished by an exclusively positive coloring, which goes back to the archaic tradition of honoring the sun and is associated with the customs, formed by this tradition. At the same time, the conducted research allow us to focus on some differences in representation of the sun in various phraseological pictures of the world and its associations with something everyday and familiar. The practical value lies in the possible use of the research results in the field of phraseology, linguoculturology, ethnolinguistics, cognitive linguistics, linguosemiotics, intercultural communication and translation studies. The prospects of this research can be seen in the further detailed study of the Bulgarian phraseological picture of the world within the framework of astronomical linguocultural code.

Key words: Bulgarian phraseology, the concept "sun", linguocultural code, phraseological unit, phraseological picture of the world, Ukrainian language, Russian language.

Статтю отримано 15.03.2025 р.

ФАТЕХ Галина Євгенівна,

аспірантка Інституту іноземних мов Хунанського педагогічного університету, вул. Лушань, 36, район Юелу, м. Чанша, 410081, Китай; тел.: +38 0635785563; e-mail: galongalon2605@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0009–0001–4501–0099>.

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ІЗ СОМАТИЗМАМИ В ХУДОЖНІЙ КАРТИНІ СВІТУ АНТОНА ЧЕХОВА: УНІВЕРСАЛЬНЕ І СПЕЦИФІЧНЕ

Анотація. *Метою* цієї статті є опис результатів дослідження своєрідності використання А. П. Чеховим фразеологічних одиниць із соматичним компонентом. У фраземіці соматичні фразеологізми привертають увагу багатьох дослідників, що належать різним філологічним школам, бо ці одиниці посідають одне з центральних місць серед універсальних експресивних засобів розмовного, художнього, публіцистичного мовлення, різних форм просторіччя в будь-якій мові. *Об'єктом* вивчення є кодифіковані фразеологізми із соматичним кодом і їх трансформи у художніх текстах А. П. Чехова. *Предметом* дослідження є художньо-функційна специфіка соматичних фразеологізмів, які виступають у ролі маркерів феномену тілесності в аналізованих текстах, а також соціально-когнітивні чинники креативного підходу письменника до використання таких одиниць. *Матеріал* аналізу становить 128 соматичних фразеологізмів, відібраних способом суцільної вибірки із 18 художніх текстів різних жанрів: оповідань, повістей, драматичних творів, — а також із кількох листів, автором яких є А. П. Чехов. За *результатами* дослідження, виконаного в межах антропоцентричної наукової парадигми за допомогою *методів* художнього, фразеологічного, функційно-семантичного, когнітивного, лінгвокультурологічного, соціолінгвістичного, прагматичного аналізу, описового і кількісного методів, зроблено *висновки*: 1) в аналізованому матеріалі 60 % фразеологізмів, що є маркерами тілесної поведінки персонажів, мають реально виражений соматичний компонент; 19 % є неповними, бо, функціонуючи як фразеологізми, втратили соматичні компоненти, асоціативно присутні у свідомості мовців і здатні відновлюватися у мовленні; 21 % ужитих фразеологізмів характеризують тілесну поведінку без уживання явних або опущених соматизмів. 2) Соматичні фразеологізми, здебільшого, є фразеологічними єдностями та сполученнями, рідше — зрощеннями. У художньому тексті, єдності і сполучення найчастіше мають основне і супутнє значення, залежно від ситуації, пряме значення може бути основним, а метафоричне — супутнім, і навпаки: метафоричне — основним, а пряме — супутнім. 3) Фразеологізм як маркер тілесної поведінки тягнє до синкретичного (прямого і непрямого) характеру маркування тілесної поведінки персонажа. У творах А. П. Чехова домінують різні варіанти міксування непрямих маркерів ментальної або емоційної тілесної поведінки із прямими. 4) Спостерігаємо тенденцію до соціального забарвлення соматичних фразеологізмів, ужитих у мовленні персонажів.

Ключові слова: фразеологізм, соматичний компонент, тілесність, прямі і непрямі маркери, значення, художнє мовлення, персонаж, художній текст, Антон Чехов.

Постановка проблеми. У сучасних реаліях антропоцентричної наукової парадигми питання творення, функціонування і трансформації фразеологізмів як невід'ємної одиниці когнітивного процесу та комунікації в живому й художньому мовленні є вкрай актуальним. Фразеологічна одиниця (далі — ФО) являє собою культурно і когнітивно зумовлену мовну одиницю, яка здатна відтворювати як індивідуальний, так і груповий мовно-культурний код, аж до універсального загальнолюдського рівня. За словами Н. Г. Ареф'євої, фразеологізми становлять «будівельний матеріал» для лінгвокультурних кодів і лінгвокультурних кодових просторів: антропного, природного, ірраціонального [1; 2, с. 78]. Усталеним є термін «фразеологічна картина світу» — закріплене в когнітивній лінгвістиці для відображення об'єктивної дійсності через її образне складне сприйняття загальнолюдським, національним, регіональним, корпоративним, професійним соціумом або певним індивідуумом. Оскільки для формування фразеологічної картини світу обов'язковим є образно-художнє заломлення дійсності власне людиною, найбільш оптимальним для вивчення цього феномену вважаємо залучення антропоцентричного підходу. Слід зауважити, що «закріплюються в мові насамперед ті фразеологічні одиниці, що асоціюються з культурно-національними стереотипами й символами, еталонами та міфологемами, які відображають менталітет народу» [11, с. 10]. Отже, включаючи фразеологізми в текст, автор свідомо кодує картини світу персонажів і, підсвідомо, свою; наратор виявляє соціальні, культурні, цивілізаційні, історичні ознаки довкілля, соціально-культурного середовища і ситуацій, де, по-перше, відбувається описана дія (здебільшого, через мовлення персонажів) і де, по-друге, перебуває сам наратор у момент складання тексту. Ці питання є маловивченими як у мовознавстві, так і в літературознавстві.

Крім того, кожний із лінгвокультурних кодових просторів, до якого належить певна ФО, і лінгвокультурних кодів, притаманних тій чи іншій ФО, має свої закономірності творення і функціонування фразеологізмів. Вважаємо за необхідне зосередити увагу на фразеологізмах тілесного коду, який є часткою антропного кодового простору, оскільки вони, за нашими спостереженнями і зауваженнями С. Є. Степанової [17], найкраще характеризують тілесну поведінку персонажа, яка віддзеркалює мовну картину світу персонажа і художню картину світу автора. Розв'язання невирішених проблем покликане представити ФО як самостійний троп у художньому тексті.

Зв'язок із попередніми і суміжними дослідженнями. В. Д. Ужченко зауважує, що становлення фразеології як лінгвістичної дисципліни пов'язують із працями Ш. Баллі та В. В. Виноградова. Однак багато аспектів фразеології як лінгвістичної дисципліни загалом й української зокрема були об'єктом уваги основоположника психологічного напрямку в слов'янському мовознавстві О. О. Потєбні (1835–1891). Дискутуючи з приводу сценаріїв появи фразеологізмів, багато вчених указують, насамперед, на спричинення комунікативної потреби у відповіді «на запитання, що виникають з приводу якоїсь однієї складної ситуації» [цит. за: 19, с. 27]. Фразеологізми як мовні одиниці вивчають сьогодні у різних напрямках філологічних розвідок, що свідчить про надзвичайну цінність цих одиниць як показників картин світу мовців у когнітивному, лінгвокультурному та соціокультурному аспектах. Значних успіхів у вивченні ФО досягли представники системно-мовного, лексикографічного, лінгвокультурологічного напрямів, а останнім часом компаративного і суміжного з ним перекладознавчого напрямів. Найчастіше матеріалом таких розвідок стають списки фразеологізмів із живого мовлення [напр.: 1; 2; 3; 24] (показовою є низка праць Н. Г. Ареф'євої, Д. Х. Баранника, Є. Бартмільського, деяких інших); із друкованих словників [напр.: 10; 13; 15; 18; 21; 31] (такі праць більшість; ми мали нагоду ознайомитися із розвідками Л. В. Савченко, О. Соболевської, Є. М. Степанова і А. А. Файта, І. М. Теплякова, О. І. Федорова, деяких інших); з різних текстів з метою універсалізації певних ФО і/або їх груп [напр.: 6; 12; 14; 20; 30] (слід зазначити роботи О. П. Левченко, Л. В. Самойлович, Є. М. Степанова, М. Ріффатерра, деякі наші напрацювання). Рідше дослідники звертають увагу на особливості індивідуального використання ФО у художньому мовленні [напр.: 8; 9; 28]. Серед таких публікацій звернімо увагу на праці А. К. Мойсієнка, В. Б. Мусій, О. І. Панченко. Окремо зазначимо глибину когнітивного й лінгвокультурного аналізу, а також важливість для практичного застосування в міжкультурній комунікації низки досліджень поточного п'ятиріччя, здійснених у компаративному та перекладознавчому напрямках [напр.: 15; 16; 30; 31]. Це, зокрема, праці представника одеської (Україна) та чаншайської (Китай) філологічних шкіл професора Степанова Є. М. та його учнів із США (Файт А. А. / Faith Abel A.) та Китаю (Ван Ч. Ч. / Wang Zhongzheng / 王中正 і Чжан І. Р. / Zhang Yiran / 张怡然).

Формулювання завдань дослідження. У фраземіці соматичні фразеологізми привертають увагу багатьох дослідників, що належать до різних філологічних шкіл, бо ці одиниці посідають одне з центральних місць серед універсальних експресивних засобів розмовного, художнього, публіцистичного мовлення, різних форм просторіччя в будь-якій мові. Метою нашого дослідження є визначення індивідуальних рис у використанні А. П. Чеховим ФО тілесного коду із соматичним компонентом. Об'єктом вивчення є кодифіковані фразеологізми із соматичним кодом і їх трансформи у художніх текстах А. П. Чехова. Предметом дослідження ми обрали художньо-функційну специфіку соматичних фразеологізмів, які виступають у ролі маркерів феномену тілесності в аналізованих текстах, когнітивні чинники креативного підходу письменника до використання таких одиниць. Матеріал аналізу становить 128 соматичних ФО, відібраних способом суцільної вибірки із 18 художніх текстів різних жанрів: оповідань, повістей, драматичних творів, — а також із кількох листів письменника. Дослідження виконано у межах антропоцентричної наукової парадигми із використанням *методів* художнього, лінгвокультурологічного, фразеологічного, функційно-семантичного, соціолінгвістичного, когнітивного, прагматичного аналізу, описового і кількісного методів.

Виклад основного матеріалу. У розумінні поняття «картина світу» ми долучаємося до точки зору С. Є. Степанової, яка, з урахуванням багатьох ознак цього феномену, формулює це поняття як «історично накопичену в повсякденній свідомості та відбиту у мові певного мовного колективу сукупність уявлень про світ, певний спосіб сприйняття та устрою світу, концептуалізації дійсності» [17, с. 49]. Коли йдеться про індивідуальну картину світу певної людини, беруть до уваги спосіб концептуалізації дійсності, притаманний певному колективу, до якого належить індивідуум, додаючи специфіку реалізації цього способу. «Людина пізнає світ, свою сутність, навколишню дійсність через усвідомлення своєї предметної та мисленнєвої діяльності в ньому» [17, с. 49]. Початок пізнавального процесу супроводжується у кожній людини розвитком художньої картини світу. Письменник не є винятком. Пізнаючи світ, він усвідомлює не лише свою особистісну діяльність, а намагається пізнати, усвідомити, преломлюючи крізь призму своєї свідомості, та розкрити картини світу персонажів своїх творів так, щоб читач або глядач зміг розрізнити приховане від побіжного зовнішнього погляду внутрішнє єство героя, його соціальні статуси, культурні надбання, зовнішні прикмети, ставлення до себе та оточення тощо. Ці й деякі інші інтенції мотивують автора до пошуків мовних засобів, здатних у художній манері переконливо окреслити риси характеру персонажа, його світогляд, мотивацію певної поведінки у різних ситуаціях тощо. Саме у пошуках художньо-виразних засобів і їх застосуванні в тексті в межах картини світу автора відбувається формування його майстерності й унікальної самотутньої художньої картини світу.

В аналізованих нами художніх творах А. П. Чехова представлені різні за соціальним статусом персонажі. Автор за допомогою різноманітних мовних засобів надає можливість читачеві відчутти і зрозуміти картини світу кожного з них. Зазначимо, що чинниками майстерності безпомилкового добору яскравих ситуацій, реалістичної репрезентації поведінки, зовнішності, вчинків, оперування влучними мовними засобами є, на наше переконання, тісні контакти письменника на різних етапах

свого життя і творчої діяльності з представниками самих різних соціальних шарів і прошарків, а також особистісні риси і феноменальне володіння різними стилями російської мови. Крім того, формування цих рис відбувалося в період грандіозних соціально-економічних і політичних змін у країні, що підсилювало в оточуючій реальності різнобарв'я групових і індивідуальних когнітивних просторів і, як наслідок, картин світу. Детальний виклад цього можна прочитати в «Літописі життя і творчості А. П. Чехова» [7].

Вивчення нами феномена тілесності та його маркерів, які, за нашими спостереженнями, є самостійним художнім засобом, свідчить про те, що серед таких маркерів досить часто зустрічаємо фразеологізми із соматичним компонентом. Вони найчастіше виконують подвійну функцію: є маркерами феномену тілесності [19], що витікає з тілесного канону, запропонованого в середині ХХ ст. М. М. Бахтіним [4], і сучасної концепції нерозривності феномена тілесності від характеристики художніх персонажів [напр.: 9; 26], а також знаками / символами культурної інформації [5; 6] тілесного коду антропного кодового простору.

За нашою концепцією, маркери тілесної поведінки поділяються на прямі (кінесичні: жестові, мімічні, окулесичні, такесичні (тактильні)), фізіогномічні, проксемічні) і непрямі (ментальні, сенсемічні (нюхові й гастрономічні), артефактні, соціальні, емоційні, паравербальні) [20]. Художні й епістолярні тексти А. П. Чехова повною мірою підтверджують цю концепцію не лише лексичними, а й фразеологічними маркерами. Проаналізуємо деякі вжиті письменником фразеологізми й дамо їх інтерпретації, які аргументують правильність запропонованої нами типології, основаної на дихотомії прагматичних категорій «пряме» («безпосереднє») / «непряме» («опосередковане»).

1) *Говорю ему, а он [Стёпка] — толкач толкачом и только глазами хлопает! Повесить мало!* [22, Чёрный монах]. *Хлопает глазами* — фразеологічна єдність із соматизмом *глаза*. У цьому контексті цілком імовірним у тілесній поведінці персонажа є пряме кінесичне окулесично-мімічне і непряме ментально-емоційне фразеологічне маркування. Степан не знає, що треба робити, бо не розуміє, яких дій від нього вимагають. Стан його переживань виражають очі (він липає очима від недоуміння) і міміка обличчя.

2) *Цвели только вишни, сливы и некоторые сорта яблонь, но весь сад утонул в дыму, и только около питомников Коврин вздохнул полной грудью* [22, Чёрный монах]. *Вздохнуть / вздохнуть полной грудью* — фразеологічна єдність із соматизмом *грудь*. У цьому контексті основним є пряме значення цієї ФО: герой відчуває полегшення після пекучого диму багать, який захищав цвітіння на плодкових деревах від нічних і ранкових заморозків у весняному саді. Як супутнє читач сприймає метафоричне значення, яке стосується полегшення після якихось труднощів, наразі це були ускладнення дихання нездоровим повітрям. Людина, опиняючись в описаних у представленому епізоді умовах, рефлекторно випрямляється і робить великий вдих і видих. Така тілесна поведінка відповідає прямому кінесичному мімічному маркуванню тілесної поведінки людини.

3) *Треплев (окидывая взглядом эстраду). Вот тебе и театр. Занавес, потом первая кулиса, потом вторая и дальше пустое пространство. Декораций никаких. Открывается вид прямо на озеро и на горизонт* [22, Чайка]. Авторська ремарка *окидывая взглядом эстраду* має у своєму складі фразеологічну єдність *окидывать взглядом*, що виступає прямим кінесичним окулесичним маркером, який характеризує ставлення Треплева до театру.

4) *Толстый хотел было возразить что-то, но на лице у тонкого было написано столько благоговения, сладости и почтительной кислоты, что тайного советника стошнило* [22, Толстый и тонкий]. *На лице написано (что-то)* — фразеологічна єдність, що має значення виразу обличчя (міміки, погляду, відтінків кольору шкіри), завдяки чому спостерігач може зрозуміти внутрішній стан людини щодо здоров'я, намірів, бажань, звичок, способу життя, вихованості, соціального статусу тощо. У цілому, цю ФО можна віднести до групи прямих фізіогномічних маркерів тілесності.

5) *Подавляемый такими рассуждениями, Андрей Ефимыч опустил руки и стал ходить в больницу не каждый день* [22, Палата № 6]. Фразеологічна єдність *опустить руки* містить соматичний компонент *руки*, на підставі чого може бути кваліфікована як прямий кінесичний жестовий маркер феномену тілесності, однак метафоричний характер фразеологізму (у наведеному контексті має значення «втратити надію, здатися перед труднощами, припинити спроби досягти чогось») трансформує когнітивне сприйняття цієї ФО, перетворюючи цей маркер на непрямий ментальний.

6а) *Полина Андреевна. Перед актрисой вы все готовы падать ниц. Все!* [22, Чайка]. 6б) *Перед Павлом Николаичем все ниц падают, а тебе что он, что другой предмет — всё равно?* [22, Разговор человека с собакой]. 6в) *И когда Волдырев уходил, он провожал его вниз по лестнице, приветливо и почтительно улыбаясь и делая вид, что он каждую минуту готов перед просителем пасть ниц* [22, Справка]. 6г) *Сегодня я верую, падаю ниц, а завтра уж я трусом бегу от сегодняшних моих богов и друзей и молча глотаю подлеца, которого пускают мне вслед* [22, На пути]. Біблеїзм *падать / пасть ниц* функціює і як фразеологічна єдність (у реальних ситуаціях колінопреклоніння), і як фразеологічне зрощення (у ситуаціях ментального, емоційного або соціального поклоніння перед владою, талантом, силою, багатством, вірою когось). Отже, на етапі виникнення цей фразеологізм функціював як прямий кінесичний жестовий маркер тілесної поведінки

людини, а зараз уживається, здебільшого, як непрямий із характерним для непрямих маркерів синкретизмом значення: ментально-соціально-емоційним. Ця неоднозначність зафіксована у словниках, напр.: «1. Благати, просити когось про щось, вставши або впавши на коліна. 2. Схилятися; виявляти відданість, повагу» [21, с. 453] (переклад наш. — Г. Ф.).

Треба констатувати, що фразеологізм *падать / пасть ниц* не містить безпосереднього соматизму, однак відтворення його первісного стану вказує на неповноту сполучення, в якому опущеним є соматизм *коліна: падать / пасть ниц (на колени)*.

7) «Треплев. Однако, когда ему доложили, что я собираюсь вызвать его на дуэль, благородство не помешало ему **сыграть труса**. Уезжает. Позорное бегство! [22, Чайка]. Відсутність соматизму в цьому фразеологізмі можна теж пояснити його опущенням або невживанням через комплексну дію тілесних органів щодо вираження емоції страху. У наведеному контексті напрошується соматизм *ноги: сыграть труса (ногами)* [кінесична жестова дія]; проте емоцію страху виражають також *очи* [кінесична окулесична дія], *серце і н'ята* [внутрішня тілесна емоція], *шкіра* [її тремтіння видається як кінесична мімічна дія, а зблідіння — як фізіогномічний вияв], *рефлексивне віддалення від об'єкта* [проксемічна дія]. Отже, можна констатувати, що комплексна участь соматизмів у маркуванні тілесної поведінки фразеологізмом тяжіє до неповноти соматичного за своєю сутністю фразеологізму через опущення соматизмів у живому мовленні при їх збереженні на когнітивному рівні асоціативного усвідомлення. У цілому, фразеологізм *сыграть труса* як маркер феномену тілесності слід віднести до непрямих емоційних маркерів.

8) «Минуту оба смотрели друг на друга — **Коврин с изумлением, а монах ласково и, как и тогда, немощно лукаво, с выражением себе на уме** [22, Чёрный монах]. *Себе на уме* — фразеологічна єдність, що формально не має соматичного компонента, однак асоціативно на когнітивному рівні відносить мовця до певної риси ментальності, у реалізації якої задіяно *мозок*. Ця ФО характеризує людину як хитру, з прихованими від оточення намірами й думками. Зовні ці риси виявилися у монаха в його окулесиці й міміці, на що звернув увагу Коврін. Отже, зазначений фразеологізм у тексті оповідання виступає як непрямий синкретичний ментально-кінесичний (ментально-мімічно-окулесичний) маркер тілесності поведінки персонажа.

9) «Оленька ползла и вся **сияла от удовольствия, а Кукин худел и желтел и жаловался на страшные убытки, хотя всю зиму дела шли недурно**» [22, Душечка]. Фразеологічне сполучення *сиять от удовольствия* формально не має соматичного компонента, однак повною мірою вказує на тілесну поведінку персонажа, є виявом емоції радості й задоволення, асоціюючи їх із роботою очей і фізіогномічними змінами в цілому. Отже, *сиять от удовольствия* ми відносимо до непрямих емоційно-мімічно-окулесичних фразеологічних маркерів тілесності. Як бачимо, до соматичних фразеологізмів належать не лише ті, які безпосередньо мають лексичний соматизм, а й ті, у яких такий компонент опущено (неповні сталі сполуки) і такі, що є маркерами феномену тілесності своїм повним значенням без соматичного компонента.

Одним із найбільш відомих чеховських авторських фразеологізмів антропного лінгвокультурного простору є ФО *человек в футляре*, де за соматизм можна прийняти лексему *человек*. Ця одиниця пройшла етап перебування серед мемів після опублікування оповідання «Человек в футляре» (1898) і закріпилася як прецедентний феномен у формі фразеологічного сполучення. Уже понад сто років тому цей оказіоналізм імплантував до загальноновживаного мовлення. Наприклад: 10а) «*И этот учитель греческого языка, этот человек в футляре, можете себе представить, едва не женился* [22, Человек в футляре]. А. П. Чехов навмисно використав метафоричне значення слова *футляр*, яке стало символом певного способу життя людини, проте розуміння фразеологічності всього сполучення виявилось в стилістичному жарті, створеному письменником на базі використання помилкової форми множини слова *человек*: 10б) «*И в самом деле, Беликова похоронили, а сколько ещё таких человек в футляре*» [22, Человек в футляре]. Стосовно маркування тілесності людини ми розглядаємо фразеологізм *человек в футляре* як синкретичний ментально-фізіогномічний маркер, у якому поєднано непряме ментальне маркування (особливий спосіб мислення та спілкування, своя картина світу) і пряме фізіогномічне (авторські описи того, як персонаж ховав своє тіло і предмети, якими користувався, під різними «оболонками»).

В оповіданні письменник наводить ще кілька своїх авторських фразеологізмів, мотиватором яких стала ФО *человек в футляре*. Вони не є соматичними фразеологізмами, бо ключовим словом / коренем слова виступає *футляр* — у метафоричних значеннях: 10в) «*...Решение жениться повлияло на него как-то болезненно, он похудел, побледнел и, казалось, ещё глубже ушёл в свой футляр*» [22, Человек в футляре]. *Уйти в свой футляр* = «замкнутися у звичному для себе світі». 10г) «*Теперь, когда он лежал в гробу, выражение у него было кроткое, приятное, даже весёлое, точно он был рад, что наконец его положили в футляр, из которого он уже никогда не выйдет*» [22, Человек в футляре]. Тут *положить в футляр* = «покласти у труну». 10д) «*А на педагогических советах он просто угнетал нас своей осторожностью, мнительностью и своими чисто футлярными соображениями насчёт того, что вот-де в мужской и женской гимназиях молодёжь ведёт себя дурно, очень шумит в классах...*» [22, Человек в футляре]. *Футлярные соображения* = «притаманні людині в футлярі думки, стиль мислення, картина світу».

Висновки. Аналіз 128 фразеологізмів, які виступають маркерами тілесної поведінки персонажів у 18 художніх текстах А. П. Чехова, свідчить про таке. 1) 60 % цих ФО (77 од.) мають реально виражений соматичний компонент; ще 19 % (24 од.) є неповними, бо, функціонуючи як фразеологізми, втратили соматичні компоненти, асоціативно присутні у свідомості мовців і здатні відновлюватися у мовленні; 21 % (27 од.) ужитих фразеологізмів характеризують тілесну поведінку без уживання явних або опущених соматизмів. 2) Соматичні фразеологізми, здебільшого, є фразеологічними єдностями та сполученнями, рідше — зрощеннями. Функціонуючи в художньому тексті, єдності і сполучення найчастіше мають основне і супутнє значення, залежно від ситуації, пряме значення може бути основним, а метафоричне — супутнім, і навпаки: метафоричне — основним, а пряме — супутнім. 3) Фразеологізм як маркер тілесної поведінки тяжіє до синкретичного (прямого і непрямого) характеру маркування тілесної поведінки персонажа. У творах А. П. Чехова домінують різні варіанти міксування непрямих маркерів ментальної або емоційної тілесної поведінки із прямими. 4) Спостерігаємо тенденцію до соціального забарвлення соматичних фразеологізмів, ужитих у мовленні персонажів.

Перспективу подальшого вивчення проблеми вбачаємо у дослідженні когнітивних механізмів маркування тілесної поведінки людини і художнього персонажа повними фразеологізмами без соматизмів і неповними фразеологізмами, у яких соматизми опущені.

Література

1. Арефьева Н. Г. Фразеология российских переселенских говоров Півдня України : лінгвокультурологічний та лексикографічний аспекти : дис. ... докт. філол. н. : 10.02.02 / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2021. 695 с.
2. Арефьева Н. Г. Фразеология в категориях культуры. *Научный вестник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. 2024. № 39. С. 76–89. DOI : <https://doi.org/10.24195/2616-5317-2024-39.6>.
3. Баранник Д. Х. Фразеология в усному монологічному мовленні. *Питання мовної культури*. Київ : Наук, думка, 1968. Вип. 2. С. 34–38.
4. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. Москва : Худож. лит., 1965. 527 с.
5. Галинська О. М. Фразеологізми як знаки культурної інформації. *Проблеми зіставної семантики* : зб. наук. статей. Київ : ВЦ КНЛУ, 2011. Вип. 11. С. 78–84.
6. Левченко О. П. Символи у фразеологічних системах української та російської мов : Лінгвокультурологічний аспект : дис. ... докт. філол. н. : 10.02.01 / Льв. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2007. 465 с.
7. Летопись жизни и творчества А. П. Чехова / РАН, Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького. Москва, 2000. URL : <http://chegov-lit.ru/chegov/bio/letopis/letopis-1860-1873.htm/>
8. Мойсієнко А. К. Актуалізація фразеологічних одиниць у художньому тексті. *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті : теорія, практика, типологія. Ларисі Григорівні Скрипник*. Київ : ВД Дм. Бураго, 2011. С. 115–121.
9. Мусій В. Б. Тілесність як ключ до прочитання роману Сильві Жермен «Погляд Медузи» («L'Enfant Méduse»). *Вісник Одеського національного університету. Філологія*. 2019. Т. 24. Вип. 2 (20). С. 48–61.
10. Прадід Ю. Ф. Проблеми фразеологічної ідеографії (на матеріалі української та російської мов) : дис. ... докт. філол. н. : 10.02.01 ; 10.02.02. Київ, 1997. 396 с.
11. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови : етимологічний та етнолінгвістичний аспекти. Сімферополь : Доля, 2013. 600 с.
12. Самойлович Л. В. Відображення кінетичних засобів невербального спілкування в українських фразеологізмах. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. Т. 37. С. 173–175.
13. Соболевська О. Українські фраземи й особливості їх творення. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2018. 45 с.
14. Степанов Е. Н. Фразеология города как лингвокультурное пространство. *Научный вестник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Філологічні науки*. Ізмаїл, 2008. Вип. 25. С. 130–135.
15. Степанов Є. М., Файт А. А. Англійські та російські фразеологізми воднотранспортного дискурсу в соціолінгвістичному зіставленні. *Мова*. Одеса : Астропринт, 2023. № 39. С. 19–25. DOI : 10.18524/2307-4558.2023.39.284914.
16. Степанов Є. М., Ван Чжунчжен. Стратегії перекладу з китайської мови культурно навантаженої інформації в умовах використання штучного інтелекту (на матеріалі перекладу роману Юй Хуа «Жити» \ «活着»). *Мова*. 2024. № 42. С. 21–27. DOI : 10.18524/2307-4558.2024.42.325845.
17. Степанова С. Є. Соціальний статус у мовній картині світу художнього персонажа : дис. ... докт. філос. ; 035 Філологія / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2023. 228 с.
18. Тепляков І. М. До проблеми розмежування системної і функціональної фразеології. *Проблеми слов'янознавства*. Львів : ЛДУ ім. І. Франка, 1990. Вип. 41. С. 54–61.
19. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеология сучасної української мови : навч. посібник. Луганськ : Альма-матер, 2005. 399 с.
20. Фатех Г. Є. Соматичні вислови як маркери феномену тілесності в художньому тексті. *Мова*. Одеса : Астропринт, 2024. № 42. С. 68–75. DOI: 10.18524/2307-4558.2024.42.325843.
21. Фёдоров А. И. Фразеологический словарь русского литературного языка. 3-е изд., испр. Москва : Астрель : АСТ, 2008. 878 с. URL : <https://rus-phraseology-dict.slovaronline.com/>
22. Чехов А. Полное собрание сочинений и писем. URL : https://royallib.com/book/chehov_anton/polnoe_sobranie_sochineniy_i_pisem.html/
23. Яцків М. Ю. Здобутки сучасної української фразеології у контексті новітніх парадигм лінгвістичних досліджень. *Міжнародний науковий вісник*. 2014. Вип. 8 (27). С. 253–262. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9913/1/40.pdf/>

24. Bartmiński J. Frazeologia a językowy obraz świata. *Słowiańska Frazeologia Gwarowa II* : monografia zbiorowa / [pod red. Macieja Raka i Valerija M. Mokiienki]. Kraków : Uniw. Jagielloński, Wydział Polonistyki. Ks. Akademicka, 2020. S. 53–62.
25. Chekhov Then and Now. The Reception of Chekhov in World Culture / Ed. by J. Douglas Clayton. New York, Washington, D. C., Baltimore, Bern, Frankfurt am Main, Berlin, Vienna, Paris : P. Lang, 1997. XI. 330 p. (Middlebury Studies in Russian Language and Literature. Vol. 7). URL : https://openlibrary.org/books/OL11395721M/Chekhov_Then_and_Now/
26. Krpič T. Joint Reviews of Alan Petersen's «The Body in Question : A SocioCultural Approach» and Chris Shilling's «The Body in Culture, Technology and Society». *Sociology*. 2009. 43 (1). P. 186–188.
27. Moscovici S. Social influence and social change. London ; New York : Academic Press, 1976. 239 p. ISBN: 978–0125084505.
28. Panchenko O. Character Speech Individualization in Charles Dickens's Novels. *Studies in Media and Communication*. Redfame publishing, 2022. Vol. 10 (3). P. 168–176. URL : <https://ideas.repec.org/a/rfa/smcjnl/v10y-2022i3p168-176.html/>
29. Pease A., Pease B. Body Language in the Workplace. Orion, 2011. 192 p.
30. Riffaterre M. Semiotics of poetry. Bloomington : Indiana University Press, 1978. P. 69–97. ISBN : 0608050393, 9780608050393.
31. Zhang Yiran, Stepanov Ie. N. Axiological characteristics of the *LEFT* and *RIGHT* in Russian and Chinese fixed word-combinations and paroemias. *Mova / Language*. Odesa : Astroprint, 2022. No. 38. P. 69–76. DOI : 10.18524/2307-4558.2022.38.269926.

References

1. Arefieva, N. G. (2021), *Phraseology of Russian Migrant Dialects of the South of Ukraine : Linguocultural and Lexicographic Aspects* : Thesis [Frazeolohiia rosiiskykh pereselenskykh hovirok Pivdnia Ukrainy : linhvokulturolohichnyi ta leksykohrafichnyi aspekty : dys. ... dokt. filol. n. : 10.02.02], Odesa I. I. Mechnikov National University, Odesa, 2021, 696 p.
2. Arefieva, N. G. (2024), “Phraseology in the categories of culture”, *Scientific Research Issues of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky : Linguistic Sciences* [“Frazeolohiia v katehoriakh kultury”, *Naukovyi visnyk PNPU im. K. D. Ushynskoho. Lihvistychni nauky*], Odesa, Vol. 39, pp. 76–89. DOI : <https://doi.org/10.24195/2616-5317-2024-39.6>.
3. Barannyk, D. Kh. (1968), “Phraseology in oral monologue speech”, *Issues of language culture* [“Frazeolohiia v usnomu monolohichnomu movlenni”, *Pytannya movnoyi kul'tury*], Naukova dumka publishing house, Kyiv, Issue 2, pp. 34–38.
4. Bakhtin, M. M. (1965), *François Rabelais's Creativity and Folk Culture of the Middle Ages and the Renaissance* [Tvorchestvo François Rabelais i narodnaya kultura srednevekovya i Renessansa], Khudozhestvennaya literatura publishing house, Moscow, 527 p.
5. Halynska, O. M. (2011), “Phraseologisms as signs of cultural information”, *Problems of comparative semantics : collection of scientific articles* [“Frazeolohizmy iak znaky kulturnoi informatsii, *Problemy zistavnoi semantyky* : zb. nauk. statei], KNLU Publishers, Kyiv, Issue 11, pp. 78–84.
6. Levchenko, O. P. (2007), *Symbols in phraseological systems of the Ukrainian and Russian languages : Linguistic and cultural aspects* : Thesis [*Symvoli u frazeolohichnykh systemakh ukrainskoi ta rosiiskoi mov : Lihvokulturolohichnyi aspekt* : dys. ... dokt. filol. n. : 10.02.01], Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 465 p.
7. *Chronicle of the life and work of Anton P. Chekhov* (2000) [*Letopis' zhizni i tvorchestva A. P. Chekhova*], A. M. Gorky-Institute of World Literature, RAS, Moscow. Available at : <http://chehov-lit.ru/chehov/bio/letopis/letopis-1860-1873.htm/>
8. Moisienko, A. K. (2011), “Actualization of phraseological units in a literary text”, *Ukrainian lexicography in the pan-Slavic context : theory, practice, typology. Dedicated to Larysa Hryhorivna Skrypnyk* [“Aktualizatsiia frazeolohichnykh odynys u khudozhnomu teksti”, *Ukrainska leksykohrafia v zahalnoslov'ianskomu konteksti : teoriia, praktyka, typolohiia. Larysi Hryhorivni Skrypnyk*], Dm. Burago Publishers, 2011, pp. 115–121.
9. Musiy, V. B. (2019), “Corporeality as a key to interpretation of Sylvie Germain's novel “L'Enfant Méduse””, *Bulletin of the Odesa National University. Philology* [“Tilensnist iak kluch do prochyttannia romanu Sylvi Zhermen «Pohliad Meduzy» («L'Enfant Méduse»)”, *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universitetu, Filolohiia*], Vol. 24, Issue 2(20), pp. 48–61.
10. Pradid, Yu. F. (1997), *Problems of phraseological ideography (based on the material of the Ukrainian and Russian languages)* : Thesis [*Problemy frazeolohichnoi ideografii (na materiali ukrainskoi ta rosiiskoi mov)* : dys. ... dokt. filol. n. : 10.02.01 ; 10.02.02], Kyiv, 396 p.
11. Savchenko, L. V. (2013), *The Phenomenon of Ethnocodes of Spiritual Culture in the Phraseology of the Ukrainian Language : Etymological and Ethnolinguistic Aspects* [Fenomen etnokodiv dukhovnoi kultury u frazeolohii ukrainskoi movy : etymolohichnyi ta etnolihvistychnyi aspekty], Dolia publishing house, Simferopol, 600 p.
12. Samoilovych, L. V. (2002), “Reflection of kinetic means of non-verbal communication in Ukrainian phraseologisms”, *Culture of the peoples of the Black Sea region* [“Vidobrazhennia kinetychnykh zasobiv neverbalnoho spilkuvannia v ukrainskykh frazeolohizmakh”, *Kul'tura narodov Prichernomor'ya*], Simferopol, Vol. 37, pp. 173–175.
13. Sobolevska, O. (2018), *Ukrainian phraseological units and features of their creation* [Ukrayins'ki frazemy y osblyvosti yikh tvorennia], Ivan Franko National University of Lviv, 45 p.
14. Stepanov, Ie. N. (2008), “Phraseology of the city as a linguocultural space”, *Scientific Bulletin of the Izmail State University of Humanities, Philological sciences* [“Frazeologiia goroda kak lingvokul'turnoe prostranstvo”, *Naukovyi visnyk Izmail'skoho derzhavnogo humanitarnoho universytetu*], Izmail State University of Humanities Press, Izmail, vol. 25, pp. 130–135.
15. Stepanov, Ie. N., Faith, A. A. (2023), “English and Russian phraseologisms of water transport discourse in sociolinguistic comparison”, *Mova / Language* [“Anhliiski ta rosiiski frazeolohizmy vodnotransportnoho dyskursu v sotsiolihvistychnomu zistavlenni”, *Mova*], Odesa I. I. Mechnikov National University, Astroprint publishing house, Odesa, Vol. 39, pp. 19–25. DOI : 10.18524/2307-4558.2023.39.284914.

16. Stepanov, Ie. M., Wang Zhongzheng (2024), “Strategies for translating culturally loaded information from Chinese in the context of the use of artificial intelligence (based on the translation of Yu Hua’s novel “To Live” / “活着)”, *Mova / Language* [“Stratehii perekladu z kytaiskoi movy kulturno navantazhenoi informatsii v umovakh vykorystannia shtuchnoho intelektu (na materialy perekladu romanu Yu Hua «Zhyty» / «Huózhe»”, *Mova*], Odesa I. I. Mechnikov National University, Astroprint publishing house, Odesa, Vol. 42, pp. 21–28. DOI: 10.18524/2307–4558.2024.42.325845.

17. Stepanova, S. Ie. (2023), *Social status in the linguistic picture of the world of a literary character*: Thesis [Sotsialnyi status u movnii kartyni svitu khudozhniiho personazha : dys. ... dokt. filos., 035 Filolohiia], Odesa I. I. Mechnikov National Univ., 228 p.

18. Tepliakov, I. M. (1990), “On the problem of distinguishing between systemic and functional phraseology”, *Problems of Slavic Studies* [“Do problemy rozmezhuвання systemnoi i funktsionalnoi frazeolohii”, *Problemy slov"ianoznavstva*], Ivan Franko State University of Lviv, Lviv, Issue 41, pp. 54–61.

19. Uzhchenko, V. D., Uzhchenko, D. V. (2005), *Phraseology of the modern Ukrainian language*: a textbook [Frazeolohiia suchasnoi ukrainskoi movy : navch. posibnyk], Alma-mater publishers, Luhansk, 399 p.

20. Fateh, H. Ie. (2024), “Somatic expressions as markers of the phenomenon of corporeality in a literary text”, *Mova / Language* [“Somatychni vyslovy iak markery fenomenu tilesnosti v khudozhnomu teksti”, *Mova*], Odesa I. I. Mechnikov National University, Astroprint publishing house, Odesa, Vol. 42, pp. 68–75. DOI: 10.18524/2307–4558.2024.42.325843.

21. Fedorov, A. I. (2008), *Phraseological dictionary of the Russian literary language*, 3rd ed., corrected [Frazeologicheskii slovar' russkogo literaturnogo yazyka, 3 izd., ispr.], Astrel, AST Publishers, Moscow, 878 p. Available at : <https://rus-phraseology-dict.slovaronline.com/>

22. Chekhov, A. (2025), *Complete Works and Letters* [Polnoye sobranie sochineniy i pisem], available at : https://royallib.com/book/chehov_anton/polnoe_sobranie_sochineniy_i_pisem.html/

23. Iatskiv, M. Iu. (2014), “Benefits of modern Ukrainian phraseology in the context of new paradigms of linguistic research,” *International Scientific Bulletin* [“Zdobutky suchasnoi ukrainskoi frazeolohii u konteksti novitnikh paradyhm lnhvistychnykh doslidzhen”, *Mizhnarodnyi naukovyi visnyk*], Uzhhorod National University, Uzhhorod, Issue 8 (27), pp. 253–262. Available at : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9913/1/40.pdf/>

24. Bartmiński, J. (2020), “Frazeologia a językowy obraz świata”, *Słowińska Frazeologia Gwarowa II*: monografia zbiorowa, red. M. Rak, V. M. Mokienko, Uniwersytet Jagielloński, Wydział Polonistyki, Księgarnia Akademicka, Kraków, ss. 53–62.

25. *Chekhov Then and Now. The Reception of Chekhov in World Culture* (1997), ed. by J. Douglas Clayton, P. Lang, New York, Washington, D. C., Baltimore, Bern, Frankfurt am Main, Berlin, Vienna, Paris, XI, 330 p. (Middlebury Studies in Russian Language and Literature, Vol. 7). Available at : https://openlibrary.org/books/OL11395721M/Chekhov_Then_and_Now/

26. Krpič, T. (2009), “Joint Reviews of Alan Petersen’s «The Body in Question : A SocioCultural Approach» and Chris Shilling’s «The Body in Culture, Technology and Society»”, *Sociology*, 43 (1), pp. 186–188.

27. Moscovici, S. (1976), *Social influence and social change*, Academic Press, London ; New York, 239 p. ISBN: 978–0125084505.

28. Panchenko, O. (2022), “Character Speech Individualization in Charles Dickens’s Novels”, *Studies in Media and Communication*, Redfame publishing, Vol. 10 (3), pp. 168–176. Available at : <https://ideas.repec.org/a/rfa/smcjnl/v10y2022i3p168–176.html/>

29. Pease, A., Pease, B. (2011), *Body Language in the Workplace*, Orion, 192 p.

30. Riffaterre, M. (1978), *Semiotics of poetry*, Indiana University Press, Bloomington, pp. 69–97. ISBN : 0608050393, 9780608050393.

31. Zhang, Yiran, & Stepanov, Ie. N. (2022), “Axiological characteristics of the *LEFT* and *RIGHT* in Russian and Chinese fixed word-combinations and paroemias”, *Mova / Language*, Astroprint publishing house, Odesa, Vol. 38, pp. 69–76. DOI : 10.18524/2307–4558.2022.38.269926.

Halyna Ie. FATEH,

PhD student of the Institute of Foreign Languages of Hunan Normal University, 36 Lushan Road, Yuelu District, Changsha 410081, China; phone: +38 0635785563; e-mail: galongalon2605@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-4501-0099>.

PHRASEOLOGICAL UNITS WITH SOMATISMS IN THE CHEKHOV’S ARTISTIC PICTURE OF THE WORLD: UNIVERSAL AND SPECIFIC FEATURES

Summary. The *purpose* of this article is to describe the results of the study of the originality of Anton P. Chekhov’s use of phraseological units with a somatic component. In phraseology, somatic phraseological units attract the attention of many researchers belonging to different philological schools, because these units occupy one of the central places among the universal expressive means of artistic, journalistic speech, various forms of colloquial speech in any language. The *object* of study is codified phraseological units with a somatic code and their transformations in the literary texts of A. P. Chekhov. The *subject* of this study is the artistic and functional specificity of somatic phraseological units, which act as markers of the corporeality phenomenon in the analyzed texts, cognitive factors of the writer’s creative approach to the use of such units. The *material* for the analysis consists of 128 somatic phraseologisms, selected by the method of continuous sampling from 18 literary texts of various genres: short stories, novels, dramatic works, — as well as several letters authored by Chekhov. According to the *results* of the study, carried out within the framework of the anthropocentric scientific paradigm using the methods of artistic, phraseological, functional-semantic, cognitive, linguocultural, sociolinguistic, pragmatic analysis, descriptive and quantitative methods, the following *conclusions* were drawn: 1) In the analyzed material, 60 % of phraseological units that are markers of the characters’ bodily behavior have a distinctly expressed somatic component; 19 % of these units are incomplete, as by functioning as phraseological units, they have lost the somatic components that are associatively present in the speakers’ consciousness and can be restored in speech; 21 % of the used phraseological units characterize bodily behavior without the use of explicit or omitted somatisms. 2) Somatic

phraseological units are mostly phraseological unities and combinations, less frequently — blends. In artistic text, unities and combinations often have both primary and accompanying meanings, depending on the situation, where the direct meaning can be primary and the metaphorical accompanying, and vice versa: metaphorical can be primary and direct accompanying. 3) The phraseological unit as a marker of bodily behavior tends towards the syncretic (direct and indirect) nature of marking the character's bodily behavior. In the works of A. P. Chekhov, various variants of mixing indirect markers of mental or emotional bodily behavior with direct ones prevail. 4) There is a tendency towards social coloring of somatic phraseologisms used in the speech of characters.

Key words: phraseological unit, somatic component, corporeality, direct and indirect markers, semantics, artistic speech, character, artistic text, Anton Chekhov.

Статтю отримано 1.05.2025 р.

DOI: <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2025.43.336634>

УДК 811.161.2'373.233/.611/.612'42

ХРУСТИК Надія Михайлівна,

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики філологічного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 096 6266424; e-mail: nadya.khrustyk@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3423-9901>

ФЕМІНІТИВНИЙ ПРОСТІР У ТВОРІ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ «ТОВАРИШКИ»: СЕМАНТИКО-СЛОВОТВІРНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Стаття присвячена вивченню фемінітивного простору у творі Олени Пчілки «Товаришки». Фемінітивний простір цього твору відображає синхронний зріз історичного розвитку української підсистеми найменувань осіб жіночої статі в післяшевченківську добу другої половини XIX ст. **Мета** статті — дослідити лексико-семантичні та структурно-словотвірні особливості фемінітивного простору в повісті «Товаришки». **Об'єкт** вивчення — фемінітивний простір художнього твору як репрезентативна частина нової української мови. **Предмет** аналізу — лексико-семантичні та структурно-словотвірні особливості фемінітивів досліджуваного твору. **Матеріал** вивчення — загальні назви осіб жіночої статі. У **результаті** проведеного дослідження розкрито лексико-семантичні та словотвірні ознаки зафіксованих найменувань жіночості. Доведено й викладено у **висновках**, що лексико-семантичні та словотвірні особливості фемінітивного простору повісті «Товаришки» визначаються: часом, у який її було написано, з усіма визначальними ознаками цього часу як щодо мовного, так і щодо суспільного розвитку; зображеними подіями та особистістю авторки повісті — однієї з найбільш освічених жінок свого часу, активістки українського національного й феміністичного руху. З'ясовано причини, якими зумовлена активізація процесу фемінітивотворення в новій українській мові в останні десятиліття XIX ст. Обґрунтовано, що основним чинником, який був рушієм цього процесу, стало піднесення в Україні національно-патріотичного руху, потужну частину якого утворило феміністичне крило.

Ключові слова: Олена Пчілка, повість «Товаришки», фемінітивний простір, фемінітив, лексико-семантичні ознаки фемінітивів, структурно-словотвірні ознаки фемінітивів, нова українська мова.

Постановка проблеми та її зв'язок із попередніми й суміжними дослідженнями. Вивченню історії розвитку підсистеми іменників зі значенням осіб жіночої статі в українській мові присвячені праці О. Потебні, Л. Булаховського, Л. Гумецької, С. Бевзенка, С. Самійленка, В. Німчука, П. Білоусенка, І. Фекети, С. Семенюк, М. Брус та ін. Загальні назви іменників зі значенням жіночості, або фемінітиви, як їх більше прийнято називати в сучасних наукових дослідженнях, розглядаються також із урахуванням синхронного підходу на різних часових зрізах, зокрема й на сучасному етапі їх розвитку (А. Архангельська, Н. Бабич, М. Брус, М. Годована, Л. Кислюк, А. Нелюба, О. Пода, Я. Пузиренко, С. Семенюк, О. Стишов, О. Тараненко, І. Фекета та ін.). Маючи багатоаспектний характер вивчення, найменування жіночості опосередковано стають предметом спостереження в наукових розвідках літературознавців (С. Павличко, В. Агеева, А. Швець та ін.), істориків (Р. Голик, О. Кісь, О. Кривоший, Л. Смоляр та ін.). Активізація процесу фемінітивотворення, яку спостерігаємо в останні десятиліття в сучасній українській мові, великий інтерес та неоднозначне ставлення до цього явища не лише науковців різних галузей знань, але й багатьох представників соціуму спонукають дослідників звернутися до вивчення тих історичних періодів розвитку підсистеми іменників на позначення осіб жіночої статі, які ще не обстежені або ж недостатньо обстежені. Особливу вагу у зв'язку з цим становлять твори художньої літератури, написані в різні історичні періоди. Саме художні твори, як видається, є найбільш сприятливою джерельною базою багатоаспектного підходу до синхронного вивчення фемінітивів на різних етапах їх історичного розвитку. Поглиблене вивчення періодів активізації процесу фемінітивотворення в минулому, у свою чергу, сприяє кращому розумінню сучасного розвитку підсистеми найменувань осіб жіночої статі, візуалізації перспектив її розвитку.

Формулювання завдань. Мета нашої статті — дослідити лексико-семантичні та структурно-словотвірні особливості фемінітивного простору у творі Олени Пчілки «Товаришки». Об'єкт вивчення — фемінітивний простір художнього твору як репрезентативна частина нової української мови. Предмет нашого аналізу — лексико-семантичні та структурно-словотвірні особливості фемінітивів досліджуваного твору. Матеріал вивчення — загальні назви осіб жіночої статі. Зафіксовано та проаналізовано 80 найменувань жіночості. Завдання, які ставимо перед собою: розкрити лексико-семантичні особливості фемінітивного простору досліджуваної повісті; визначити структурно-словотвірні ознаки зафіксованих іменників на позначення осіб жіночої статі; з'ясувати, якими причинами зумовлено існування фемінітивного простору в тому вияві, у якому він реалізується в аналізованому творі. Джерельною базою для написання статті послугувала повість Олени Пчілки «Товаришки» [4], написана в 1887 р. Події, які відображено у творі, збігаються з одним із історичних періодів активізації процесу фемінітивотворення в українській мові. Наш вибір цього твору як джерела дослідження, окрім часу його написання та тематики, зумовлений також зверненням до постаті Олени Пчілки — авторки повісті, однієї з найбільш освічених жінок свого часу, активістки українського національного руху, непересічної особистості, яка в усьому була уособленням українськості. У статті використані такі загальнонаукові методи дослідження, як аналіз і синтез, спостереження, описовий і функційний методи, елементи компонентного, морфемного і словотвірного аналізу.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з вивченням історії розвитку найменувань осіб жіночої статі в українській мові М. Брус зазначає: «Для історії української літературної мови період XVIII–XIX ст. став найбільш складним і насиченим мовними й позовними процесами. Він означений становленням української літературної мови на новій народній основі, відмінній від попередньої доби» [3, с. 139]. У результаті власних спостережень та аналізу праць інших дослідників мовознавця називає визначальні ознаки цього історичного періоду, які в комплексі вплинули на формування підсистеми найменувань осіб жіночої статі в новій українській мові. Серед них: відсутність в Україні державності; загальноімперські закони з заборонами української мови та всього того, що пов'язано з усім українським; локалізація більшості українського населення в сільській місцевості; етнічно змішане міське населення; повага до жінки в сім'ї як до особи, яка відповідає за ведення господарства й виховання дітей; розвиток національно-патріотичної ідеології; розвиток фемінітивів на живій народній основі [3, с. 139–141]. Цілком погоджуючись із узагальненнями, зробленими дослідницею, спробуємо розставити деякі свої акценти на баченні цього непростого питання. Безумовно, саме єдність усіх перелічених причин зумовила специфіку фемінітивної підсистеми нової української мови післяшевченківської доби другої половини XIX ст. Утім, більшість із цих причин існувала також раніше. Отже, були чинники, які стали головним поштовхом активізації процесу фемінітивотворення в українській мові в зазначений історичний період. Цим чинником, як видається, стало піднесення національно-патріотичного руху в Україні, потужну частину якого утворило феміністичне крило. Зародження фемінізму в Україні пов'язане з Галичиною, географічно найбільш чутливою територією до тих змін місця жіноцтва в суспільстві, які вже почали відбуватися в західноєвропейських країнах.

Поява феміністичного руху в Україні пов'язана з поширенням українофільства, прагненням жінок відстоювати українські цінності, бути суспільно корисними. Щоб уможливити реалізацію своїх національно-патріотичних ідей, жіноцтво, насамперед, мало здобути право на вищу освіту, інтелектуальну та творчу професію, право входження до різних владних структур тощо. Найбільш освічені й патріотично налаштовані жінки останніх десятиліть XIX, а згодом — і перших десятиліть XX ст. (Н. Кобринська, Олена Пчілка, М. Рудницька, С. Окуневська-Морачевська, С. Русова, Л. Старицька-Черняхівська, В. Нечаївська, Н. Суровцева та ін.) стали активними учасницями феміністичного руху, об'єднали довкола себе багатьох інших жінок. Майже всі вони належали до родин українських інтелігентів і були доньками, сестрами, дружинами відомих діячів науки й культури, письменників, композиторів, юристів, лікарів, священників. Гендерний вимір кожної з активісток тогочасного феміністичного руху визначався самовідданою працею на благо української національної ідеї. Вони займалися шкільництвом, просвітою, письменницькою, журналістською, перекладацькою й видавничою діяльністю, охороною здоров'я, боролися за створення дитячих садків, опікувалися сиротинцями, шпиталями, працювали сестрами милосердя тощо [1]. Закономірно, що всі прояви національно-патріотичного руху, наповнені феміністичними ідеями, мали віднайти своє мовне втілення. Звідси — активне поповнення тогочасної підсистеми іменників на позначення найменувань осіб жіночої статі новими фемінітивними утвореннями.

Повість «Товаришки» Олени Пчілки була надрукована в першому випуску альманаху жіночої творчості «Перший вінок», який вийшов 1887 р. на Галичині. Про час та місце подій, які розгортаються у творі, авторка зазначає: *Діється дія коло половини 60-х років у повітовому, ну, скажу вам, у полтавському місті* [4, с. 55]. Оповідається у творі про двох панночок — товаришок, які, мріючи про лікарський фах, усупереч усім перешкодам, вирушають у далеку мандрівку до Цюриха, щоб там вступити в університет і вивчитися на лікарів. Одна з прихильниць патріархального українського суспільства в повісті з приводу наміру панночок розмірковує: *Цюрих, Цюрих! Подуріли вони з ним! Вчора й мій Кость все провадив мені за його! Ну, та хлопцеві інше діло: мужчина собі*

всюди раду дасть!.. А дівчині зовсім не подобає віяти не знати куди й що, учитись на якусь лікарку. Бог знає що таке! [4, с. 1].

Олена Пчілка з великою втіхою описує тогочасне студентське життя, зокрема, життя перших українських студенток, адже й сама належала до покоління цих молодих людей: *Отож так, наші дівчата вже й в університеті Цюрихськім! Студентками, бачите!* [4, с. 113]. Словами своїх персонажів письменниця розмірковує про можливості жінки і про заслужене нею гідне місце в суспільстві: — *Тут цікавий самий факт, сама поява, котра має велике значення! Жінка бере право ступити ногою на кафедру! < ... > І се, власне, має огромне, коли хочете, громадське значення: се повне признання права жінки в такій поважній, вищій окрузі — науці! Се доказ, що інтелігентна жіноча сила може пробити собі путь через рутинні форми життя, котрі так довго держали її оддалік од світла, а тим часом од самостійної научної пропаганди; се доказ, що наша жінка, може, здолає не тільки слухати, але й проказувати з кафедри слово науки!* [4, с. 190–191].

Здобувши фах лікаря, одна з героїнь твору повертається в Україну, щоб виконувати свої професійні обов'язки — лікувати людей, бути *“порадницею бідним сестрам, а, може, й визволінницею котрих од смерті”* [4, с. 227]. Для багатьох жінка-лікарка була дивиною: *Пішла чутка й по панах про ту хвершалку. Отже, маєте собі, пани ще “неймовірніше” споглядали на ту жінку-лікарку, ніж мужики* [4, с. 256]. Утім, гострий розум молодої лікарки, її знання і вміння, щире прагнення допомагати хворим викликали до неї довіру і швидко змінювали ставлення людей на позитивне.

Фемінітивний простір повісті «Товаришки» визначається часом, у який вона була написана, з усіма його визначальними ознаками як щодо мовного, так і щодо суспільного розвитку, зображеними подіями та особистістю його авторки, що народилася в Гадячі на Полтавщині, але значну частину свого життя провела на Волині, ставши символом єднання Великої України та її західних теренів. Підсистема найменувань осіб жіночої статі нової української мови останніх десятиліть ХІХ ст. представлена в повісті в межах, визначених її тематикою й обсягом. Вона, як зазначає М. Брус, зберігаючи питомі зв'язки, зазнавала розширення і збагачення від одного синхронного зрізу до іншого [3, с. 5].

Грунтуючись на лексико-семантичній класифікації іменників на позначення найменувань жіночості в новій українській мові, яку запропонувала М. Брус у своїй монографії [3, с. 144], у фемінітивному просторі досліджуваного твору виокремлюємо 11 груп найменувань осіб жіночої статі, у межах яких розглядаємо також зафіксовані похідні емоційно забарвлені назви. Деякі лексеми, які за значенням можна уналежнити до різних лексико-семантичних груп, подаємо двічі — у різних групах. З огляду на сказане, виокремлюємо такі групи фемінітивів: 1) назви жінок за сімейним станом, родинними, культовими зв'язками й стосунками, назви спорідненості та свояцтва: *вдова, доня, дочка, дружинонька, кума, мама, мамаша, мамочка, матір, мачуха, молода, онука, сестра, сестрениця, тітка, тіточка, хвершалка-вдова* (17 лексем); 2) назви жінок за професією, родом діяльності, особливостями професійної обізнаності й уміння: *ворожбитка, дилетантка, докторка, жінка-лікарка, куховарка, лекторка, лікарка, наймичка, поетеса, покоївка, служниця, студентка, учениця, рос. фельдшеричка, хвершалка* (15 лексем); 3) назви жінок за титулом, соціальним, майновим станом: *господиня, дама, княжна, князівна, куховарка, наймичка, пані, панія, панночка, покоївка, служниця*, нім. *Frau, Fraulein* (13 лексем); 4) назви осіб за віковими особливостями: *баба, дівуця, дівча, дівчина, княжна, князівна, молодиця, панна, панночка, Fraulein* (10 лексем); 5) назви осіб за ситуативними діяльними станами, ознаками: *бесідниця, гостя, експериментаторка, мандрівниця, слухачка, читальниця* (6 лексем); 6) назви жінок за національними ознаками, місцем проживання, зв'язками за місцем мешкання, перебування: *землячка, землячка-полтавка, німка, сусідка, українка* (5 лексем); 7) назви жінок за світоглядними позиціями: *визволінниця* (про особу, яка надає професійну лікарську допомогу й рятує від хвороб та смерті), *ідеалістка, порадниця* (про особу, яка надає професійні лікарські поради) (3 лексеми); 8) об'єднання жінок за інтересами: *прихильниця, спільниця, товаришка* (3 лексеми); 9) назви жінок за зовнішніми ознаками: *блондинка, брюнетка, чорнявочка* (3 лексеми); 10) назви осіб за статтю: *жінка, жіночка, сестра* (у значенні жінка) (3 лексеми); 11) назви осіб жіночої статі (дружини, вдови) за ім'ям чоловіка, його професією або родом діяльності: *Іваниха, хвершалка-вдова* (2 лексеми).

Найбільшу лексико-семантичну групу фемінітивів у повісті «Товаришки» становлять назви жінок за сімейним станом, родинними, культовими зв'язками й стосунками, назви спорідненості та свояцтва, що видається цілком закономірним, адже це слова, що за своїм походженням належать до найбільш давнього шару лексики, який обслуговує базові потреби в людському спілкуванні. Різні традиційні для сприйняття тогочасного українського суспільства ознаки жіночості доповнюють сутність жіночих персонажів у творі Олени Пчілки лексеми, які фіксуються в інших перелічених вище лексико-семантичних групах, напр.: назви жінок за титулом, соціальним, майновим станом; найменування за віковими особливостями; за національними ознаками, місцем проживання, зв'язками за місцем мешкання; назви осіб жіночої статі (дружини, вдови) за ім'ям чоловіка, його професією або родом діяльності тощо.

Прикметно, що серед названих фемінітивів фіксується також значна частина найменувань осіб жіночої статі, які відображають інтелектуальну професійну діяльність та суспільно корисну зайня-

тість героїнь твору Олени Пчілки. Пор., напр.: *докторка, жінка-лікарка, лекторка, лікарка, поетеса, студентка, учениця*, рос. *фельдшерка, хвершалка*. Чи не вперше в українській літературі про жінок йдеться як про осіб, які мають рівні з чоловіками інтелектуальні здібності і права на відповідні професії та діяльність. І це засвідчують також такі фемінітиви, як: *бесідниця, експериментаторка, мандрівниця, слухачка, читальниця, визволінниця, ідеалістка, порадиниця*. Серед перелічених прикладів — як питомі українські слова, так і запозичення. Фемінітивний простір, який вони утворюють у досліджуваному творі, відображає фрагмент тогочасного синхронного зрізу процесу розвитку в українській мові підсистеми найменувань осіб жіночої статі, який ґрунтується на живій народній основі.

М. Брус зазначає: «У граматиці XIX–XX ст. були конкретизовані словотвірні ознаки фемінітивів, зокрема, виділені суфіксальні деривати на *-к-а, -иц-я, -оньк-а, -ус-я, -ун-я, -ул-я, -анк-а, -их-а, -ен-я, -ин-я, -ал-я*, словотвірчі форманти яких у деяких іменах вказували на формування модифікаційного демінутивного словотвірного значення (*дочка, сестриця, дружинонька, матуся, бабуня, дівуля*), а в інших назвах — модифікаційного номінативного словотвірного значення (*чорнявка, дворянка, міщанка, цариця, шевчиха, німкеня, грекиня, княгиня, праля*); також подані префіксальні і складні слова (*посестра, супруга, богородиця, чорнобривка*)» [3, с. 6]. Процес фемінітивотворення, який спостерігається в повісті Олени Пчілки «Товаришки», має свої яскраві дериваційні ознаки, притаманні для української мови останніх десятиліть XIX ст. Так, порівняно невелику кількість найменувань осіб жіночої статі у творі становлять непохідні слова, серед яких як нечленовані, так і деякі членовані іменники (*баба, вдова, дівчина, доня, дочка, жінка, мама, матір, сестра, тітка*). Сюди належать також запозичення, які, з погляду української мови, розглядають як непохідні: фр. *дама*, нім. *Frau, Fraulein*. Деякі з них зберігають написання тією мовою, з якої були безпосередньо запозичені. Решта зафіксованих у повісті фемінітивів — це похідні утворення.

Похідні іменники, які є загальними назвами осіб жіночої статі, утворюються, головним чином, суфіксальним способом, а також флексійним способом та способом словоскладання. Поодинокі фемінітиви спродуковані лексико-семантичним (трансепелятивація) та морфолого-синтаксичним (субстантивація) способами.

Суфіксальний спосіб словотворення — найбільш продуктивний спосіб творення найменувань жіночості в аналізованому творі. Фемінітиви утворюються за допомогою 9 суфіксів за зразком різних словотвірних типів: *-к-а* (*блондинка, брюнетка, ворожбитка, дилетантка, докторка, експериментаторка, землячка, ідеалістка, куховарка, лекторка, лікарка, наймичка, німка, слухачка, сусідка, студентка, українка, товаришка, хвершалка*); *-иц-я* (*бесідниця, визволінниця, мандрівниця, молодиця, порадиниця, прихильниця, сестрениця, служниця, спільниця, учениця, читальниця*, а також рос. *фельдшерка*, яке сприймається мовцями як похідне від *фельдшер*); *-н-а* (*княжна, панна*); *-ин-я* (*господиця*); *-ух-а* (*мачуха*); *-ес-а* (*поетеса*); *-івн-а* (*князівна*); *-івк-а* (*покоївка*); *-их-а* (*Іваниха*). Ще за допомогою інших 6 суфіксів утворюються емоційно забарвлені та стилістично марковані найменування осіб жіночої статі: *-очк-а* (*жіночка, мамочка, мізиночка, панночка, тіточка, чорнявочка*); *-ечк-а* (*пестушечка, пташечка*); *-оньк-а* (*голубонька, дружинонька*); *-иц-я* (*дівуля*); *-ч-а* (*дівча*); *-ія* [*-ій-а*] (*панія*), а також *-и-а* (рос. *мамаша*, яке усвідомлюється мовцями як похідне від *мама*).

Більшість фемінітивів, які мають модифікаційне номінативне словотвірне значення, утворюється від співвідносних найменувань осіб чоловічої статі. Найбільш продуктивними словотвірними типами в межах фемінітивного простору досліджуваного твору виступають утворення з суфіксом *-к-а* (19 слів) та з суфіксом *-иц-я* (12 слів). Разом вони становлять 79,5 % від усіх зафіксованих суфіксальних дериватів з модифікаційним номінативним та мутаційним словотвірним значенням і 38,75 % від усіх найменувань жіночої статі, які функціонують у творі. Деривати із суфіксом *-к-а*, які у староруських пам'ятках виступають лише зрідка, як правило, як зменшувальні утворення, протягом XIV–XVII ст. набирають великого поширення. Внаслідок цього суфікс *-к-а* став викремлюватися як словотвірча морфема з нейтральним значенням і використовуватися для творення найрізноманітніших іменників жіночого роду [2, с. 120], що й спостерігаємо на досліджуваному матеріалі також уже останніх десятиліть XIX ст. С. Бевзенко зазначає: «Щодо утворень із суфіксом *-иц-я*, то вони також набрали на українському ґрунті значного поширення, хоч серед східнослов'янських мов в українській вони далеко менше знані, ніж у білоруській і, особливо, російській» [2, с. 121].

Флексійні утворення в повісті представлені 4 іменниками: *гостя, кума, онука, пані*. Невисокою продуктивністю відзначається словоскладання: *жінка-лікарка, землячка-полтавка, хвершалка-вдова* (3 слова). Лексико-семантичним способом шляхом трансепелятивації лексеми *сестра* утворюється слово *сестра* з узагальненим значенням — *жінка*. Наслідком субстантивації прикметника *молода* є іменник *молода* (наречена).

Узагальнюючи все вищесказане, можемо висновувати, що зафіксовані в досліджуваному творі фемінітивні утворення свідчать про високорозвинуту словотвірну систему, яка існувала в українській мові в другій половині XIX ст. і забезпечувала процес деривації іменників на позначення загальних найменувань жіночої статі.

Висновки. Отже, у результаті проведеного дослідження визначено й схарактеризовано фемінітивний простір повісті Олени Пчілки «Товаришки». Розкрито лексико-семантичні та словотвірні ознаки зафіксованих у творі найменувань жіночості. Визначено актуалізовані словотвірні типи, якими продукуються фемінітиви. Доведено, що лексико-семантичні та словотвірні особливості фемінітивного простору досліджуваного твору визначаються часом, у який він був написаний, з усіма його визначальними ознаками як щодо мовного, так і щодо суспільного розвитку, тематикою зображених подій та особистістю авторки повісті. З'ясовано причини, якими зумовлена активізація процесу фемінітивотворення в новій українській мові в останні десятиліття XIX ст. Обґрунтовано, що основним чинником, який був рушієм цього процесу, стало піднесення в Україні національно-патріотичного руху, потужну частину якого утворив феміністичний напрям.

Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні історичного розвитку процесу фемінітивотворення на синхронному зрізі кінця XIX — початку XX ст. на матеріалі всієї художньої та публіцистичної спадщини Олени Пчілки.

Л і т е р а т у р а

1. Агеєва В. Жіночий простір : феміністичний дискурс українського модернізму. Київ : Факт, 2003. 320 с.
2. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови (Нариси із словозміни та словотвору). Ужгород : Закарп. обл. вид-во, 1960. 416 с.
3. Брус М. П. Фемінітиви в українській мові : генеза, еволюція, функціонування : монографія. Івано-Франківськ : ДВНЗ Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2019. 440 с.

Д ж е р е л а

4. Пчілка Олена. Товаришки. URL : <https://libruk.com.ua/reader/pchilka-olena/tovaryshky/>

R e f e r e n c e s

1. Aheieva, V. (2003), *Women's space : feminist space of Ukrainian modernism : monograph [Zhinochyi prostir : feministychnyi prostir ukrainskoho modernizmu : monohrafiia]*, Fakt Publishers, Kyiv, 320 p.
2. Bevenko, S. P. (1960), *Historical morphology of Ukrainian language (Essays on word change and word-formation) [Istorychna morfolohiia ukrainskoi movy (Narysy iz slovozminy i slovotvoru)]*, Transcarpathian regional publishing house, Uzhorod, 416 p.
3. Brus, M. P. (2019), *Feminine nouns in the Ukrainian language : genesis, evolution, functioning : monograph [Feminityvy v ukrainskey movi : heneza, evolutsiya, funktsionuvannya : monohrafiya]*, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, 440 p.

S o u r c e s

4. Pchilka, Olena (2025), *Schoolmates [Tovaryshky]*, URL : <https://libruk.com.ua/reader/pchilka-olena/tovaryshky/>

Nadiya M. KHRUSTYK,

Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Docent, Associate Professor at the Department of Applied Linguistics, Odesa I. I. Mechnikov National University; 24/26, Frantsuzkyi blvd, Odesa, 65058, Ukraine; phone: +38 0966266424; e-mail: nadya.khrustyk@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3423-9901>.

FEMALE SPACE IN OLENA PCHILKA'S STORY "TOVARYSHKY" ("SCHOOLMATES"): SEMANTIC AND WORD-FORMING ASPECTS

Summary. The article is dedicated to the issue of studying the female space in Olena Pchilka's story "Tovaryshky" ("Schoolmates"). The article reflects a synchronous slice of the historical development of the subsystem of women's names in the post-Shevchenko period of the second half of the 19th century. The author argues that this issue is timely, relevant, and promising. The feminines outlined in works by S. Bevenko, M. Brus, S. Semeniuk, O. Taranenko and others. The **purpose** of this paper is to study the lexical semantic peculiarities and structural word-forming features of feminines in the story "Tovaryshky" ("Schoolmates"). In order to achieve the purpose, the following **tasks** were competed: the characteristics of lexical semantics and the structural word-formation features of feminines in Olena Pchilka's story "Tovaryshky" ("Schoolmates") were studied, and the factors of contribute to their formation were researched. **Methodology.** The paper uses such general scientific **research methods** as analysis and synthesis, induction and deduction, observation, functional and descriptive methods, elements of morphemic and derivational analysis. **Results.** The derivation of feminines is a main trend development of the modern Ukrainian language in the post-Shevchenko period (the second half of the 19th century). **Conclusions.** The consideration of the lexical-semantic and structural-derivational specificity of feminines in the story "Tovaryshky" ("Schoolmates") by Olena Pchilka, and the analysis of the reasons for their emergence confirmed

that the main factor driving this process was the surge of the national-patriotic movement in Ukraine, a significant part of which consisted of the feminist wave.

Key words: Olena Pchilka, story “Tovaryshky” (“Schoolmates”), feminine space, femininity, lexical-semantic specificity, structural-derivational specificity, the Ukrainian language.

Статтю отримано 02.05.2025 р.

DOI: <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2025.43.336635>

УДК [811.161.1+811.581]’373’42:165.194

ЧЕРНЦОВА Олена Вадимівна,

доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри зарубіжної літератури і класичної філології філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна; e-mail: e.v.cherntsova@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1579-7070>.

ВАН Лілі,

аспірантка кафедри зарубіжної літератури і класичної філології філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна); e-mail: lilychuqiji@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-5599-942X>.

УНІВЕРСАЛЬНЕ Й НАЦІОНАЛЬНО-СПЕЦИФІЧНЕ У ЗМІСТІ АКСІОЛОГІЙНИХ КОНЦЕПТІВ *ЛІНЬ* І 懶 [LAN]

Анотація. *Мета* роботи — виявити універсальне й національно-специфічне у змісті російського та китайського концептів. *Об'єктом* вивчення обрано концепти *Лень* і 懶 [lǎn / лань] як ментальні та лінгвокультурні феномени. *Предметом* дослідження є виявлення національно-культурної специфіки російського та китайського концептів *Лень* і 懶 [lǎn / лань]. *Результатом* проведеної роботи є виявлена національно-культурна специфіка указаних російського та китайського концептів-відповідників. З'ясовано складну смислову структуру концептів *Лень* і 懶: досліджено етимологію слів-репрезентантів, історичний план концепту; простежено зміни в семантиці російських і китайських репрезентантів. Застосувавши методи семантичного та словотвірного аналізу слів-репрезентантів виявлено когнітивні ознаки, що формують ядро концептуальних значень: понятійний і оцінний складники змісту концепту. Здійснено лінгвокогнітивний аналіз полісемії прикметника *ленивий*, реконструйовано стереотипний образ ледачої людини; виявлено стереотипні уявлення про ледачу людину, концептуалізовані у російській і китайській фразеології, здійснено лінгвокогнітивний аналіз культурних моделей російської та китайської мов. На *матеріалі* текстів російської та китайської словесної культури з когнітивного та лінгвокультурологічного поглядів осмислено соціальні й національні стереотипи, пов'язані з лінощами. Зроблено *висновок* про те, що два протилежні способи концептуалізації поняття *лень* у російській культурі відображають парадоксальність настанов, на відміну від однозначно спрямованої аксіологічності поняття 懶 у китайській лінгвокультурі. *Практичне застосування* результатів дослідження полягає у можливості їх використання у перекладах російської художньої, філософської, релігійної літератури китайською мовою, а також для викладачів російської мови, які працюють зі студентами-китайцями.

Ключові слова: концепт, концептуалізація, когнітивна інтерпретація, національно-культурна специфіка, мовна картина світу, лінгвокультурологія, дискурс, концепти *Лень* і 懶.

Актуальність дослідження визначає те, що концепт *Лінь* і його відповідники в інших мовах належать до універсальних, але мають національно-культурну специфіку, як, наприклад, у російській і китайській мовах. Досліджуваний концепт характеризується великою значущістю в концептосфері мови і культури, оскільки належить до складної системи духовно-моральних і морально-етичних цінностей народу. Концепт *Лінь* та його відповідники є важливими для розуміння національного характеру, менталітету, соціальних і національних стереотипів поведінки. Оскільки «колективна» особистість, колективна підсвідомість виражаються в мові — у значеннях слів, метафоричних виразів, прислів'їв, змісті текстів художньої літератури, — аналіз мовних засобів сприяє виявленню ознак концепту і моделюванню його змісту найпростішим і найнадійнішим способом.

Формулювання завдань. *Мета дослідження* полягає в тому, щоб виявити національно-культурну специфіку російського концепту *Лень* у зіставленні з його китайським відповідником 懶. Для досягнення цієї мети ми, по-перше, розглянули історію слів-репрезентантів концептів, визначили співвідношення історичного (пасивного) і актуального смислового планів цих концептів; по-друге, на базі семантичного та словотвірного аналізів слів різних частин мови, які становлять лексико-семантичну парадигму концепту, виявили когнітивні ознаки, що формують ядро концептуальних значень: поняттєвий, оцінний складники змісту концепту; по-третє, реконструювали стереотипний образ ледачої людини із залученням лінгвокогнітивного аналізу полісемії прикметника *ленивий*; по-четверте, визначили стереотипні уявлення про ледачу людину, концептуалізовані в російській і китайській

фразеології, здійснили лінгвокогнітивний аналіз культурних моделей російської та китайської мов; по-п'яте, із залученням когнітивного та лінгвокультурологічного підходів осмислили соціальні й національні стереотипи, пов'язані з *Лінню*, на матеріалі низки класичних текстів російських і китайських авторів, а також народних казок.

Методологічним підґрунтям дослідження обрано лінгвоконцептологічний підхід, який сприяє можливості максимально повно відібрати склад мовних засобів, що репрезентують концепт, описати семантику слів-репрезентантів, застосувати когнітивну інтерпретацію результатів лінгвістичного аналізу, змодельовати зміст досліджуваного концепту як ментального феномену в його національній ідентичності, визначити місце концептів *Лень* і 懶 у відповідних національних концептосферах тощо. Використано такий термінологічний інструментарій: «мовна картина світу», «концепт», «поняття», «слово», «внутрішня форма», «значення», «полісемія», «цінність», «оцінка», «конотація», «стереотип», «концептуальна метафора», «концептуалізація», «когнітивні ознаки», «когнітивна інтерпретація», «асоціативно-вербальна модель» тощо.

Виклад основного матеріалу. Реалізуючи перше завдання дослідження, у роботі проаналізовано історію слів-репрезентантів концепту, визначено співвідношення історичного й сучасного смислового планів концептів *Лень* і 懶; зіставлено отримані дані. На підставі даних етимологічних словників встановлено, що внутрішня форма слова *лень* (вихідна семантична ознака) пов'язана з когнітивними ознаками: 'лежати', 'відпочивати', 'спати (сон, сонливий)' і, як наслідок, 'не працювати, байдикувати'. У змісті обох концептів (російського й китайського) виявлено понятійне й оцінне ядро, пов'язане з універсальними людськими цінностями, які визначає соціальна природа людини, та історично мінливу периферію, зумовлену різноманітними культурно-історичними чинниками. У матеріалі обох мов виокремлено ключові когнітивні ознаки: 'лежати', 'відпочивати', 'спати', 'їсти', — на базі яких ми реконструювали вихідний концепт-архетип. Ці ознаки є результатом пізнання носіями мови стереотипної поведінки ледачої людини в реконструйованій ситуації 'ледача людина воліє лежати, відпочивати, спати'. Специфіка внутрішньої форми, іконічно відображеної в китайських словах, пов'язана з розумінням *лінощів* як якості, властивої жінкам. Внутрішня форма старого китайського ієрогліфу свідчить, на наш погляд, про опозицію концептів *Чоловік* і *Жінка*, відображаючи закріплені оцінки 'повага до чоловіка' і 'презирство до жінки'. У давнину жінки, які займалися домашньою роботою: прибиранням, пранням, приготуванням їжі, вихованням дітей, — повністю матеріально залежали від чоловіків. Жіноча робота вважалася легшою, менш цінною, ніж чоловіча. Завдяки своїм фізичним перевагам: силі, витривалості, — чоловіки були основними підприємцями в сільськогосподарській діяльності, тоді як жінки не могли виконувати важкі сільськогосподарські роботи. Тому чоловіки вважали жінок лінивими. Зіставлення історичних і сучасних ієрогліфів показує, що актуальний шар семантики концепту тісно взаємопов'язаний з історичною епохою та принципово мінливий, що відбивається в архаїзації значення 'жінка': у структурі сучасного китайського ієрогліфа цей елемент зник [1].

Факти російської та китайської мов свідчать як про схожі, так і про відмінні риси щодо концептів-відповідників *Лень* і 懶: значення китайського слова 懶惰 [lǎndù] і російського *лень* частково збігаються, позначаючи і психологічну відсутність бажання працювати, робити що-небудь, і фізичний стан млявості, сонливості, апатії. На відміну від китайського, російське слово позначає також раціональну настанову, небажання людини виконувати безглузді дії, витратити сили даремно.

Витоками лінгвокультурного концепту *Лень* є міфологічні, релігійні, національно-традиційні уявлення й образи, органічно пов'язані з культурою суспільства та його історією. Витоки образних фразеологічних значень сягають дохристиянської міфології: вирази російської мови *лень одолела*, *лень нашла*, *лень насунулась*, *лень напала*, *лень навалилась*, *лень обуяла* пов'язані з язичницькими уявленнями, відповідно до яких якості, стан людини, модель її поведінки персоналізувалися в міфологічних істотах. У стародавній слов'янській міфології *лїнь* усвідомлювалася як сила, що сковує й паралізує волю людини за однієї тільки думки про напруження в роботі, бо труднощі завжди лякають, і людина не наважується розпочати справу.

Релігійно-моральне трактування *лінощів* уперше подав Володимир Мономах у «Повчанні до дітей» (1117 р.). Упродовж кількох століть співіснувало два уявлення про *лїнь* / *лінощі*: церковне і народне, традиційне, проте межа між ними була рухливою.

Серед інших гріхів *зневїра* (*лїнь*) згадується в Біблії, у Першому Посланні Іоанна. Релігія дала поштовх новим морально-етичним аспектам у розумінні *лїні* як властивості людського характеру. *Лїнь* обмежує людину в досягненні бажаного, припиняє будь-яку активність, змушуючи постійно зв'язувати, наскільки бажаною є та чи інша річ, чи варто було витратити зусилля. Це абсолютно нове розуміння волі людини: *лїнь* у християнському розумінні викликана лише відсутністю вольового начала.

Реалізуючи друге завдання дослідження, ми проаналізували зміст сучасного смислового поля концепту *Лень*. Воно співвідноситься зі значеннями слів-репрезентантів, які становлять лексико-семантичну парадигму. Засобом вербалізації концепту є синонімічні ряди та словотворчі парадигми. Сміслові характеристики концепту полягають в аналізі парадигматичних, синтагматичних і асоціативних зв'язків слів-репрезентантів.

Аналіз словотвірних значень спільнокореневих похідних слів, поданих у словнику О. М. Тихонова, дав змогу виявити оцінні смисли: крім явної негативної конотації, що її виражає більшість слів словотвірного гнізда, наявні лексеми (*ленця, леноватий, ленивенький, ленивенько, ленивец, ленивица*), які містять 'умовно позитивну' конотацію, що підтверджується словниковою стилістичною поміткою 'лагідне'.

Зроблено висновок про те, що спільнокореневі слова різних частин мови описують одну ситуацію по-різному, з різних точок зору, відображаючи різні концептуалізації. Прикметники *ленивий, леноватий, ленивенький*, які різняться конотаціями, позначають конкретні ознаки ледачої людини, що їх спостерігає мовець. Іменники з конкретним значенням (*лентяй, лентяйка, ленивец, ленивица*) є засобом категоризації — фіксують належність людини до класу людей. Аналіз словотвірних значень дієслів дав змогу встановити відмінності в їхніх лексичних значеннях. Відмінності пов'язані з кількісно-часовою і фазисною характеристикою поведінки ледачої людини: 'почати лінуватися' (*залениться*), 'бути / становитися ледачим' (*лениться, лентяйничать, лениветь*), 'стати ледарем, звикнути лінуватися' (*облениться, облениваться*), 'провести короткий / тривалий час, віддаючись лінощам' (*полениться, полентяйничать / пролениться, пролентяйничать*), 'поступово зроби́тися ледачим' (*разлениться / разлениваться*), 'стати невинно ледачим' (*излениться / излениваться*), 'інколи поводитися так, як поводить ледача людина' (*полениваться, прилениться / прилениваться, поизлениться*), 'стати ледачим поступово' (*разлениться / разлениваться*).

Іменники з абстрактною семантикою *лень, леность, ленця, лентяйство, лентяйничанье, ленивость* позначають поняття як нерозкладну цілісність, тому з логіко-семантичних позицій важко диференціювати когнітивні ознаки: у ментальній репрезентації поняття існує як єдиний образ, а не як певна сукупність ознак (тлумачення в словниках: 'відсутність бажання діяти, працювати, любов до неробства') [4, с. 50–56].

Семантика всіх слів-репрезентантів концепту *Лінь* пов'язана зі стереотипним образом *ледачої людини*, а також стереотипними уявленнями про її поведінку. Відмінності в семантиці словотвірно пов'язаних слів, подібних за своїми референтними можливостями з огляду на тотожність коренів, полягають у тому, що вони фіксують в описуваній ситуації різні її деталі й по-різному розподіляють увагу слухача, змінюючи в повідомлюваній інформації співвідношення 'фона' і 'фігури'. Для аналізу полісемії використовувемо когнітивістські терміни 'фон' і 'фігура' та відповідну методику [6; 7].

Проведення лінгвокогнітивного аналізу полісемії прикметника *ленивий* дало змогу реалізувати третє завдання дослідження. Унаслідок цього було реконструйовано цілісний стереотипний образ *ледачої людини* як центр сценарного фрейму, що визначає структуру концепту, у якій виявлено три суб'єкти та їхню когнітивну діяльність. Ми з'ясували тип концептуалізації відповідно до кожного контекстного значення прикметника *ленивий*, диференціювали дев'ять значень і запропонували своє розуміння полісемії. Тлумачні словники першим значенням прикметника *ленивий* подають значення 'схильний до лінощів, до неробства; той, хто уникає праці': *ледачий учень, ледачий працівник*. У нашій типології це інферентне значення, зокрема *ленивий*₉. На наш погляд, у його семантиці концептуалізується узагальнений висновок носіїв мови про те, що *ледача людина* через наступні якості: має *ледачий розум*, тому частіше буває *дурною, недопитливою*, а також *товстою, огрядною, величезною, млявою, неповороткою, нерішучою, безініціативною* тощо — є людиною *недбалою, несумлінною*, такою, що *недбало ставиться до своїх обов'язків*. Така людина не приносить користі суспільству, часто живе за рахунок інших людей. Цей висновок формує негативну оцінку та соціально-етичний стереотип — засудження ледачої людини. Соціально-етичний стереотип закладений у такому метависловлюванні: 'не можна бути дармоїдом, потрібно бути працьовитим і відповідальним' [2, с. 64–69].

Реалізуючи четверте завдання дослідження, ми проаналізували семантику і внутрішню форму прислів'їв, підтвердивши при цьому правильність раніше зроблених висновків. У прислів'ях концептуалізовано стереотипні уявлення носіїв мови, що відображають результати спостереження за поведінкою *ледачої людини*. Вони названі перцептуальними значеннями: 'ледача людина багато лежить, довго спить'; 'ледача людина багато сидить, мало і повільно рухається'; 'ледача людина любить поїсти, але не любить працювати'; 'ледача людина нічого не робить руками'. Перцептуальні значення російських і китайських прислів'їв, загалом, збігаються, формуючи образну схему ледачої людини в російській і китайській мовах.

Стереотипні уявлення носіїв мови, отримані в результаті умовивідних висновків, відносимо до інферентних значень: висновок про причинно-наслідковий зв'язок між лінощами та відсутністю необхідного, зокрема їжі й теплого житла; узагальнення — 'ледачий не приносить користі ні собі, ні суспільству'; висновок про причинно-наслідковий зв'язок між працею / лінощами та тривалістю життя людини та деякі інші. Зіставивши інферентні значення в російських і китайських прислів'ях, ми виявили відмінності: російські прислів'я репрезентують висновок про те, що важка праця призводить до хвороб і вкорочує життя людини, а китайські відбивають стереотип 'праця подовжує життя людини, а лень примушує старіти'.

Виявлені відмінності особливостей концептуалізації *Ліні* в російському й китайському мовному матеріалі спричиняє з'ясування причин таких відмінностей. У процесі міркування над можливими

причинами можемо висловити деякі припущення, пов'язані із соціально-історичними обставинами життя російського та китайського народів. По-перше, розглянуті російські прислів'я, дібрані й видані Володимиром Далем наприкінці 50-х – на початку 60-х років XIX століття, присвячені панщині – кріпосній, примусовій праці залежного селянина, який працював у господарстві земельного власника, пана, і тому не був зацікавлений у результатах своєї праці. Порівняймо: *Господской (барской) работы никогда не переделаешь*. По-друге, російському натуральному господарству протягом багатьох століть було властиве общинне користування. Така форма ведення господарства могла породжувати безвідповідальність. У Росії в умовах общинної форми життя можна було не боятися залишитися без засобів до існування. Звідси виникало бажання «ухилитися» від роботи (тобто виявити лінощі) і згодом скористатися плодами чужої праці (утриманство), що широко представлено фразеологічними одиницями, в основі яких семантичне протиставлення зон концепту *Праця* й концепту *Лінь*. За членами общини закріплені різні обов'язки: існувала чітка невідповідність між обсягом роботи й кількістю учасників трудового процесу. Порівняймо: *Один с сошкой, а семеро с ложкой; Семеро одну соломинку поднимают; Двое пахнут, а семеро руками машут; Любо глядеть на молотильщиков (только бы самого не заставили)* тощо.

Історія китайського натурального господарства інша: періоди державної власності на землю чергувалися з періодами приватної власності. Загальновідомо, що, починаючи з династії Цинь (221 р. до н. е.), у Китаї було запроваджено приватну власність на землю: селяни платили ренту за постійне користування землею. Це значною мірою стимулювало ентузіазм людей до праці, оскільки завдяки наполегливій праці люди могли жити більш заможнo. У період же феодалізму в Китаї відбувалися зміни земельного ладу. У цю історичну епоху селяни не могли володіти власною землею. Більшу частину їхніх трудових доходів привласнював правлячий клас, що значною мірою позначалося на ентузіазмі селян [4, с. 157–166].

Виявлені відмінності концептуалізації *Ліні* в російських і китайських прислів'ях можна пояснити відмінностями в ментальності, національній психології та культурних сценаріях, які склалися під впливом історії, способів господарювання, побутового устрою, а також релігійних уявлень носіїв мови та культури. Російський культурний сценарій відображає психологію споглядача та мрійника і може бути експлікованим у такому метависловлюванні: «оскільки важка праця призводить до хвороб і вкорочує життя людини, в російському пареміологічному матеріалі звучить виправдання лінощів, а також мрія про те, щоб «Бог дав людині найнеобхідніше, щоб людина могла жити, не займаючись виснажливою працею». Китайський культурний сценарій, навпаки, пов'язаний із уявленнями про те, що їжа, одяг, житло не впадуть із неба, відображаючи стереотип «праця подовжує життя людини, а лінь змушує старіти».

Завдання лінгвокультурологічного дослідження концепту на матеріалі текстів російської словесної культури було націлене на визначення національно-культурної специфіки російського концепту на тлі зіставлення з китайським. Народна свідомість якнайкраще відбивається в народних казках. Ми проаналізували схоже й відмінне у ставленні двох народів до *ледачих людей*: *лінь* категорично засуджують у китайських казках, а в російських виявляються різні, в тому числі протилежні оцінки [5, с. 54–59].

У текстах О. С. Пушкіна слово *лень* виявляє широкий діапазон контекстних (поетичних) значень, не зафіксованих у тлумачних словниках. Для ліричного суб'єкта *Лень* — *подруга, богиня, царюца*; вона *задумчивая, тихая, спокойная, сонная, томная, сердечная, счастливая, беззаботная, свободная* тощо. Стан *ліні* – це умова, необхідна для виникнення натхнення і творчості. *Лінь* стає уособленням *Музи*, тому в текстах Пушкіна слово *лень* уживається винятково з позитивною конотацією: вона асоціюється зі свободою від світської метушні, укриттям-прихистком від клопоту й бід, насолодою, щастям. Стан *лени* концептуалізується за допомогою епітетів *творческая, медленная, счастливая, тихая, спокойная, мягкая, нежная, ласковая, неспешная, мечтательная*.

У текстах російської лінгвокультури подано діапазон авторських оцінок: у байках І. А. Кривола *лінь* — це вада («Муха і бджола», «Орел і бджола», «Мельник», «Бабка і мураха»); персонажів комедії Д. І. Фонвізіна «Недоросток» чітко поділено на позитивних і негативних, а головного персонажа Митрофана показано розпеченим, ледачим, невдячним, дурним, який мріє одружитися з багатою нареченою. Автор засуджує традиційне дворянське виховання і лінощі, «лиху вдачу», «дикість» провінційного дворянства.

Із саркастичним значенням ужито лексему *лень* у творах М. В. Гоголя: це непримиренний, небезпечний ворог людини. Причини лінощів різні: потурання, небажання трудитися або відповідати за будь-кого, будь-що, безтурботність, сибаритство, відсутність волі, сили духу, невміння жити і йти вперед, пияцтво та ненажерливість, апатія. Персонажі гоголівських творів переважно засуджують *лінь* у поведінці інших героїв, але при цьому до власних лінощів ставляться поблажливо.

Художній образ Іллі Обломова не тільки узагальнює деякі риси національного російського характеру (*лінь* і *мрійливість*), але поступово трансформується у символ російської людини взагалі. Образ Обломова має передісторію: у фольклорі задовго до роману Гончарова існував образ *лінивця*, подібний до образу Обломова. Ним є герой билинного епосу — богатир, народний герой-воїн, народний заступник Ілля Муромець, який пролежав на печі 33 роки. Невипадково й Обломова названо

Іллею. Обломов нагадує і Ємелю-дурня з російської народної казки «За щучим велінням». Обломов весь час лежить на дивані, як Ємеля на печі. Якщо *Обломов* — це символ «руськості» як такої, то *Обломовка* — це символ метафізичної Росії, що перебуває поза часом і поза простором. Головна прикмета Обломовки — зупинка історичного розвитку, випадання з часу.

У повісті Ф. М. Достоевського «Записки з підпілля» у змісті уривчастих, часто незв'язних мемуарів зображено безіменного, самотнього, запеклого оповідача. Головний персонаж настільки нещасний і жалюгідний, що вважає: ніби ледача людина набагато краща за ту, про яку взагалі немає чого сказати. Персонаж отримує задоволення від того, що мучить себе та інших. Цю схильність людини слідом за Достоевським вивчає сучасна психологія.

Змістом оповідання «Іонич» А. П. Чехов начебто відповідає на важливі запитання, адресовані російському обивателю: у чому полягає сенс життя; як душевна лінь може згубити людину? Головним персонажем володіє душевна лінь, яка заважає йому жити повним, насиченим почуттями життям, страждати й ненавидіти, заважає боротися з недоліками в людях, які його оточують, і в собі самому. *Душевна лінь* і обивательське середовище, вульгарне і нікчемне, гублять найкраще, що було у Старцева. Чехов показує, як поступово Старцев утрачає все людське, духовно занепадає і замикається у своєму маленькому світі, в якому тепер важливі лише гроші, карти та сита вечерея.

Чеховське іронічне ставлення до *ліні* виражається в оповіданні «Моя вона». У тексті *лінь* постає в образі жінки, зокрема поганої дружини. Критика *ліні* ґрунтується на критиці поганої дружини: *лінь*, як і погана, марнотратна дружина, призводить до розорення персонажа; забирає в нього кар'єру, славу, майбутнє. Чеховський персонаж відчуває надмірну владу *ліні* над собою, усвідомлює її згубний вплив на собі, однак не докладає жодних зусиль, щоб протистояти лінощам, «розлучитися» з ними. Читач відчуває глузування над безвіллям персонажа, над його вподобаннями, його залежністю від власної ліні. Читач відчуває підтекст: не можна ставати заручником власної ліні.

Висновки. Лінгвокультурологічний аналіз змісту художніх текстів дав змогу побачити широкий діапазон авторських оцінок *ліні* та зробити висновок про амбівалентність оцінок *Ліні* в російській лінгвокультурі. Протилежні за знаком оцінки *Ліні* можуть бути пов'язані з різними концептуальними планами культури. Перша оцінка — негативна. У цьому разі концепти *Лень* і *懶* постають як універсальні, співвідносячись із системою етичних цінностей народу, в якій *праця* розцінюється як чеснота, а *лінь*, *лінощі* — як вада, негативна якість людської природи. Друга оцінка — не негативна, а така, що виправдовує *Лінь*. У цьому випадку російський концепт *Лень* віддзеркалює національно-специфічний погляд на світ, у якому відображено філософію Споглядача. Із цих позицій *лінь* є корелятом таких понять, як *спокій*, *безпристрасність*, *блаженство*, і має специфічні риси, зумовлені особливостями російського менталітету, філософією абсолютного спокою і фаталізму (навіщо щось робити?), небажанням брати участь у метушні житейській. Російська культурна традиція не тільки глибоко ввібрала комплекс новозавітних уявлень про суєту суєт, про марність усякої діяльності і про птахів небесних, які не жнуть і не сіють, але вона ще й інтерпретувала їх як апологію бездіяльності. *Лінь* у творах російської літератури поетизується, осмислюється як філософський модус свідомості: обломовщина є неусвідомленою мрією російської людини про життя в неквапливих, спокійних роздумах про вічне, в осмисленні свого буття як факту перебування на землі.

Незважаючи на те що нам вдалося реконструювати стереотипний образ *ледачої людини* як центр сценарного фрейму, визначити її ознаки, поведінку, онтологічна сутність *ліні* лишається неочевидною, і це, на нашу думку, виявляється в дифузній семантиці, таксономічній розмитості іменника *лень*. Чому виникає стан ліні? Як його кваліфікувати? Для китайців *懶惰* — це однозначно негативна властивість людського характеру, а для росіян — ні. *Лінь*, з одного боку, — це стан, який, як і багато інших станів, концептуалізується в мові як ворожа стихія, що захоплює людину ззовні, перемагає її. Однак поряд із ворожою силою *лінощів* існує зовсім інша концептуалізація, в якій *лінь* постає як *солодка лінь*, *м'ясна лінь*, *задумлива лінь*, *приємна лінь*, *тиха лінь*. Концептуалізація поняття *лінь* відбувається значною мірою через фразеологізми, що фіксують у формі стійких і відтворюваних мовних одиниць найважливіші, з погляду лінгвокультурної спільноти, ознаки концепту.

Отже, два протилежні способи концептуалізації поняття *лінь* відображають парадоксальність настанов російської культури.

Отримані результати підтверджують продуктивність семантико-когнітивного підходу, доводять, що шлях дослідження від семантики окремих одиниць мови до концепту є найбільш надійним.

Л і т е р а т у р а

1. Ван Лілі. Внутрішня форма слів-репрезентантів концепту *Лінь* в російській мові (на тлі зіставлення з китайськими ієрогліфами). *Мова : науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса : Астропринт, 2021. № 35. С. 61–68. DOI : <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2021.35.237797>. URL: <http://mova.onu.edu.ua/article/view/237797/>

2. Ван Лілі. Концептуальна семантика прикметника *ленивий* і стереотипний образ лінивої людини (за даними Національного корпусу російської мови). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Філологія*. 2023. № 92. С. 64–69. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2023-92-09>. URL : <https://periodicals.karazin.ua/philology/article/view/22145/20434/>

3. Ван Лілі. Аксиологічний концепт ЛІНЬ як об'єкт лінгвістики та психології. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Філологія*. Вип. 94. 2024. С. 49–56. DOI : <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2024-94-08>. URL : <https://periodicals.karazin.ua/philology/article/view/23759/21616/>
4. Ван Лілі. Національно-культурна специфіка вербалізації аксиологічного концепту в лінгвокультурі : дис. ... докт. філос. за спец. 035 Філологія / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2024. 228 с.
5. Чернцова О. В., Ван Лілі. Національно-культурна специфіка східнослов'янського концепту ЛІНЬ на тлі зіставлення з китайським 懶 (LAN) (на матеріалі казкового дискурсу). *Мова : науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса : Астропринт, 2024. № 41. С. 54–59. DOI: 10.18524/2307-4558.2024.41.311210. URL : <http://mova.onu.edu.ua/article/view/311210/304046/>
6. Чернцова Е. В. Дискурсивное варьирование когнитивной семантики слова : опыт интегрального исследования (на материале глагольных предикатов *казаться, показаться, девербатива кажимость, парентезы кажутся*) : монография. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2019. 428 с.
7. Чернцова Е. В. Лингвокогнитивная модель полисемии слов с семантикой когнитивной деятельности человека. *Slavia Centralis*. Vol. 14. № 1. 2021. С. 121–135. DOI: <https://doi.org/10.18690/scn.14.1.123%E2%80%9393136.2021>. URL : <https://journals.um.si/index.php/slaviacentralis/article/view/1265/>

References

1. Wang, L. (2021), “The inner form of words representing the concept LAZINESS in Russian as juxtaposed with Chinese characters”, *Mova / Language* [“Vnutrishnia forma sliv-reprezentantiv kontseptu Lin v Rosiiskii movi (na tli zistavlennia z kytais'kymy iierohlifamy)”, *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National University; Astroprint publishing house, Vol. 35, pp. 61–68. DOI : <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2021.35.237797>.
2. Wang, L. (2023), “Conceptual semantics of the adjective *ленивый* and stereotypical image of a lazy person (according to the National Corpus of the Russian Language)”, *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University, Series Philology* [“Kontseptualna semantika prykmetyka *lenivyy* i stereotypnyi obraz linyvoi liudyny (za danymy Natsionalnoho korpusu rosiiskoi movy)”, *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina, Filolohiia*], Vol. 92, pp. 64–69. URL : <https://periodicals.karazin.ua/philology/article/view/22145/20434/>
3. Wang, L. (2024), “Axiological concept of LAZINESS as an object of linguistics and psychology”, *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University, Series Philology* [“Aksiolohichni kontsept LIN iak ob'iekt lnhvistyky ta psykholohii”, *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina, Filolohiia*], Vol. 94, pp. 49–56. DOI : 10.26565/2227-1864-2024-94-08. URL : <https://periodicals.karazin.ua/philology/article/view/23759/21616/>
4. Wang, L. (2024), *National and cultural specificity of the verbalization of the axiological concept in linguistic culture* : Thesis for the degree of PhD [Natsionalno-kulturna spetsyfyka verbalizatsii aksiolohichnoho kontseptu vlinhvokulturi : dys. ... dokt. filoz. za spetsialnistiu 035 Filolohiia], V. N. Karazin Kharkiv National University, 228 p.
5. Chertsova, O. V., Wang, L. (2024), “National-cultural specificity of the of the east slavic concept of *laziness* in comparison with the chinese 懶 (lǎn) (based on the material of the fairytale discourse)”, *Mova / Language* [“Natsionalno-kulturna spetsyfyka skhidno-slovianskoho kontseptu LIN na tli zistavlennia z kytais'kym 懶 (LAN) (na materialii kazkovoho dyskursu)”, *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Vol. 41, pp. 54–59. DOI : 10.18524/2307-4558.2024.41.311210. URL : <http://mova.onu.edu.ua/article/view/311210/304046/>
6. Chertsova, E. V. (2019), *Discourse variation of word cognitive semantics : the experience of integral research (based on verbal predicates *казаться, показаться, девербатива кажимость, парентезы кажутся*)* : monograph [Дискурсивное вар'ирование когнитивной семантики слова : опыт интегрального исследования (на материале глагол'ных предикатов *казаться, показаться, девербатива кажимость, парентезы кажутся*) : монография], V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 428 p.
7. Chertsova, E. V. (2021), “Linguo-cognitive model of word polysemy with semantics of human cognitive activity”, *Slavia Centralis* [“Lingvokognitivnaia model' polisemii slov s semantikoy kognitivnoy deyatelnosti cheloveka], University of Maribor, Vol. 14, No. 1, pp. 121–135. DOI : <https://doi.org/10.18690/scn.14.1.123%E2%80%9393136.2021>. URL : <https://journals.um.si/index.php/slaviacentralis/article/view/1265/>

Olena V. CHERNTSOVA,

Doctor of Philological Sciences (Grand Ph.D.), Assistant Professor (docent), Professor of the Department of Foreign Literature and Classical Philology, the Faculty of Philology V. N. Karazin Kharkiv National University; 217/96 Druzhby narodov str., Kharkov, 61184, Ukraine; e-mail: e.v.chertsova@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-1579-7070>.

Lili WANG,

Doctoral student of the Department of Foreign Literature and Classical Philology, the Faculty of Philology V. N. Karazin Kharkiv National University; 4 Maidan Svobody, Kharkiv, 61022, Ukraine; e-mail: lilychuqji@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-5599-942X>.

UNIVERSAL AND NATIONALLY-SPECIFIC FEATURES IN THE CONTENT OF THE AXIOLOGICAL CONCEPTS OF *LEN'* AND 懶 [LǎN] (*LAZINESS*)

Summary. The purpose of the work is to reveal the universal and nationally specific content of Russian and Chinese concepts. The object of research is the *Laziness* concept as a mental and linguistic and cultural phenomenon. The subject of this study is the identification of the national-cultural specificity of the Russian and Chinese concepts of *Len'* and 懶 [lǎn]. The result of the research is the revealed national and cultural specificity of the mentioned Russian and Chinese corresponding concepts. The complex semantic structure of the concepts *Лень* and 懶 (*Laziness*) has been clarified: the etymology of the representative words and the historical context of the concepts have been studied; changes in the semantics

of Russian and Chinese representatives have been traced. By applying methods of semantic and word formation analysis of representative words, cognitive features that form the core of conceptual meanings have been revealed: conceptual and evaluative components of the content of the concept. A linguacognitive analysis of the polysemy of the adjective ленивый (lazy) has been performed, and the stereotypical image of a lazy person has been reconstructed; stereotypical views about a lazy person, conceptualized in Russian and Chinese phraseology, have been identified, and a linguacognitive analysis of cultural models of the Russian and Chinese languages has been carried out. It has been **concluded** that the two opposing ways of conceptualizing the notion of *Len'* (*laziness*) in Russian linguoculture reflect the paradoxical nature of attitudes, in contrast to the unambiguously directed axiological nature of the concept of *laziness* (懒) in Chinese linguoculture. **The practical application** of the research results lies in the possibility of their use in translations of Russian literary, philosophical, and religious literature into the Chinese language, as well as for teachers of the Russian language in the Chinese audience.

Key words: concept, conceptualization, cognitive interpretation, national and cultural specifics, language picture of the world, linguoculturology, discourse, concepts *Len'* i 懒 [lǎn] (*laziness*).

Статтю отримано 25.12.2024р.

Українською і англійською мовами.

Згідно з Рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 429 від 22.02.2024 р. науково-теоретичний часопис з мовознавства «Мова» є збірником, що зареєстрований як друковане медіа з ідентифікатором R30–02990.

Журнал (збірник) «Мова» постановою президії ВАК України № 1–05/6 від 12 червня 2002 р. включено до переліку № 10 наукових фахових видань України. Тричі перереєстровано: Постановою президії ВАК України № 1–05/8 від 22.12.2010 р.; Наказом МОН України № 1328–05/8 від 21.12.2015 р.; Наказом МОН України № 409 від 17.03.2020 р. журнал «Мова» включено до переліку фахових наукових видань категорії «Б».

З 2014 р. журнал «Мова» індексують у міжнародній науково-метричній системі Index Copernicus (ICV за останні роки: 2021 : 100,00, 2022 : 96,76, 2023 : 95,35), а також у науково-метричних системах Ulrich's Periodicals Directory, Ukrainian Scientific Journals (USJ), Google Scholar, Slavic Humanities Index. Журнал «Мова» входить до бібліометричних інформаційних баз «Україніка наукова», Scientific Periodicals of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Slavic Humanities Index. Зміст статей журналу відображено у випусках українського реферативного журналу «Джерело». Журнал «Мова» є учасником міжнародного проекту громадських знань Open Journal Systems (OJS).

Докладну інформацію про вимоги до оформлення статей і рецензій у часописі «Мова», а також архів номерів із повними текстами статей і рецензій розміщено на вебсайті: www.mova.onu.edu.ua

Рекомендовано до друку вченою радою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (Протокол № 11 від 26.05.2025 р.).

Тираж 100 прим. Зам. № 340.

Адреса редакції / Address: Французький бульвар, 24/26, кімн. 96; м. Одеса, 65058, Україна
Телефон / Phone: +38 096 496–64–06; +38 095 866–32–87 Факс / Fax: +38 (048) 746–51–14
mail: stepanov.odessa@gmail.com; stepanov175@163.com; n.arefieva@onu.edu.ua;
Вебсайт часопису «Мова»: www.mova.onu.edu.ua

Видавництво і друкарня «Астропринт». м. Одеса, 65091, вул. Разумовська, 21
Тел.: (0482) 37-14-25, 33-07-17, (048) 7-855-855
e-mail: astro_print@ukr.net; www.astroprint.ua
Свідцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.

ISSN 2307–4558; ISSN 2414–9489. Мова. 2025. № 43. 1–96.

